

N

O

V

A

Barn og foreldre som sosiale aktører i møte med hjelpetjenester

MONA SANDBÆK

Barn og foreldre som sosiale aktører i møte med hjelpetjenester

MONA SANDBÆK

Dr.polit.-avhandling 2002

Instituttet for sosialt arbeid og helsevitenskap
Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, NTNU
Trondheim

Norsk institutt for forskning om
oppvekst, velferd og aldring
NOVA Rapport 14/02

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) ble opprettet i 1996 og er et statlig forvaltningsorgan med særskilte fullmakter. Instituttet er administrativt underlagt Utdannings- og forskningsdepartementet (UFD).

Instituttet har som formål å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp, levekår og livskvalitet, samt velferds-samfunnets tiltak og tjenester.

Instituttet har et særlig ansvar for å

- utføre forskning om sosiale problemer, offentlige tjenester og overføringsordninger
- ivareta og videreutvikle forskning om familie, barn og unge og deres oppvekstvilkår
- ivareta og videreutvikle forskning, forsøks- og utviklingsarbeid med særlig vekt på utsatte grupper og barnevernets temaer, målgrupper og organisering
- ivareta og videreutvikle gerontologisk forskning og forsøksvirksomhet, herunder også gerontologien som tverrfaglig vitenskap

Instituttet skal sammenholde innsikt fra ulike fagområder for å belyse problemene i et helhetlig og tverrfaglig perspektiv.

© Norsk institutt for forskning om oppvekst,
velferd og aldring (NOVA) 2002
NOVA – Norwegian Social Research

ISBN 82-7894-143-2
ISSN 0808-5013

Forsidefoto: © Henrik Sørensen / BAM / Samfoto
Desktop: Torhild Sager
Trykk: GCS

Henvendelser vedrørende publikasjoner kan rettes til:
Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
Munthesgt. 29 · Postboks 3223 Elisenberg · 0208 Oslo
Telefon: 22 54 12 00
Telefaks: 22 54 12 01
Nettadresse: <http://www.nova.no>

Forord

Arbeidet med denne avhandlingen hadde sitt utspring ved Barnevernets Utviklingscenter i Oslo. Her var jeg en av fire medarbeidere ved Prosjekt Oppvekstnettverk som foregikk i Asker kommune i årene 1992–1997. Hovedprosjektet ble supplert med fordypningsstudier. Jeg var prosjektleder for et av disse fordypningsstudiene som hadde tittelen Barn som klienter. På ulike måter satt disse to prosjektene fokus på kompetanse og ressurser, også hos barn og familier som var i kontakt med hjelpetjenestene. Jeg vil takke Terje Ogden, Elisabeth Backe-Hansen og Lars Kristofersen (NIBR) for et godt samarbeid i Prosjekt Oppvekstnettverk. Med sin vilje til å dele erfaringer og kunnskap kan de stå som forbilder for en konstruktiv forskerkultur. Jeg vil også takke medarbeidere ved Barnevernets Utviklingscenter for et kreativt arbeidsmiljø.

Studieåret 1994/1995 oppholdt jeg meg som Fulbright stipendiat ved University of Washington, School of Social Work, i Seattle. Her fulgte jeg kurs ved doktorgradsstudiet i sosialt arbeid. Dette ble et utrolig lærerikt år som har resultert i varige faglige og private kontakter. Takk til The Fulbright Foundation som gjorde dette oppholdet mulig.

Hjemme i Norge igjen ble avhandlingsarbeidet lagt til side til fordel for avslutningen av Prosjekt Oppvekstnettverk. Barnevernets Utviklingscenter ble nedlagt og gjenoppstod som en del av NOVA; Norsk Institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring som ble formelt etablert 1. juli 1996. Noen år senere kunne jeg gjenoppta arbeidet med avhandlingen. Jeg vil takke Norges Forskningsråd, området for Kultur og Samfunn, NOVA og Wøienstiftelsen for økonomiske bidrag til gjennomføringen av dette arbeidet. Jeg vil også takke medarbeidere ved NOVA for et godt arbeidsmiljø hvor jeg har kunnet søke råd og faglige kommentarer. Jeg vil spesielt takke Bibliotekjenten som overgår en hver forventning man kan ha til valgspillet: Alltid beredt! Av kollegaer utenfor min egen arbeidsplass, vil jeg takke Sissel Seim, Høgskolen i Oslo for konstruktive faglige innspill.

En særlig takk til professor Arne Vikan, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet som var hovedveileder fram til høsten 2001, og biveileder professor Anna von der Lippe, Universitetet i Oslo. De har fulgt meg gjennom denne prosessen og lest uttallige versjoner som har gått forut for dette endelige produktet. Stor takk også til professor Jan Tøssebro som stilte opp som hovedveileder i siste runde, etter at jeg av formelle årsaker ble flyttet tilbake til Institutt for Sosialt Arbeid for å avlegge doktorgraden.

Uten at barn, foreldre og lærere hadde tatt seg tid til å besvare spørreskjemaer eller stille opp i intervjuer for å dele av sine erfaringer, hadde dette arbeidet ikke latt seg gjennomføre. Tusen takk alle sammen! Takk også til de som foretok intervjuene sammen med meg, både i 1993 og i 1996: Christine Jegstad, Marie Fernholt, Torill Førstund, Kjersti Karlsen, Kari Lund og Sølvi Slørdal.

Til slutt vil jeg takke Gunnar Tveiten for støtte og faglige kommentarer. De fire barna våre, Miriam og Yonas Latif Sandbæk, Øystein og Kristin Vesterli Tveiten, har vokst fra barn til unge voksne i disse årene. Miriam og Yonas takkes for praktisk bistand med ajourføring av litteraturlister og ulike former for datahjelp. Men først og fremst takkes de alle fire for at de ikke har latt meg glemme at selv om et avhandlingsarbeid kan synes altoppslukende, består livet også av mange andre aspekter.

Mona Sandbæk

Oslo, november 2002

Innhold

SAMMENBINDENDE ARTIKKEL

Barn og foreldre som sosiale aktører i møte med hjelpetjenester	7
---	---

INNLEDNING	9
-------------------------	---

1 AVHANDLINGENS TEORETISKE PERSPEKTIVER	13
--	----

Utviklingstrekk i velferdsforskningen	13
---	----

Aktørperspektiv	20
-----------------------	----

Ressursperspektiv	31
-------------------------	----

Oppsummering av undersøkelsens teoretiske utgangspunkt	47
--	----

2 DESIGN OG METODE	49
---------------------------------	----

Datakildene	50
-------------------	----

Bruk av begreper	53
------------------------	----

Forholdet mellom teori og metode	54
--	----

Valg av kommune	57
-----------------------	----

Valg av hjelpetjenester	59
-------------------------------	----

Valg av informanter	61
---------------------------	----

Erfaringer med å nå fram til informantene	62
---	----

Vurdering av frafall og representativitet	65
---	----

Vurdering av metodene	68
-----------------------------	----

Analysearbeidet	75
-----------------------	----

Fortolkende og kritisk teori	78
------------------------------------	----

Validitet og reliabilitet	80
---------------------------------	----

3 DE ENKELTE ARTIKLENE	85
-------------------------------------	----

Artikkel 1: Competence and risk factors in Norwegian client and non-client children ..	85
--	----

Artikkel 2: Children with Problems: Focusing on Everyday Life	87
---	----

Artikkel 3: Foreldres vurdering av hjelpetjenester for barn	89
---	----

Artikkel 4: Foreldre som aktører i kontakt med offentlige hjelpetjenester	91
---	----

Artikkel 5: Adult images of childhood and research on client children	93
---	----

4 KONKLUSJONER OG AKTUELLE FORSKNINGSSPØRSMÅL	95
--	----

Kritisk blikk på ressursperspektivet	95
--	----

Anvendelsen av et ressursperspektiv	98
---	----

Barnas erfaringer med hjelpetjenestene	103
--	-----

Klientbarn som sosiale aktører	105
--------------------------------------	-----

Foreldrenes erfaringer med hjelpetjenestene	107
---	-----

Foreldre som aktører	111
----------------------------	-----

Interessemotsetninger mellom foreldre og barn	112
---	-----

Aktuelle forskningsspørsmål	115
-----------------------------------	-----

SUMMARY	121
----------------------	-----

REFERANSER	123
ARTIKKEL 1: Competence and risk factors in Norwegian client and non-client children <i>Publisert i Childhood 1998, 5(4):421–436</i>	139
ARTIKKEL 2: Children with Problems: Focusing on Everyday Life <i>Publisert i Children & Society 1999, 13(2):106–118</i>	157
ARTIKKEL 3: Foreldres vurdering av hjelpetjenester for barn <i>Publisert i Tidsskrift for Velferdsforskning 2000, 3(1):31–44</i>	173
ARTIKKEL 4: Foreldre som aktører i kontakt med offentlige hjelpetjenester <i>Publisert i Nordisk Sosialt Arbeid 2000, 20(2):101–111</i>	189
ARTIKKEL 5: Adult images of childhood and research on client children <i>Publisert i Int. J. Social Research methodology 1999, 2(3):191–202</i> ...	203
VEDLEGG 1: Prosjekt Oppvekstnettverk – Årskullundersøkelse i 4. klasse, Elevhefte.....	217
VEDLEGG 2: Prosjekt Oppvekstnettverk – Årskullundersøkelse i 4. klasse, Lærerhefte	237
VEDLEGG 3: Prosjekt Oppvekstnettverk – Årskullundersøkelse i 4. klasse, Foreldrehefte	247
VEDLEGG 4: Prosjekt Barn som klienter. Intervjuguide til de foresatte.....	263
VEDLEGG 5: Prosjekt Barn som klienter. Intervjuguide til de foresatte, Oppfølgingsintervju	289
VEDLEGG 6: Prosjekt Barn som klienter. Intervjuguide til barna.....	305

Sammenbindende artikkel

Barn og foreldre som sosiale aktører i møte med hjelpetjenester

Innledning

For 15–20 år siden begynte vi å se spirene til endringer i forståelsen av barn med problemer innen ulike deler av forskningsfeltet. Oppmerksomheten ble flyttet fra et ensidig fokus på årsakene til problemene og over mot mulighetene for å løse dem. Kartlegging av risiko ble utvidet til også å gjelde mestring og kompetanse ut fra erkjennelsen av at forhold ved barnet selv eller dets miljø kan kompensere for eller redusere konsekvensene av risikofaktorer (Werner og Smith 1982, 1992, Luthar 1993). Parallelt med det nye fokuset på ressurser og hva som fungerer, har det skjedd en teoretisk utvikling i synet på barn og barndom. Her har ikke minst den nye barndomssosiologien spilt en vesentlig rolle. Barndomssosiologene tar som utgangspunkt at barn er aktive i kraft av seg selv. De imiterer ikke bare voksne, men er handlende subjekter som konstruerer sin sosiale virkelighet og selv velger å ta initiativ til ulike handlinger. Betydningen av å se barn selv som aktører har med andre ord blitt løftet fram (James and Prout 1997 [1990]), Qvortrup m.fl. 1994). Det har foregått tilsvarende endringer i synet på barn på det politiske plan. FN vedtok sin konvensjon om barns rettigheter i 1989, og dette spørsmålet blir viet stadig større oppmerksomhet. I Norge er barns rettigheter blant annet regulert i barneloven (1981). Også Lov om barneverntjenester (1992) betonet barns rettigheter sterkere enn tidligere, ikke minst i forarbeidene.

Denne avhandlingen har tatt utgangspunkt i begge disse utviklingstendensene. Den dreier seg om barn og foreldrene som har kontakt med offentlige hjelpetjenester og bygger både på et aktør- og ressursperspektiv. Bruker- og aktørperspektivet kommer til uttrykk ved at barna selv har kommet til orde med sine vurderinger av seg selv, ulike sider ved hverdagslivet og kontakten med hjelpetjenestene. Her er det tatt utgangspunkt i nyere teorier om barn og barndom framfor for eksempel teorier om klientifisering eller avvik fordi jeg har ønsket å legge til grunn vanlige oppfatninger av barn også i denne undersøkelsen om barn som har kontakt med hjelpeapparatet. Når barna er i kontakt med hjelpetjenestene, vil dette som oftest berøre eller inkludere foreldrene. Det forholdet som oppstår mellom foreldre og hjelpetjenestene kan dessuten få konsekvenser for hvordan hjelpen til barna fungerer. Foreldrenes erfaringer med hjelpeapparatet er derfor av interesse og har også vært utforsket i denne avhandlingen. Her har jeg bygget på teorier om aktørperspektiv i forskning og empiri fra andre brukerundersøkelser.

Barna og foreldrene ble valgt som de sentrale informantene ut fra en oppfatning om at deres erfaring med hjelpetjenestene inneholder verdifull kunnskap. I dette arbeidet har jeg benyttet både bruker- og aktørbegrepet når

jeg har behandlet barnas og foreldrenes forhold til hjelpetjenestene. Etter min vurdering er det ingen motsetning mellom disse begrepene slik de brukes her, men aktørbegrepet favner bredere. Mens «bruker» refererer til barns og foreldres forhold til hjelpetjenestene, peker «aktør» også utover denne sammenhengen og minner om at barna og foreldrene er autonome, handlende individer i egne liv. Kontakten med hjelpetjenesten er bare en del av deres hverdag.

Et ressursperspektiv innebærer i denne sammenhengen at undersøkelsen kartlegger barnas kompetanse hjemme, på skolen og i fritiden, andre ressurser i hverdagslivet og positive livshendelser, i tillegg til den mer tradisjonelle kartleggingen av risikofaktorer og problemer. Jeg har hentet teori og empiri fra forskningstradisjonen rundt risiko og beskyttende faktorer, forståelse av hverdagsliv og livshendelser for å belyse det som fungerte bra i klientbarnas liv.

Konkret har de undersøkelsene som denne avhandlingen bygger på blitt utført innenfor rammen av to prosjekter. Prosjekt Oppvekstnettverk foregikk i Asker kommune i årene 1992–1997, finansiert av Norges forskningsråd. De nye tendensene i synet på barn ble omsatt i et forskningsprosjekt hvor sosial kompetanse sto sentralt. Barna selv, 10- og 13-åringer, var de sentrale informantene, sammen med sine foreldre og lærere, som alle besvarte spørreskjemaer. Prosjekt Oppvekstnettverk ble utviklet og gjennomført av fire forskere i samarbeid. Måten jeg har brukt materialet fra dette prosjektet på i avhandlingen, står for min egen regning. Hovedprosjektet ble supplert med fordypningsstudier. Jeg var prosjektleder for ett av dem som hadde tittelen Barn som klienter. Her ble den informasjonen som spørreskjemaene ga om barn som hadde kontakt med Pedagogisk-psykologisk tjeneste, Barneverntjenesten eller Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk, analysert nærmere. Det ble også innhentet ny informasjon om barn som hadde kontakt med disse tjenestene gjennom intervjuer med barna selv og deres foresatte. Det empiriske grunnlaget for avhandlingen er altså hentet både fra Prosjekt Oppvekstnettverk og fra Barn som klienter. I tråd med de utviklingstendensene som er nevnt, var ønsket å supplere en kartlegging av problemene til de barna og familiene som var i kontakt med hjelpetjenestene med perspektiver som også inkluderte mer velfungerende aspekter i livene deres.

Mye har skjedd i løpet av disse årene. Sosial kompetanse er blitt et vanlig begrep, og har dannet utgangspunkt for flere forskningsprosjekter, for eksempel Skole og samspillsvansker (Sørli og Nordahl 1998) og Barns utvikling og levekår (Backe-Hansen 1999). Nyere forskning viser også at det har blitt vanligere at barn tas med som informanter, både i forskning og i praktisk sosialt (behandlings-)arbeid. De perspektivene som lå til grunn for

denne undersøkelsen kan derfor sies å være mer vanlig nå enn da undersøkelsen startet opp, og den ble betraktet som et nybrottsarbeid. En samlet framstilling av dette arbeidet kan forhåpentligvis likevel være av interesse og bidra til å videreutvikle kunnskap om barn og foreldre som er i kontakt med hjelpetjenestene.

Hva som defineres som sosiale problemer endrer seg over tid og på tvers av kulturer. Også innen en gitt kontekst på et gitt tidspunkt vil det være ulike oppfatninger, og det vil ikke være noe entydig svar på hvem som skal ha rett til å bestemme hva som er problemer og hvordan de bør løses. Noe blir et sosialt problem når de som har makt til å definere det slik, gjør det (Bagge 1931, fra Rønning 1996). På samme måte er det ikke bare et barns atferd eller livssituasjon som vil være avgjørende for om et barn rekrutteres inn i klientapparatet eller om problemene håndteres på den private arena. Omgivelsenes oppfatning av normalitet, toleranse for avvik og tilgangen på ulike tjenester vil være andre viktige faktorer (Skau 1987, 1992). Uansett hvilken definisjon man velger, vil det neppe være mulig å identifisere en gruppe barn som skiller seg klart ut fra andre barn. Noen barn vil ha kontakt med hjelpeapparatet på grunn av små og avgrensede problemer, mens andre med en langt vanskeligere livssituasjon ikke har en slik kontakt. I denne undersøkelsen omfatter hjelpetjenestene Pedagogisk-psykologisk tjeneste, Barneverntjenesten og Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk. De tre tjenestene bygger på ulikt lovgrunnlag, retter seg mot ulike målgrupper med ulike problemer og tilbyr innholdsmessig forskjellige tjenester. Dette gjør klientbarna i denne undersøkelsen til en heterogen gruppe. Samtidig omfatter de et stort flertall av de barna i en kommune som noen mener har problemer som krever offentlige tiltak, og gir dermed innsikt i nettopp den sammensatte virkeligheten som kan skjule seg bak betegnelsen «klientbarn». Å inkludere dem i en undersøkelse har gitt muligheter til å studere forskjeller og likheter i barnas og foreldrenes erfaringer med de tre tjenestene, men det har også gjort det mulig å se etter generelle trekk i familienes kontakt med hjelpeapparatet.

Kincheloe og McLaren (1994) definerer kritisk forskning som forskning som har et endringsmål og i den forstand vedkjenner seg merkelappen politisk. I den grad dette arbeidet har endringsmål, dreier det seg først og fremst om å bidra til en diskusjon om forskning med og om barn og familier som har kontakt med hjelpetjenestene. Jeg har ønsket å undersøke om forskning som velger et «ressursperspektiv» og som benytter foreldre og barns egne erfaringer i møtet med hjelpetjenestene kan bidra til å styrke forståelsen av barn og foreldrene som sosiale aktører, også i møtet med hjelpetjenestene. Et neste skritt vil bli å se om dette igjen kan nedfelles i arbeidsmåter og rutiner som på sikt fører til en annen praksis i hjelpetjenestenes arbeid med

familiene. Mens undersøkelsen tar sikte på å belyse hvordan barn og foreldre framsto som aktører gjennom denne tilnærmingen, vil det andre spørsmålet om hvilke konsekvenser dette kan ha for praksis forbli ubesvart – og kan være et område for ny utforskning. Avhandlingens overordnede problemstillinger er

Hva kan vi lære av å studere kompetanse, hverdagsliv og positive livshendelser hos barn som er brukere av velferdstjenester?

På hvilken måte kan barna og foreldrenes erfaringer med hjelpetjenestene bidra til ny forståelse av denne kontakten?

Denne sammenbindende artikkelen er lagt opp på følgende måte: I første kapittel plasserer jeg innledningsvis avhandlingen i en bredere velferds-politisk forskningssammenheng og redegjør deretter for avhandlingens to sentrale teoretiske perspektiver, aktør- og ressursperspektivet. I metodedelen som følger i andre kapittel, drøfter jeg hvordan disse teoretiske perspektivene har nedfelt seg i den empiriske undersøkelsen som avhandlingen bygger på. Deretter presenteres de enkelte artiklene. I den siste delen av den sammenbindende artikkelen drøftes resultatene og konklusjonene fra undersøkelsen.

1 Avhandlingens teoretiske perspektiver

Utviklingstrekk i velferdsforskningen

Innledning

I de siste tiårene har det skjedd en endring i synet på barn både innen ulike deler av forskningsfeltet og på det politiske plan. Barn ses ikke lenger som passive vesener som sosialiseres innenfor rammen av familien, staten og utdanningsinstitusjonene. Det moderne barnet oppfattes som en strategisk aktør som anvender ulike handlingsmåter avhengig av konteksten (James and Prout 1997 [1990], Brannen og O'Brien 1996 a og b). Den nye barnomsforskningen har hatt ambisjoner om å synliggjøre barn og høre hva de selv har å si. Den har imidlertid først og fremst konsentrert seg om å studere den såkalte normalbarndommen. Når det gjelder barn som er i kontakt med hjelpeapparatet har det oftest vært tatt utgangspunkt i avviket. På dette området kommer profesjonell kunnskap fortsatt først og fremst fra forskning om psykopatologi, læringsvanskeligheter og kriminalitet. Dette kan være viktige kilder til kunnskap, men de er også ufullstendige fordi de ikke omfatter andre og mer velfungerende sider ved disse barnas liv. De inkluderer i liten grad også barns eget perspektiv (Qvortrup 1994, 1998). Egelund (1997) har gått et skritt lenger enn Qvortrup i det hun hevder at den kunnskapen som skapes om barn i nød, ikke bare er ufullstendig. I tillegg kommer at familier som trenger hjelp tilpasses til lovgivningens administrative kategorier, og oppvekstvilkårene deres defineres slik at det legitimerer at samfunnet griper inn. Selv om Egelund (1997) mener det finnes barn som er i nød, er hun med andre ord skeptisk til kunnskapen som skapes om disse barna.

Innledningsvis i dette kapitlet ønsker jeg å rette oppmerksomheten mot hvordan forskjellige tilnærminger skaper ulik kunnskap og ulike bilder av klientbarn og deres familier. Jeg vil først beskrive hva jeg oppfatter som typiske trekk ved tradisjonell klientforskning og deretter nye tendenser i måten å forstå brukere av offentlige hjelpetjenester på. Gjennom dette plasserer jeg også avhandlingen i en bredere forskningspolitisk sammenheng.

Bilder av klientbarn og deres foreldre

Tradisjonelle tilnærminger til samfunnsforskningen generelt og forskning om marginaliserte grupper spesielt, har i følge flere forfattere vært preget av et elendighets- eller problemperspektiv i den forstand at det fokuseres nesten utelukkende på det som ikke fungerer (Halvorsen 1996, Hove og Langeng

1997, Næss 2001). Videre kan forskningen i stor grad sies å ha vært objektiverende, fordi de menneskene det gjelder i så liten grad har kommet til orde med sine vurderinger og perspektiver (Syltevik 1993, Andenæs 1996, Sitza og Wood 1997). Når det gjelder forskning om klientbarn og deres familier vil jeg framheve tre trekk som etter min vurdering har preget mye av denne forskningen.

Det første jeg vil drøfte er beskrivelsen av barna og de unge selv. Satt på spissen kan man si at de har blitt karakterisert via to ytterpunkter; enten som offer eller via en opphoping av negative kjennetegn. Kitzinger (1997) skriver at barn ikke bare framstilles som passive, men også som offer dersom de ikke lever under slike forhold som idealet tilskriver. Dette blir særlig tydelig i saker som gjelder seksuelle overgrep. Hun har hevdet at barndom ikke bare defineres gjennom alder, men via noen kvaliteter eller erfaringer som er uforenlige med å oppleve slike overgrep. Implisitt i framstillingen av overgrep som en krenkelse av barndom, ligger forestillingen om at den autentiske barndommen skal være bekymringsløs lek, en aseksuell og fredelig eksistens i familiens beskyttende skjød. Den kvaliteten som oftest framstilles som «stjålet» gjennom ulike overgrep, er uskyld. Vektleggingen av uskyld hos barn kan ekskludere og straffe de barna som ikke lever opp til idealet. Forestillingene om uskyld kan dessuten hindre barns tilgang til kunnskap og på den måten faktisk øke deres sårbarhet overfor overgrep. Ved å gjøre barn til offer, overses barns motstandsstrategier (Kitzinger 1997). Mossige (2001) har drøftet hvordan nyere forebyggingsprogram som tilstreber å sette barn i stand til å motsette seg seksuelle overgrep, også lærer barnet til å handle på bestemte måter i stedet for å utforske hvordan barna selv synes det er rimelig og ikke minst mulig å forholde seg.

Men barn, og kanskje særlig unge, framstilles også på en helt annen måte, nemlig gjennom sine negative kjennetegn. Tendensen til å forklare og studere atferdsproblemer som fenomener knyttet til negative trekk ved blant annet barna, kommer tydelig til uttrykk i en kunnskapsstatus om barn med alvorlige atferdsproblemer (Sørli 2000). Den omfattende forskningen Sørli har gjennomgått beskrev ofte disse barna og ungdommene som preget av aggresjon, impulsivitet og hyperaktivitet. De hadde videre et antisosialt atferdsmønster og lav skolefaglig og sosial kompetanse. Men det var ikke bare barna som ble karakterisert på denne negative måten. Som jeg kommer tilbake til, ble også barnas familier beskrevet på samme ensidige måte. Hvorvidt barn beskrives som offer eller som problembærere, ser ut til å ha sammenheng både med type problem og med alder.

En årsak til at barna beskrives så unyansert kan ha sammenheng med det andre trekket jeg vil framheve ved klientforskningen på dette feltet,

nemlig at barna og de unge selv sjelden har blitt benyttet som informanter, verken i praktisk sosialt arbeid eller forskning. Flere undersøkelser har konkludert med at i det praktiske arbeidet gis barna fortsatt en begrenset plass i utredningene. Saksbehandlerne kjenner sjelden barna, eller kjenner dem dårlig, og det innhentes heller ikke informasjon fra andre som står barna nær. Det er tilsvarende store mangler når det gjelder å informere barna om de tiltakene eller planene som iverksettes på deres vegne (Andersson 1995, Egelund 1997, Christensen 1998, Oppedal 1999). Undersøkelser av voksne barnevernbarns erfaringer har vist at mange savnet informasjon om det som foregikk. De ønsket også at de selv hadde kommet oftere til orde eller blitt snakket direkte til (Koch og Koch 1995, Walløe 1998). Samtidig som forskningen påpeker disse svakhetene i praksis, har det heller ikke i forskningen vært vanlig å benytte barn som informanter om disse spørsmålene.

Det tredje jeg vil framheve er den rollen foreldrene blir tillagt når barna har problemer. I Sørliens (2000) materiale ble hjemmene til mange av de atferdsvanskelige barna beskrevet som preget av disharmoni, kriminalitet, rusmisbruk, vold, overgrep og omsorgssvikt og også fattigdom. Oppdragelsen ble beskrevet som aggressiv, inkonsekvent og ineffektiv. En omfattende litteratur har pekt på statistiske sammenhenger mellom barns problemer, særlig ungdomskriminalitet, og foreldrenes livssituasjon og atferd. Faktorer som trekkes fram er skilsmisser, alene- og tenåringsforeldre, store familier og fattigdom, mishandling og forsømmelse, dårlig familieklime og utilstrekkelig tilsyn (Patterson, DeBaryshe og Ramsey 1989, Rutter, Giller og Hagell 1998). Det er ikke min hensikt å bestride de faktiske forholdene, men å peke på den gjennomgående ensidig negative måten å framstille barna og familiene deres på.

Å rette oppmerksomheten mot foreldrenes utilstrekkelighet er antakelig vanligere for barnevernproblemer og alvorlige atferdsproblemer, enn for andre typer vanskeligheter som blir henvist til Pedagogisk-psykologisk tjeneste eller Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk. Men undersøkelser har vist at også foreldre som kommer i kontakt med disse hjelpetjenestene, kan oppleve å bli møtt med skyld, bebreidelser og å bli behandlet som en del av barnas problemer (Collins og Collins 1990, Petr og Barney 1993). Selv om stadig flere forklaringsmodeller trekker inn både biologiske, samspills- og nettverksfaktorer, ser det ut til at foreldrene fortsatt tillegges det avgjørende ansvaret dersom barna får problemer. Det er vanlig å bruke betegnelsen foreldre, men i praksis er det først og fremst mødre som blir gjort ansvarlige for barns utvikling. Fordi enslige kvinner er fattigere enn menn blir de oftere avhengige av offentlig støtte og kommer dermed også lettere i det offentlige søkelys (Kristinsdóttir 1991). Samtidig får de færre tilbud om

hjelp og blir oftere mistenkeliggjort og utsatt for kontrolltiltak enn fedre som er alene med omsorgen (Milner 1993, Farmer og Owen 1998). Ikke bare er det deres utilstrekkelighet som gjør dem til målgruppe for forskning, men fokuset forblir ofte på deres mangler og tilkortkomning. Innenfor barnevern har både norske og utenlandske undersøkelser konkludert med at det er foreldrenes – først og fremst mødrenes – personlighet, oppførsel, holdninger eller livssituasjon det handler om. Barna og deres relasjon til foreldrene blir bakgrunnsfigurer i konstruksjoner av foreldreatferd (Lichtwark og Clifford 1996, Egelund 1997, Parton, Thorpe og Wattam 1997, Christiansen, Havnen og Havik 1998).

I sin prøveforelesning til doktorgraden om Morsbilder i barnevernet hevdet Elisabeth Backe-Hansen (2001) at beskrivelsen av mødrene er preget av tre trekk. Det fokuseres for det første på utilstrekkelighet og patologi framfor de strukturelle betingelsene i form av blant annet den fattigdommen mange av dem lever under. For det andre rettes oppmerksomheten mot mødrene og deres negative egenskaper selv når det er ganske åpenbart at det er fedrene som utgjør hovedproblemet gjennom for eksempel alkoholisme eller seksuelle overgrep. Med henvisning til blant annet Caplan og Hall-McCorquodale (1985 a og b), mente Backe-Hansen for det tredje at barnevernets praksis her bygger på en utbredt tradisjon innen både psykologi og barnepsykiatri av «mother-blaming». Dette knytter hun igjen til vanlige kulturelle forventninger om at mødre skal tilpasse seg skiftende samfunnsforhold og endrede forventninger til god barneoppdragelse. Hvis de ikke lykkes, blir de stilt individuelt til ansvar. I boka «Bad» Mothers (Ladd-Taylor og Umansky 1998) pekte forfatterne på den utbredte praksisen med å danne stereotype oppfatninger av dårlige mødre, som for eksempel mødre på sosialhjelp, tenåringsmødre, karrierkvinner som ikke har tid for barna sine eller mødre som er overbeskyttende. I følge forfatterne trekkes slike måter å vurdere mødre på inn i konkrete sammenhenger, som for eksempel rettssaker om foreldrerett, politiske taler og foreldre-lærer konferanser. Disse spørsmålene har vært drøftet i en omfattende litteratur som det ikke er intensjonene å redegjøre for her. Her er poenget først og fremst å vise hvordan foreldre, og særlig mødre, til barn som har problemer ofte blir gjenstand for gjennomgående negative beskrivelser. Dette har gjort seg særlig gjeldende i barnevernet, i følge mange forfattere framskyndet av den nye praksisen med risikovurderinger (Croghan og Miell 1998, Krane og Davies 2000, Scourfield 2001).

Å fokusere på stigmaet

Goffman (1975 [1963]) definerte stigma som en egenskap som er dypt mis-krediterende i gitte relasjoner. De som har noe å gjøre med de stigmatiserte

kan unnlate å vise den respekt og det hensyn som de ikke-belastede sidene av deres sosiale identitet kunne ha gitt grunn til å forvente. De som stigmatiseres kan få følelsen av ikke å vite hva andre i virkeligheten mener om dem, og å måtte passe på alt de gjør, fordi selv de minste bevegelser kan bli betraktet som tegn på avvik. Gjennom stigmatiseringsprosessen fanger de menneskene som blir utsatt for den, opp reaksjoner og vurderinger fra omverdenen som de etter hvert gjør til sine egne. Det er vanlig å anta at kontakt med barneverntjenesten fører til stigmatisering på grunn av adgangen til tvangsinngrep og assosiasjoner med alvorlige problemer. Men også det å bli pasient ved en barnpsykiatrisk poliklinikk eller å motta spesialpedagogiske tjenester, kan oppleves som stigmatiserende (Skau 1992, Sørli 2000). Ut fra en analyse av engelsk barnevern har Jack (1997) hevdet at dårligstilte familier trenger hjelp for å utfordre de negative stereotypiene de blir omtalt og beskrevet med av både hjelpetjenester og media.

Etter min vurdering har deler av klientforskningen forsterket denne stigmatiseringsprosessen. Dersom man har noe som kan oppfattes som et stigma i en gitt sammenheng, er det først og fremst sider knyttet til dette stigmaet som blir gjenstand for oppmerksomhet, også i forskning. Andre velfungerende sider ved de samme personene blir oversett. Resultatet har ofte blitt en unyansert negativ framstilling av klientbarn og deres familier også i forskning.

Likevel er bildet ikke entydig. I følge Rønning og Solheim (1998) har sosiologene påpekt problemer med å være arbeidsløs, sosialklient eller trygdet fra klientsiden, samtidig som forklaringsmodeller har ligget på makronivå. På 1970-tallet var det for eksempel vanlig å snakke om klientiseringsprosesser skapt av samfunnet; rasjonalisering på arbeidsmarkedet og andre mekanismer utstøtte folk med lavt funksjonsnivå og gjorde dem til klienter (Lingås 1970). Teorier både på samfunns- og individnivå og teorier om hjelpeapparatet, brukes for å drøfte for eksempel hvorfor mennesker blir sosialhjelpsklienter (Rønning 1996). Slik samfunnsmessig forståelse har i mindre grad preget forståelsen av barns problemer. Den klassemessige skjevrekutteringen og overrepresentasjonen av fattige alenemødre blant barnevernklientene, er riktignok godt dokumentert (Flaatten og Sandbæk 1982, Flaatten 1983, Hessle 1988, Kristofersen og Slettebø 1992, Kristofersen, Clausen og Jonassen 1996, Andenæs 2000). Men forståelsen av barnevernfamilier som fattige kan likevel ikke sies å ha fått noe gjennomslag verken i den offentlige debatten eller i de konkrete tiltakene de tilbys. Psykologiske faktorer trekkes oftere inn enn materielle forhold. Egelund (1997, 1998) har hevdet at materielle problemer gjøres om til psykologiske størrelser for bedre å passe med de tiltakene som hjelpetjenestene har til rådighet.

Et av de mer vesentlige unntakene herfra kan sies å være materiale om guttene på Barnbyn Skå og deres foreldre- og besteforeldregenerasjon (Jonsson og Kälvesten 1964, Jonsson 1967, 1969). Empirien dokumenterte den sosiale arven og viste at de tre Skå-generasjonene hadde langt flere problemer enn folk flest i form av dårligere skolegang og arbeidssituasjon, lavere bostandard, høyere alkoholmisbruk, flere fysiske plager og skilsmisser. Men forfatterne lette etter årsaksforklaringer på samfunnsnivå og rettet oppmerksomheten mot hva som kunne bidra til å bryte de vonde sirklene. Denne tradisjonen har vært fulgt opp i flere studier av barn som er plassert utenfor hjemmet. Forskerne har argumentert for betydningen av å opprettholde foreldre-barn relasjoner også når barna er plassert ut fra en oppfatning av at hvis barn mister kontakten med sine biologiske foreldre, mister de også kontakten med en del av seg selv. Denne tankegangen førte til at det også ble lett etter hva foreldrene kunne bidra med til tross for sin vanskelige livssituasjon (Børjeson m.fl. 1976, Hessle 1988, Børjeson og Håkansson 1990, Cederstrøm 1990, 1994). Disse eksemplene kan sies å være unntak fra en klientforskning som ofte har stigmatisert klientenes liv. Men de kan også ses som del av en større og stadig tydeligere alternativ tilnærming til velferdsforskning hvor det fokuseres på deres egne vurderinger og hvordan de selv prøver å håndtere de problemene de står overfor.

Nyere velferdsforskning

For å beskrive det jeg kaller den nye velferdsforskningen, vil jeg ta utgangspunkt i en bok av Williams, Popay og Oakley (1999) hvor de knytter brukerperspektivet sammen med ressursorientering. Dette gjør dem også spesielt relevant for mitt arbeid. I sin drøfting av utviklingen innen velferdsforskningen, legger de vekt på dreiningen bort fra å se mennesker som passive mottakere av velferd over mot et perspektiv som framhever også hjelpsøkende menneskers evne til å være refleksive og handlende aktører i egne liv. Dette perspektivet deler de med andre forfattere som Emirbayer og Mische (1998) og Thoits (1995). De drøfter også hvordan et syn på mennesker som offer har blitt supplert med et fokus på hva det er som gjør at noen mennesker klarer seg godt til tross for et vanskelig utgangspunkt. Dette har ført til at stadig større oppmerksomhet har blitt rettet mot betydningen av mestring og sosial støtte. Williams, Popay og Oakley (1999) understreker betydningen av at synet på mennesker som handlende aktører må ivaretaes sammen med tradisjonelle velferdsspørsmål om hvordan strukturell ulikhet begrenser menneskers muligheter og valg. Jeg vil komme tilbake til deres resonnementer, men først vil jeg kort omtale empowerment.

Empowerment er en annen forståelsesform som også kombinerer betydningen av å anlegge et brukerperspektiv med et fokus på det som fungerer bra. Denne tenkningen kan sies å være mer utviklet på det praktiske nivå enn i forskning, selv om mange prosjekter også har tilknyttet forskningsinnsats. Sentralt i ulike definisjoner av empowerment, som også oversettes med myndiggjøring (Hansen 1996, Sandbæk og Tveiten 1996, Einarsson og Sandbæk 1997, NOU 1998:18) står målet om å styrke menneskers muligheter og ferdigheter slik at de kan få økt innflytelse eller makt over egen livssituasjon. Utviklingen av empowermentideologien kan føres tilbake til ulike kilder. Solomons (1976) beskrivelser av kampen mot fattigdom og rasisme i borgerrettsbevegelsen i USA i 1970-årene har hatt stor betydning. Rappaport (1981, 1987) er et annet sentralt navn. Hans arbeid tar utgangspunkt i forebyggende samfunnsmedisin og retter seg både mot individer, grupper og samfunn. Kvinnefrigjøringsbevegelsen er en annen vesentlig kilde. Det er også felles trekk mellom empowerment og sentrale prinsipper i ulike frigjøringsideologier, som for eksempel Freires tanker om kritisk dialog, bevisstgjøring og pedagogisk opplæring (Slettebø 2000).

Heller ikke i Norge har tankegangen rundt empowerment forblitt intern i fagmiljøene. Dette illustreres blant annet gjennom den oppmerksomheten empowerment er blitt viet i en nyere offentlig utredning om helse, NOU 1998:18 *Det er bruk for alle*. Her argumenteres det for en forståelse av empowerment som innebærer at mennesker blir i stand til å finne sine egne problemer og sine egne løsninger. Utvalget drøfter særlig prosjekter med tilknyttet evaluerings- og forskningsinnsats som kan styrke innbyggernes innflytelse i nærmiljø og lokalsamfunnet.

Ingen dikotomi

I disse innledende betraktningene har jeg stilt meg kritisk til tradisjonell klientforskning for å fokusere nesten utelukkende på klientfamiliers problemer. Jeg har hevdet at dette kan forsterke stigmatiseringen av utsatte barn og familier, både i hverdagslivet og i kontakt med praksisfeltet. Dernest har jeg presentert noen eksempler på den brede strømmen av alternative tilnærminger til velferdsforskningen. Jeg har særlig framhevet nyere forskningsinteresse for brukerne som aktører og for deres positive handlingspotensiale.

Samtidig er jeg enig med Williams, Popay og Oakley (1999) som advarer mot å skape en dikotomi ved å betegne det som to ulike paradigmer. Det er glidende overganger, og begge tilnærminger har sine styrker og svakheter. Jeg vil nå utdype de to sentrale teoretiske perspektivene som denne avhandlingen bygger på, aktør- og ressursperspektivet.

Aktørperspektiv

Politisk kontekst

I denne avhandlingen har det vært et sentralt anliggende å utforske barns og foreldres egne vurderinger både av sin situasjon og av kontakten med hjelpe-tjenestene. Jeg er ikke alene om denne interessen. Det har vært en økende oppmerksomhet nettopp mot brukernes perspektiver både i Norge og internasjonalt. I barnevernfeltet kom dette blant annet til uttrykk i NOU 2000:12 *Barnevernet i Norge*. Williams, Popay og Oakley (1999a) har pekt på noen forhold som har bidratt til å rette fokuset mot brukerne. Selv om de tar utgangspunkt i England, har disse forholdene etter min vurdering også gyldighet i andre land, inkludert Norge. Organiseringen av omsorgssektoren har fått stadig større innslag av privatisering. Velferdsstatens modell med universelle tjenester, forankret i byråkratiske organisasjoner og utført av profesjonelle, har blitt utfordret både fra høyre- og venstresiden i det politiske liv. Høyresiden har anklaget den tradisjonelle velferdsstaten for manglende effektivitet og ansvarlighet, monopolisering og for å undervurdere betydningen av muligheter for individuelle valg. Venstresiden har angrepet velferdsstaten for hierarkiske tjenestesystemer hvor kunnskap betydde makt og hvor brukere hadde liten innflytelse eller kontroll. I følge forfatterne har kritikken imidlertid hatt det til felles at den har framhevet borgerne som aktører og som i stand til å artikulere sine behov. Denne oppfatningen har også inkludert brukere av ulike hjelpetjenester.

Taylor-Gooby (2001) har også beskrevet hvordan myndiggjøring av borgere har blitt et sentralt tema i den sosialpolitiske diskusjonen. Hans utgangspunkt er spørsmålet om hvorfor Storbritannia har privatisert velferdstjenestene sine raskere og i mer omfattende grad enn andre europeiske land. Han trekker fram tre elementer i Blairs argumentasjon for sin politikk Den tredje vei. Det legges mer vekt på like muligheter enn like resultater. Forpliktelser framheves i like stor grad som rettigheter. Staten skal være en viktig igangsetter og sørge for at lokalsamfunn og frivillige organisasjoner selv kan ta ansvar og håndtere nye behov. Summen av dette reduserer statsintervensjonisme og oppmuntrer medborgere til å styre aktiviteter i den retningen de ønsker. Taylor-Gooby (2001) framhever også den innflytelsen Giddens' analyser av risikosamfunnet og kulturell endring har hatt. Han peker særlig på forståelsen av globaliseringsprosesser, den post-tradisjonelle samfunnsorden og sosial refleksivitet. I dagens samfunn kan alle som gjør krav på å vite hva som er best, bli utfordret. Både regjeringer og ulike former for eksperter må kunne rettferdiggjøre seg selv. Mennesker blir vant til å filtrere og vurdere informasjon og handle på grunnlag av slike filtreringsprosesser. Disse utviklingstrekkene går hånd i hånd for å skape en ny

sosial orden hvor staten har en redusert rolle, og menneskene en større bevissthet om at det er alternative tilnæringsmåter til sosiale spørsmål. I følge Taylor-Gooby (2001) innebærer dette også en revurdering fra tidligere oppfatninger av brukere av tjenester som passive mottakere til å se dem som aktive individer med energi og ressurser som kan brukes til å fremme deres egen velferd. Han er imidlertid også inne på at mange studier har utfordret den «rasjonelle aktør» tenkningen og pekt på at den kan trekkes for langt.

Williams (2001) understreker at den økte interessen for brukernes erfaringer og handlingspotensiale har hatt svært ulike utgangspunkt, og at brukerne ikke har framstått i én skikkelse. Ulike politiske bevegelser har skapt ulike typer aktører. I stedet for det tradisjonelle synet på velferdsstaten som en kilde til beskyttelse, så nyliberalistene den som en produsent av risikofaktorer som skapte velferdsavhengighet, underklasser og ineffektivitet. Deres løsning var å styrke tradisjonelle sosiale relasjoner innen familien og støtte familier som klarte seg selv. Den aktive forbrukeren ble framhevet som idealet. Mens prinsippet om marked var sentralt hos de nyliberale, var betalt arbeid og aktivisering av brukerne avgjørende for New Labour. Å ha betalt arbeid ble ansett som borgernes plikt snarere enn en rettighet. Vekten ble lagt på å sette alle i stand til å forsørge seg selv og familien sin, og den betalte arbeider ble målet. Den tredje diskursen oppsto nedenfra, som grassrotpolitikk gjennom nye sosiale bevegelser dannet omkring blant annet kjønn, etnisitet, helse og funksjonshemninger. I følge Williams (2001) har disse tendensene ført til at velferdsaktøren har framstått i tre ulike skikkelser i det politiske landskapet i England: Som aktiv forbruker (nyliberalismen), som aktiv betalt arbeider (New Labour) og som aktiv borger (nye sosiale bevegelser). I denne avhandlingen er det brukere og aktører i den siste betydningen som har vært utgangspunktet.

Aktørperspektivet i forskning har en lang tradisjon, særlig i amerikansk sosiologi. En viktig teoretisk debatt har vært hvilken status aktørenes egen forståelse skal ha i den vitenskapelige kunnskapsproduksjonen. Et annet spørsmål har vært forholdet mellom brukernes forståelse og forskerens egne fortolkninger. Dette har også vært sentrale spørsmål i mitt arbeid, og jeg vil derfor utdype disse to temaene.

Aktørenes egen forståelse

Begrunnelsen for å trekke inn aktørenes eget perspektiv kan uttrykkes så enkelt som Blumer gjorde det i (1969) ved å si at man ikke skal gjette hva mennesker mener, når man kan spørre dem. En annen måte å formulere det samme på finnes i dette sitatet: «When carrying out an enquiry involving humans, why not take advantage of the fact that they can tell you things about

themselves?» (Robson 1993: 227). Disse referansene innebærer ikke å tillegge verken Blumer eller Robsons forestillingen om at alt er gjort ved å spørre dem det gjelder, men snarere å framheve at dette må være et første skritt.

Alfred Schutz var tidlig ute med grundige drøftinger av forholdet mellom hverdagskunnskap og samfunnsvitenskapelig kunnskap. For det første viste Schutz en dyp respekt for menneskers hverdagskunnskap. Hans utgangspunkt var at både hverdagskunnskap og vitenskap tar utgangspunkt i avveininger om hva som er faktisk erfaring og hvordan den skal forstås. Schutz utdypet dette med å si at menneskers kunnskap om verden, både i hverdagslivet og i vitenskapelig tenkning, innebærer utviklingen av begreper i form av abstraksjoner, generaliseringer og idealiseringer på ulike nivåer. Strengt sagt er ikke noe kort og godt fakta. Fakta er alltid fortolket. Uansett om de ses løsrevet fra sin kontekst ved en kunstig abstraksjon, eller om de blir betraktet i sin konkrete sammenheng, bærer fakta med seg fortolkningsmessige elementer. Dette betyr at mennesker bare kan få tak i deler av virkeligheten, enten som en del av hverdagslivet eller når de følger visse prosedyreregler som kalles vitenskapelig metode. Schutz kaller de begreper og antakelser om sammenhenger som formuleres i hverdagslivet for constructs of first degree. De vitenskapelige begrepene, constructs of second degree, må bygge på disse, men må også erstatte og overskride dem.

Det andre poenget jeg vil framheve er Schutz' (1962) postulat om den subjektive fortolkningen som et generelt prinsipp når det gjelder å konstruere handlingsforløp, både i hverdagslivet og i vitenskapelig sammenheng. Også i hverdagslivet forsøker mennesker å forstå den subjektive meningen med andres handlinger. Man bygger på at det foreligger gjensidige perspektiver og på den strukturelle sosialiseringen av kunnskap; det finnes andre mennesker som ser verden omtrent som en selv. Det meste av det som foreligger av kunnskap er dessuten overlevert og dermed også felles. Samtidig er kunnskap ulikt fordelt, og det er kun unntaksvis at vi i hverdagslivet kan gripe den annens mening. Når det gjelder samfunnsvitenskapen, er det i følge Schutz rimelig enighet om at målet er kunnskap om menneskelig atferd, dens former, organisering og produkter. Det er imidlertid uenighet om hvordan denne atferden skal studeres.

Jeg deler Schutz respekt for hverdagskunnskapen. Verdsettingen av menneskers egen erfaring har vært en av begrunnelsene for å velge foreldrene og barna selv som en viktig kunnskapskilde til å forstå hjelpetjenestene. Jeg deler også han vurdering av at det er et hovedanliggende for samfunnsvitenskapene å gripe subjektiv mening vitenskapelig, men ikke Schutz' synspunkter på at dette oppnåes best ved hjelp av en objektiv eller nøytral forsker og observatør.

Aktørenes forståelse og forskerens fortolkninger

Selv om aktørenes perspektiv trekkes inn, er det ikke gitt hvilken status deres egen forståelse skal ha. Et aktørperspektiv betyr for eksempel ikke at den vitenskapelige forståelsen av de fenomenene som utforskes behøver å være sammenfallende med aktørenes egen forståelse. Synet på aktørenes posisjon i forskning, kan knyttes til ulike vitenskapsteoretiske posisjoner. Schutz (1962) beskriver forskeren som en uinteressert observatør av den sosiale verden. Den observerte situasjonen har ingen praktisk, men bare kognitiv interesse. Forskeren distanserer seg selv fra sin biografiske situasjon i den sosiale verden og blir en nøytral søker av kunnskap gjennom å følge anerkjente regler, kalt vitenskapelige metoder.

Når det gjelder forskerens posisjon, er mine synspunkter mer i overensstemmelse med Dorothy Smiths standpunkt. Selv om objektivitet i betydningen distansert vitenskapelig person, ses som viktig i vitenskapelig arbeid, hevder Smith (1987) at ingen forsker kan unnslippe det faktum at hun er en del av den verden hun studerer. Selv om hun inntar et annet standpunkt enn Schutz i synet på forskerens rolle, deler hun hans interesse for hvordan sosiologien kan fange menneskers egne perspektiver på sine erfaringer. Hun kritiserer den etablerte sosiologien for å undertrykke tilstedeværelsen av det sosiologiske subjektet i sine tekster. Mennesker og deres hverdagsliv blir presentert bare som objekter og ikke ut fra en subjektposisjon. Det vanlige er taushet fra dem som blir observert, og sosiologiens beskrivelser og fortolkninger blir sjelden sjekket mot erfaringene til de menneskene som sosiologen beskriver. Det er et ensidig forhold hvor sosiologens fortelling får være enerådende. Hun ser sosiologien som en del av det rådende maktapparatet og hevder at på samme måte som andre grupper som er undertrykt på grunn av blant annet klasse eller etnisitet, har også kvinners egne erfaringer vært ekskludert fra den vitenskapelige diskursen. Hennes anliggende er å skape en sosiologi for kvinner, hvor kvinners egne erfaringer får komme til uttrykk.

The problem confronted here is how to do a sociology that is for women and that takes women as its subjects and its knowers when the methods of thinking, which we have learned as sociologists as the methods of producing recognizably sociological texts, reconstruct us as objects (Smith 1987:109).

Hun beskriver hvordan feminister har vært opptatt av å utforme intervju-metoder som ikke objektiverer den som blir utforsket. Men forandringer i forholdet mellom forskeren og subjektet løser ikke de problemene hun drøfter, så lenge metodene og analysene objektiverer hva subjektene har fortalt om livene sine. Man må ikke bare utforske intervjumetodene, men også måtene å organisere undersøkelsene og formulere de sosiologiske

tekstene på. Samtidig ønsker ikke Smith (1987) en løsning hvor enhver tolkning kan bli sidestilt som like gyldig. Hun hevder at det sosiale kan sies å eksistere, og at det bør beskrives på en måte som kan kontrolleres med hensyn til hvordan det faktisk forholder seg.

Med utgangspunkt i nettopp Alfred Schutz' og Dorothy Smiths' aktørtilnærminger, har Syltevik (1993) illustrert viktige skillelinjer i sosiologiens forhold til de utforskedes synspunkter. Schutz og Smith legger stor vekt på aktørforståelsen, selv om de erkjenner at forskere bare kan få en begrenset tilgang til andres synspunkter. Når det gjelder utformingen av forskerrollen og forskerens adgang til tolkninger av aktørforståelsen, skiller de seg fra hverandre. Schutz forsvarte et tradisjonelt vitenskapelig objektivitetsideal. Selv om den subjektive handlingen er unik og individuell, skal vitenskapelige konstrukt overskride dagligdagstenkningen. Han så forskeren som en desinteressert observatør som ikke er involvert i den observerte situasjon, men ser på den med samme holdning som naturvitenskapsmannen ser på sitt laboratorium. Dermed er en objektiv vitenskap om subjektiv mening mulig. Smith derimot sidestilte aktør- og forskerforståelse og bryter med objektivitetsidealer i tradisjonell forstand. I følge Smith kommer den vitenskapelige forståelsen gjennom deltakelse. Objektivitet økes ikke med verdinøytralitet, men gjennom å tilkjenne sitt perspektiv og sin deltakelse. Hun pekte på det ubehag det ofte skaper å være medlem av den eller de kategorier som er utsatt for sosiologisk forskning og som opplever seg omgjort til objekter. Dersom de utforskedes og forskerens perspektiv er ulike, må forskeren sørge for at begge versjonene kommer fram. For henne dreide det seg om å rekonstruere et bilde som er gjenkjennelig og forståelig også for aktørene (Syltevik 1993).

Etter min vurdering legger også Schutz vekt på at de utforskede bør kunne kjenne seg igjen når han sier at de begrepene som benyttes skal være forståelig for aktøren selv og hans medmennesker i et hverdagsperspektiv (Schutz 1962:44). Jeg mener at det bør være en målsetting at de utforskede gjenkjenner seg i den måten de blir framstilt på i et vitenskapelig produkt. Det har også vært min intensjon i dette arbeidet. Det kan likevel være unntak, og på samme måte som Acker, Esseveld og Berry (1982) tror jeg heller ikke at forskeren kommer utenom en viss form for objektivisering. Disse spørsmålene kommer jeg tilbake til i metodekapitlet.

Det å benytte barn som informanter har flere felles elementer med diskusjonen om aktørperspektivet i forskning generelt, men reiser også noen særegne forskningsmessige utfordringer. Jeg vil først drøfte utviklingstrekk i synet på barndom, og deretter utfordringer i barneforskningen.

Barn som aktører

Det er flere innfallsvinkler til den teoretiske debatten som foregår om barndom. Som nevnt innledningsvis har jeg valgt å ta utgangspunkt i sosiologiske perspektiver fordi barndomssosiologien har tydeliggjort et syn på barn som sosiale aktører. På samme måte som den nye velferdsforskningen, forsøker den å gripe både «agency» og struktur. I denne avhandlingen har jeg ønsket å legge barndomssosiologiens syn på barn til grunn også for studiet av barns kontakt med hjelpetjenestene. Forfatterne bak boka *Childhood as a Social Phenomenon* (Qvortrup m.fl. 1994) stilte noen grunnleggende spørsmål om forholdet mellom voksne og barn. De spurte om den allment aksepterte oppfatningen av at barn er og må bli behandlet annerledes enn voksne, kunne bli bekreftet dersom man ser nærmere på hvorvidt barn og foreldre er ontologisk forskjellige, med andre ord om de er forskjellige som levende vesener. De brukte blant annet to eksempler for å illustrere denne problemstillingen. Det ene eksemplet var alder. Forfatterne stilte spørsmål ved om alder kan rettferdiggjøre den ulike behandlingen av barn og voksne. Hvis man sier om meg at jeg er en kvinne på 50 år, og dette er den eneste informasjonen som gis, vil de færreste mene at de dermed vet mye om meg. Hvis man sier at et barn er seks år, vil mange derimot mene at de vet mye om dette barnet ut fra tankegangen om at barns utvikling er lineær og universell. Forfatterne stilte seg kritiske til denne antakelsen. De tvilte på at alder, på samme måte som kjønn eller rase, sier noe substansielt om en person eller karakteriserer hele personen. Samtidig benektet de naturligvis ikke det asymmetriske maktforholdet mellom voksne og barn. Barns avhengighet av voksne er del av den virkeligheten som definerer barndom. Men dette rettferdiggjør ikke hvordan voksne håndterer denne avhengigheten. Å stille spørsmål ved prinsippet om ontologiske forskjeller mellom voksne og barn utfordrer det ideologiske grunnlaget for voksnes «naturlige» rett til å utøve makt over barn. Så lenge dette spørsmålet ikke stilles, blir retten til makt og manipulering tatt for gitt.

Det andre eksemplet var knyttet til barn som sosiale aktører. Barndomssosiologens syn på barn som aktive i kraft av seg selv, forsterker grunnlaget for spørsmålet om hva som er forskjellen mellom barndom og voksen tilstand, i følge Qvortrup og hans medforfattere (1994). Alldred (1998) har hevdet at empiriske studier av barn i vesten de siste 150 årene har blitt betraktet som psykologiens domene. Innen denne disiplinen har barn blitt behandlet som studieobjekter og blitt undersøkt, testet og målt. Fokus har vært på hva som hender med dem framfor hva de gjør eller sier. Dette har hatt sammenheng med synet på barns utvikling som en lineær, sekvensiell og normalisert prosess. Disse utviklingsdiskursene har forsterket

objektivering av barn innen forskning (Alldred 1998). Enkelte barndoms-sosiologer (James og Prout 1997[1990]a) har utfordret hva de har kalt utviklingspsykologiens framstilling av barn som passive vesener med behov som voksne skal definere og fylle, dens bruk av biologiske fakta til å forklare sosiale forhold ved barndommen og dens manglende vektlegging av kulturens innflytelse. Opp mot disse forestillingene har barndomssosiologene fremmet sitt alternative paradigme, som de har kalt det, som bygger på at barn sosialiseres gjennom å tilhøre en spesiell kultur på et spesielt tidspunkt i historien. Barndom ses ikke som et naturgitt eller universelt trekk ved menneskelige grupper, men som en sosial konstruksjon i den forstand at barndom som institusjon skaper en fortolkende ramme for å forstå menneskenes første leveår. Betydningen av kultur settes opp mot det universelle og barn som aktive i konstruksjonen av sine egne sosiale liv, settes opp mot barn som passive mottakere (James and Prout 1997[1990]a).

Det kan hevdes at denne dikotomiseringen er lite fruktbar og heller ikke representativ. For eksempel behøver det ikke å være noen motsetning mellom biologiske og kulturelle faktorer i syn på utviklingen. Disse kan godt integreres. Det kan videre hevdes at utviklingspsykologien for lengst har forlatt synet på barn som passive, og at det å kvitte seg med behovstankegangen innenfor vår kultur kan få den uheldige følge at barns fysiske behov ignoreres. Også innen psykologien har flere retninger beveget seg bort fra synet på at barns utvikling styres av universelle lover, og over mot en kontekstualisering av barn og å se barnet i en sammenheng (Jensen 1999). Haavind (1987) lanserte tidlig en alternativ modell for å analysere utvikling som ivaretar mange av disse hensynene. Modellen tok utgangspunkt i en forståelse av barn som aktive og ulike individer, og bygget på en antakelse om at det å innlemme barna i en funksjonell sammenheng og la dem delta i den virkeligheten de har, ville utvide barnas motivasjon og bidra til å fremme en relativt større gjensidighet mellom foreldre og barn. Kulturpsykologien kan ses som den fremste eksponenten for en slik tankegang og en brobygger mellom utviklingspsykologien og den nye barndomssosiologien. Den framhever betydningen av kulturell organisering for barns utvikling og betydningen av barnas egen aktive rolle. Å forstå beskrives som en sosial prosess, og en aktivitet som alltid er forankret i en kulturell og historisk kontekst (Bruner og Haste 1987).

Etter min vurdering er det grunnlag for å si at det – i hvert fall på overflaten – er enighet på tvers av profesjonelle skillelinjer om et syn på barn som sosiale aktører. De er ikke bare mottakere, men bidragsytende og handlende individer.

Barns rettigheter

Et slikt syn på barn som selvstendige individer gjenspeiles også i den stadig økte vektleggingen av barns rettigheter. Oppfatningen av at barn har rett til informasjon og rett til å bli hørt; med andre ord rett til innflytelse i saker som gjelder deres eget liv er etter hvert blitt lovfestet og allment godtatt. Lansdown (1995) har trukket fram flere forhold som medvirkende til denne utviklingen. Det har vært en økende erkjennelse av at barn ikke alltid er beskyttet i sine egne familier. Foreldre er i stand til å skade og mishandle barna sine. De store endringene i familiemønstre har også ført til at man ikke kan ta det for gitt at barn ivaretas innenfor en stabil familiesituasjon. Videre er det erkjent at familien ikke er alene om å ha ansvaret for barna, men at samfunnet også bør komme inn og at dette kan synliggjøres gjennom at barn gis selvstendige rettigheter.

Men også praktiseringen av rettigheter har flere sider, og her har det foregått en debatt *blant* barndomssosiologene. Kritikere av en for ensidig framheving av barns rettigheter har beskrevet rettighetstankegangen som knyttet til forestillingen om uavhengige selvstendige individer. Forkjempere for barns rettigheter ønsker å befri barn fra voksnes undertrykking og fremme et syn på barn som selvbestemmende og uavhengige mennesker. Denne måten å konstruere barn på kan være uheldig fordi den kan underkommunisere at barn ikke bare har rett til å bli betraktet som uavhengige individer, men at de også har rett til tilhørighet, til å være avhengige og til å motta omsorg (Brannen og O'Brien 1995, 1996a). Rettighets-tankegangen hevdes å være utformet med tanke på voksne, uavhengige mennesker, og passe bedre i en manns- enn en kvinneverden hvor det ikke bare er snakk om rettigheter, men om omsorg og avhengighet. Videre kan for ensidig vektlegging av rettigheter knyttet til individer bidra til å skille barn fra sine familier; hvert familiemedlem får sine rettigheter og disse rettighetene stiller dem opp mot hverandre. Dette kan være uheldig for barn, som i siste instans er avhengige av sine voksne omsorgspersoner. Disse forskerne har argumentert for at barn trenger å få oppjustert sin status og sine rettigheter i familien, ikke rettigheter som atskiller dem fra familien. Det er derfor ikke rettigheter i seg selv, men praktisering av dem, de har vært kritiske til (Brannen og O'Brien 1995, 1996a). Hoveddilemmaet går ikke nødvendigvis mellom foreldrenes og barnas rettigheter, men mellom barnets rett til å bli beskyttet og barnets rett til å bli hørt (Lansdown 1994, 1995). Utfordringen blir å fremme et rettighetsbegrep som rommer både avhengighet, omsorg og respekt.

Rett til en «lykkelig» barndom?

Syn på barns behov og barns rettigheter kan også sies å være nøye knyttet til kulturelle verdier. I vesten er det en utbredt oppfatning at barndommen skal være en lykkelig og beskyttet fase i menneskers liv. I følge Haavind (1987) har kravet om å skape en lykkelig verden for barna, skapt et press på kvinner om å dele sin virkelighet i to; en del som tilrettelegges for barn og en del som består av de faktiske livsbetingelsene. Boyden (1997) har hevdet at dette vestlige synet på barndommen som en bekymringsløs, trygg og lykkelig fase i menneskets eksistens har blitt eksportert til resten av verden gjennom rettighetstankegangen. I dette perspektivet ses voksensamfunnet som noe som underminerer barndommens uskyld. Barn har derfor rett til å atskilles og beskyttes fra den tøffe virkeligheten. Barn som virkelig er elsket, hører til i den hjemlige og ikke-produktive verden (Boyden 1997). Dette kan det være vanskelig å leve opp til for mange – først og fremst fattige familier og kanskje særlige fattige i den tredje verden. For det første har de ikke alltid ressurser til å holde barna vekk fra det offentlige rom, for eksempel gata. Det at de oppholder seg og er synlige der, gjør dem lettere utsatt for offentlige tiltak og inngrep. Disse er ofte av en karakter som skiller barna fra sin familie i stedet for å integrere dem og styrke deres posisjon der de bor. Dernest kan det for mange av disse familiene være slik at de heller enn å ville beskytte barna, kan se det som sin foreldreplikt å forberede dem til det virkelige liv så tidlig som mulig gjennom for eksempel med å skaffe dem en jobb. Å slutte på skolen for å begynne å jobbe, kan i dette perspektivet ses som en avgjørende del av oppdragelsen (Boyden 1997). Ved å bruke et eksempel fra en annen del av verden tydeliggjøres lettere de ulikhetene i synet på hva som er barnets beste som også finnes innen vår egen kultur.

Samtidig som det har vokst fram en aksept av barn som aktører, skaper dette som gjennomgangen over viser, nye dilemmaer om blant annet praktiseringen av barns rettigheter og avveiningene mellom beskyttelse og deltakelse. Det har også ført til en ny praksis og nye utfordringer i barndomsforskningen. Særegne problemstillinger knyttet til det å forske på barn som befinner seg i en vanskelig livssituasjon, vil bli drøftet nærmere i metodekapitlet. Her vil jeg bare trekke fram noen generelle problemer som er nært knyttet til det synet på barn som aktører som har vært lagt til grunn i denne avhandlingen.

Å gi barn «en stemme» i forskning

Parallelt med utviklingen av synet på barn som aktører med tilhørende rettigheter, har i følge Alldred (1998) først og fremst etnografisk forskning «gitt stemme» til barn, og gjort dem i stand til å begynne å spille en mer direkte

rolle i produksjonen av kunnskap enn de voksen- og forskerbestemte kategoriene survey eller eksperimentelle undersøkelser ga dem mulighet til. Diskursen med «å gi barn en stemme» er en måte å konstruere barn på som aktive subjekter som har sine egne perspektiver på verden. Her ligger det også en erkjennelse av at det betyr noe at noen snakker og at andre bare snakkes om (Probyn 1993). Forskning kan skape rom hvor mennesker som hittil har vært brakt til taushet kan høres og bli erkjent som subjekter. Alldred (1998) mener det er grunn til å se kritisk på i hvilken grad forskere kan gjøre krav på å representere barn.

For det første kan diskursen med å representere barn gi et inntrykk av den autentiske informant. Men også barn og det de sier, vil være et produkt av hva som er kulturelt tilgjengelig for dem, og kommer ikke fra et helt privat meningsunivers. Deres perspektiver må derfor ses i sammenheng med hvordan de er sosialisert (Alanen 1997, Mayall 1996).

Dernest kan det være behov for å gjøre voksnes fortolkninger og antakelser om barns atferd til gjenstand for undersøkelser. Ideen om at det er mulig å frigjøre seg fra eller stille seg utenfor de kulturelle oppfatningene av barndom, må ses på med skepsis. Hvor skulle forskerens begreper og rammeverk komme fra da? Voksen etnocentrisme kan operere både på et individuelt og kulturelt nivå. Hele referanserammen er voksensentrert. Det er derfor ikke gitt at barn kan presentere sin egen fortelling, eller at intervjuer med barn nødvendigvis fremmer deres egen oppfatning av seg selv eller styrker deres egen posisjon (Alldred 1998).

For det tredje må forskeres makt erkjennes. De har en posisjon hvor de både kan fortolke og representere. På samme måte som Smith (1987) har Probyn (1993) hevdet at de refleksive betraktningene over forskeres makt og status er begrenset til interaksjonen mellom forsker og utforsket, mens det vies liten oppmerksomhet til de bredere maktrelasjonene som omgir feltet. Refleksiviteten strekker seg med andre ord bare til den umiddelbare konteksten, for eksempel klasserommet, mens den prosessen som finner sted i akademia og i offentligheten, forbigås i taushet til tross for at det forgår betydningsfulle prosesser nettopp her. Metodologiske temaer i barndomsforskning kan konstruere barn som kognitivt inkompetente gjennom påstander om at de tar rutinemessig feil og misforstår, at de blander fakta med fiksjon og gir de svarene de tror voksne ønsker. Motsatt kan det også inntas en posisjon hvor det barn sier romantiseres som mer ekte og sannferdig enn voksnes utsagn. Det er grunn til å stille seg kritisk til at slike fenomener særlig tillegges barn, framfor å knytte dem til spørsmål om validiteten i subjektiv forskning generelt. Flertydighet, kompleksitet og motsigelser er trekk ved det språklige repertoiret, framfor et inkompetent uttrykk eller begrenset kognitiv

sofistikasjon hos barn (Mayall 1996, Solberg 1994, 1997, Alldred 1998). Det å gi en gruppe en stemme gjennom forskning, kan like gjerne forsterke som utfordre det gjeldende kulturelle perspektivet.

Barn som befinner seg i en vanskelig livssituasjon kan utfordre voksnes forestillinger om hvordan barn skal ha det. Det kan kreve en ekstra innsats å være villig til å lytte til deres egne oppfatninger av både problemene og ressursene fordi det vi som voksne hører kan komme til å rukke ved våre egne oppfatninger av barndom.

Utfordringer ved en aktørtilnærming

I følge Syltevik (1993) kan en aktørtilnærming kombineres med ulike ontologiske og metodologiske posisjoner, men det å vektlegge de utforskedes perspektiv vil være en antipositivistisk posisjon der folk framheves som vitere, og der en ser det slik at kunnskap kan nåes gjennom vektlegging av de utforskedes synspunkter og av meningsaspektet ved handling. Syltevik drøfter imidlertid også problemer ved en slik posisjon. De utforskede vil ikke alltid ha samme opplevelse av for eksempel et møte på et sosialkontor. Det vil videre finnes eksempler på at de utforskedes perspektiv er begrenset eller vridd av ulike årsaker. Selv om intersubjektiviteten mellom forsker og utforsket aldri kan bli fullstendig, må det etter hennes mening strebes etter at de utforskedes perspektiv kan bli godt nok representert i det vitenskapelige arbeidet. Også Schwandt (1994) knytter ønsket om å forstå den komplekse verden av levd erfaring fra ståstedet til den som lever i den, til ulike former for konstruktivisme og fortolkende retninger. For å forstå verden, må man fortolke den. Forskeren må belyse prosessen med meningskonstruksjon og klargjøre hva og hvordan mening skapes og er innbakt i sosiale aktørers språk og handling.

Det er knyttet særlig etiske og politiske dilemmaer til det å representere livene til mennesker som er marginalisert. Dominerende grupper nyter godt av at deres selvfortolkning er så sterkt propagandert at det har gått inn i barnelærdommen for alle lag av samfunnet. Underprivilegerte grupper lider derimot under samfunnets mangelfulle forståelse av de fornuftige og anstendige grunnene til at de lever og handler som de gjør. Dette kan gjøre det viktig med nærhet til data når disse gruppene utforskes (Aubert 1969). Dette gjelder ikke minst de som er forskningssubjekter i denne undersøkelsen, klientbarn og deres foreldre. De har tradisjonelt blitt definert av forskere og profesjonelle uten at deres eget syn på seg selv eller sin situasjon har blitt trukket inn i særlig grad. Selv om aktørperspektivet i forskning er et kjent fenomen, kan det likevel ses som et relativt nytt aspekt at det legges så stor vekt på å se hjelpsøkende mennesker, både foreldre og barn, som aktører.

Samtidig som barnas og foreldrenes kontakt med hjelpetjenestene har vært et sentralt fokus i denne undersøkelsen, har jeg også ønsket å fange opp deres styrker og hva de synes de får til. Oppmerksomheten mot det som fungerer bra, knytter dette arbeidet til den andre delen av det jeg betegner som nyere velferdsforskning, nemlig ressursorienteringen.

Ressursperspektiv

Det andre teoretiske perspektivet jeg vil utdype er hvordan forskningen har rettet oppmerksomheten mot de positive mulighetene i menneskers handlingspotensiale. Heller ikke dette er et nytt perspektiv. Aaron Antonovskys arbeid (1979, 1987, 1996) har vært et viktig bidrag i å rette oppmerksomheten mot det som fungerer godt og skaper friske og velfungerende mennesker. I 1978 formulerte han begrepet salutogenese i betydningen helsefremmende faktorer, som en motsats til patogenese, sykdomsframkallende faktorer. Antonovsky så helse som et kontinuum mellom alvorlig syk og fullstendig frisk, hvor det salutogene perspektivet styrer interessen mot de faktorer som bringer en så nær den friske polen som mulig. I hans modell ble opplevelsen av sammenheng (sense of coherence, forkortet til SOC) sett som avgjørende for hvordan mennesker klarer seg. Den består av tre elementer; mennesker må kunne forstå situasjonen, ha tro på at det finnes løsninger og finne mening i å prøve dem ut. Antonovsky utviklet en skala for å måle menneskers opplevelse av sammenheng. Denne skalaen har blitt oversatt til en rekke språk og benyttet i mange land.

I Sverige har SOC i svensk oversettelse blitt til forkortelsen KÄSAM (Känsl av sammanhang). Dette instrumentet har vært benyttet blant annet i etterundersøkelser av «Lundby studien»¹ og i andre forskningsprosjekter for å belyse forholdet mellom følelsen av sammenheng, ulike mål på psykisk helse og visse personlighetsvariabler samt familieforhold (Cederblad og Hansson 1996a og b, Hansson og Cederblad 1995). Cederblad (1998) har

¹ «Lundby studien» er en longitudinell, psykiatrisk epidemiologisk undersøkelse som startet i 1947, med en totalpopulasjon på 2550 personer. Cederblad og Hanssons har gjennomført etterundersøkelser som omfattet de som var barn ved det første undersøkelsestidspunktet i 1947, 590 mennesker. 221 av disse barna vokste opp med tre eller flere barnpsykiatriske risikofaktorer i barndommen, etter forskernes bedømming. De utgjorde en risikogruppe for å få psykiske problemer også i voksen alder. 148 personer, dvs. 87 prosent av de 171 som fortsatt levde og som det var mulig å få tak i, sa ja til å delta i en oppfølgingsundersøkelse i 1988/89. Resultatene viste at de voksne i Lundby studien som skåret høyt på følelse av sammenheng og god psykisk helse beskrev sine barndomsfamilier som preget av tillitsfulle og intime relasjoner i det minste til en av foreldrene. Det hadde vært klare regler i hjemmet og en åpen kommunikasjon mellom foreldre og barn. Som voksne delte de sine foreldres verdier fra barndommen (Cederblad og Hansson 1996 a og b, Hansson og Cederblad 1995).

også beskrevet hvordan de har tilrettelagt Antonovskys modell i arbeidet ved en barne- og ungdomsklinikk i Lund. Utredningsmodellen ble endret fra et tradisjonelt fokus på risikofaktorer og svakheter i barnets nærmiljø, til å lete etter ungdommenes evner og ressurser i omgivelsene. Cederblad hevder at ungdommene som kommer til behandling er godt kjent med sine problemer, med feiltrinn og tilkortkommenhet. Oppmerksomheten har i årevis vært rettet mot nettopp dette. Derimot har verken ungdommene selv eller deres omgivelser lett like systematisk etter evner hos den unge eller hva slags støtte som finnes rundt ungdommene. Det salutogene perspektivet innebærer ikke noe drastisk brudd med det som gjennomgående er vanlige elementer i miljøbehandling. Forskjellen er at de prøver mer systematisk å løfte fram eksempler på mestring, situasjoner hvor den unge klarte å styre sitt eget liv, og alt annet som kan styrke selvfølelsen. Cederblad (1998) understreket at en salutogen holdning ikke bare betyr at behandlerne er allment optimistiske og oppmuntrende. For at en salutogen innstilling skal fungere i behandlingssammenheng må friskfaktorene kartlegges like omsorgsfullt som man ellers diagnostiserer sykdomstegn. Antonovskys modell har også vært lagt til grunn i familieterapeutisk virksomhet (Johansson 1996).

I følge Williams, Popay og Oakly (1999) har også den nye velferdsforskningens interesse for mestring og sosial støtte sitt utspring i USA. Williams og hennes medforfattere mener det er store muligheter til å utdype et brukerperspektiv nettopp ved fokusere på hvordan den enkelte håndterer sin situasjon. De understreker at studiet av personlige ressurser må behandles på en måte som ikke reduserer det sosiale til det individuelle. Seymour (1999) har gjennomgått utviklingen av begrepene stress, livshendelser, mestring (coping), sosial støtte og sårbarhet innen ulike profesjonelle tilnærminger som psykologi, sosiologi og epidemiologi og også hvordan de forstås innenfor velferdsyrkene og blant folk flest. Seymours (1999) anliggende er for det første å forstå forbindelseslinjene mellom menneskers personlige, historiske, sosiale og materielle verden, og for det andre å knytte forskning og praksis i velferdsyrkene sammen med menneskers individuelle og sosiale mestringsstrategier. Å se mennesker som aktører i utviklingen av sine egne omgivelser, innebærer å ta i betraktning forholdet mellom stress og individuelle mestringsstrategier, og mellom livshendelser og mer permanente livsbetingelser. Disse forholdene må ses i sammenheng på den måten at dagliglivet også vil prege forekomsten av livshendelser og stress og de mestringsstrategiene som vil være til rådighet. I følge Seymour (1999) kan forskning om forholdet mellom stress og mestring og forskning om den subjektive betydningen som mennesker tillegger til sine erfaringer, gi nye bidrag til å forstå hvordan mennesker ivaretar både sin egen og andres velferd.

I boka *Mestring* som mulighet i møte med barn, ungdom og foreldre (Gjærum, Grøholt og Sommerschild 1998) drøfter forfatterne den økte oppmerksomheten som har vokst fram i forskning om det som fungerer både for barn og voksne. En av de kildene som har vært sentrale i Sommerschilds (1998) forståelse av mestring, er den familierapeutiske tilnærmingen. Sommerschild (1998) viser på en interessant måte hvordan representanter med ulik profesjonell bakgrunn fra forskjellige verdensdeler, som seniorforsker Steve de Shazer fra USA, familierapeuten Michael White fra Australia, de amerikanske familierapeutene Harold Goolishian og Harlene Anderson og norske Tom Andersen, har utviklet tilnæringsmåter som riktignok har forskjeller, men som alle tilstreber å gripe fatt i det familiene får til og de gode erfaringene de har med å finne egne løsninger. Sommerschild refererer også til kritikken fra flere av disse terapeutene av det patologispråket som de hevder har dominert mentalt helsearbeid. Språk former både den personen som snakker og den personen det snakkes om. Hvordan man bruker språket vil forme både hjelperen og den som mottar hjelp og gjøre dem mer eller mindre kompetente. Antonovskys arbeider er en annen kilde til Sommerschilds (1998) forståelse av mestring.

Også på andre forskningsfelt har man sett en økt oppmerksomhet mot det som fungerer. I boka *Mestring av marginalitet* (Halvorsen 1996) presenteres for eksempel undersøkelser om mestring og tilpasning hos sosialhjelpsmottakere (Solheim 1996, se også Solheim 1995) og langtidsarbeidsledige (Halvorsen 1996a). I innledningskapitlet til boka drøfter Halvorsen (1996b) begrepene marginalitet og mestring. Marginalisering beskrives som et flerdimensjonalt begrep. Marginalitet kan oppstå i mange former, for eksempel i forhold til arbeidsmarkedet eller levekår, men også som kulturell, politisk eller sosial marginalisering. Mennesker som er marginale vil ha en utsatt posisjon i samfunnet. Prosessene bak marginalisering er flere og kompliserte, men skyldes i følge forfatterne i hovedsak samfunnets struktur. Mestring beskrives som evnen til å overvinne eller tilpasse seg en vanskelig livssituasjon. Begrepet mestring er brukt for å understreke forfatternes grunnsyn om at marginale grupper i samfunnet ikke bare er ofre for blinde samfunnskrefter eller passivt tilpasser seg et velferdsapparat som gjør dem hjelpeløse. Forfatterne ønsker å frigjøre seg fra elendighetsperspektivet som de mener har vært dominerende i forskning om sosialhjelpsklienter. Som folk flest, prøver også stønadsmottakere å gjøre noe aktivt for å møte vanskeligheter og bedre sin livssituasjon. En slik tilnærming står ikke i motsetning til en forståelse av marginalitet som påtvunget og ikke selvvalgt (Halvorsen 1996b).

Jeg vil framheve to aspekter ved dette arbeidet. For det første er forståelsen av marginaliseringsprosesser etter min vurdering sentral i velferdsforskningen generelt og når man studerer klientfamilier spesielt (Lorentzen 1997, Halvorsen 2000). Når dette ikke utdypes nærmere her, er det fordi fokuset i avhandlingen er på aktørperspektiv og ressursorientering. Det andre poenget er måten Halvorsen og hans medforfattere ser mestring og marginalitet i forhold til hverandre. Typisk for den nye velferdsforskningen som fokuserer på ressurser er nettopp at den ikke lar dette perspektivet *erstatte* interessen for problemer eller risiko, men ser mestring i forhold til håndtering av ulike former for vanskeligheter. Også i denne avhandlingen har det vært intensjonene å benytte et ressursperspektiv som et supplement og ikke en erstatning til å studere barna og familienes problemer.

Prospektive longitudinelle studier

Etter å ha presentert ulike tilnærminger til studiet av ressurser, vil jeg nå konkretisere de tre innfallsvinklene som er benyttet for å studere barns ressurser i denne avhandlingen; deres kompetanse hjemme, på skolen og i fritiden, livshendelser og andre positive sider ved deres hverdagsliv. Kompetansebegrepet er hentet fra forskningstradisjonen rundt risiko og beskyttende faktorer. Sentralt i denne tradisjonen står prospektive, longitudinelle studier om barns mestring av psykososiale risikofaktorer. Slike undersøkelser har spilt en vesentlig rolle når det gjelder å rette oppmerksomheten mot det som fungerer bra i barns liv. Både Sommerschild (1998) og Seymour (1999) nevner «resilience studiene» som disse undersøkelsene også kalles, som en viktig kilde til forståelse av mestring. Mens retrospektive studier forsøker å forstå menneskers liv ved å se tilbake på dem, følger prospektive studier barns utvikling fra fødsel til voksen alder for å se om utvikling av problemer eller kompetanse kan predikeres på grunnlag av kjennetegn i tidlig barnealder. Dette har gitt kunnskap om hvilke forhold som disponerer for problemutvikling hos barn, men også om barns mestringsstrategier og hvilke forhold som beskytter dem.

Utviklingen innen denne tradisjonen har vist en dreining fra et ensidig fokus på problemer og risikoforhold og over mot kompetanse og beskyttende faktorer. Opprinnelig studerte forskere negative utviklingsresultater som var knyttet til en enkelt risikofaktor som for eksempel lav fødselsvekt, eller en vanskelig livshendelse som fravær av en foreldre. Erkjennelsen av den komplekse interaksjonen mellom variabler ledet til et skifte i risikoforskningen, fra en hovedeffektmodell til modeller som tok i betraktning interaksjonseffektene mellom flere belastningsfaktorer. Risikofaktorer opptrer ofte sammen, og når de gjør det, ser det ut til at de forsterker hverandre.

Den nyeste fasen i dette paradigmet er karakterisert av at man ikke lenger ser på risikofaktorer og negative resultater alene, men også trekker inne helse og kompetanse (Rutter 1990, Werner og Smith 1992).

Werner og Smiths undersøkelse fra øya Kauai er en klassiker innenfor denne tradisjonen. Denne undersøkelsen er presentert i ulike bøker (Werner, Bierman and French 1971, Werner og Smith 1977, 1982, 1992) og referert i et uttall publikasjoner. Her vil jeg trekke fram noen hovedkonklusjoner, basert på Werner og Smiths bøker fra 1982 og 1992. Undersøkelsen inkluderte alle barn som ble født på Kauai i 1955 allerede fra mødrene var gravide. Barna ble undersøkt med tanke på risiko og beskyttende faktorer når de var 1, 10 og 18 år gamle. Det ble også foretatt en undersøkelse av dem når de var i begynnelsen av 30-årene. Hele årskullet var på 698 barn, og 505 barn ble fulgt fra svangerskap og fram til voksen alder. Årskullet generelt ble beskrevet som sårbare både på grunn av økonomisk og kulturelt vanskelige livsvilkår og en høy andel sosiale og emosjonelle problemer. Hovedmålet var å følge langtidsvirkningen av en rekke biologiske og psykologiske risikofaktorer og vanskelige livshendelser. Forskerne ønsket også å undersøke effekten av beskyttende faktorer.

De fleste av barna ble født uten komplikasjoner etter tilsvarende ukompliserte svangerskap. De utviklet seg greit, klarte seg bra på skolen og hadde ingen læringsvansker, psykiske vansker eller problemer med kriminalitet. En av tre i dette årskullet ble imidlertid født med mange odds mot seg. Disse barna var utsatt for moderate eller alvorlige grader av problemer i forbindelse med graviditet eller fødsel, de vokste opp i kronisk fattigdom og ble oppdratt av foreldre med liten formell utdanning og ofte i ganske ustrukturerte familieforhold. Hjemmene var preget av konflikter og skilsmisse, foreldrenes alkoholisme eller mentale sykdom. To av tre av barna i denne sårbare gruppen, utviklet alvorlige lærings- eller atferdsproblemer før de var 10 år eller hadde atferds – eller mentale problemer eller graviditet når de var 18. Ikke desto mindre utviklet en av tre av disse høyrisiko barna seg til kompetente og omsorgsfulle unge ved 18 års alderen. Dette bidro til å rette oppmerksomheten mot hva det var som gjorde at noen klarte seg bra.

Som babyer var de motstandsdyktige barna aktive og kontaktsøkende. I førskolealderen ble de beskrevet som sosialt orienterte, med en kombinasjon av autonomi og uavhengighet. De motstandsdyktige ungdommene hadde en høy grad av indre kontroll plassering (internal locus of control) og tradisjonelle holdninger. Både gutter og jenter hadde karakteristika som sensitivitet og omsorgsevne. Motstandsdyktige gutter håndterte vanskelige levekår bedre hvis hverdagen var strukturert, familien var liten, familiekonfliktene ikke for høye og faren var til stede i familien. Uavhengig av alder var en

positiv gjensidig interaksjon mellom barn og omsorgsgiver et hovedbidrag til positiv utvikling. I den grad barna i hovedsak fikk positiv respons fra omgivelsene sine, fremmet det motstandsdyktighet, selv når de vokste opp i kronisk fattigdom, uorganiserte omgivelser eller med foreldre med psykiske problemer. Hvis de stort sett møtte negativ respons fra omgivelsene, ble de sårbare, selv om de ikke hadde særlige biologiske eller økonomiske vanskeligheter. Dess flere problemer, dess flere beskyttende faktorer trengtes for å oppveie den risikoen barna opplevde. Werner og Smith konkluderte med at jenter håndterte risikofaktorer bedre i barndommen, mens gutter så ut til å ha en høyere grad av biologisk sårbarhet, og særlig unge gutter var mer impulsive, kom lettere i konflikter med foreldre og lærere og hadde en større tendens til å utagere. Jenter var mer sårbare i ungdomsårene, særlig hvis de blir tidlig gravide, mens balansen så ut til å endre seg igjen i ung voksenalder, til kvinnenes fordel.

Innenfor de prospektive studiene har utforskning av risiko- og beskyttende faktorer stått sentralt. Dette var to sentrale begreper i Prosjekt Oppvekstnettverk, som er en av de undersøkelsene denne avhandlingen bygger på. Jeg vil drøfte ulike definisjoner og tilnærminger til risiko og tilsvarende ulike måter å forstå beskyttende faktorer og kompetanse på.

Risikofaktorer

I boka *Stress, Coping and Development in Children*, oppsummerte Garmezy og Rutter (1983) erfaringene med og kunnskapene fra undersøkelser som hadde studert konsekvensene av det som til da var betraktet som sentrale risikofaktorer for barn. De gjennomgikk blant annet forskning rundt det å få et søsken, å oppleve et sykehusopphold eller skilsmisse. Kort oppsummert konkluderte de med at konsekvensene av de fleste enkelt risikofaktorer vil avhenge av alder, kjønn, temperament og intelligens. Omstendighetene rundt risikofaktorene må også tas i betraktning, på samme måte som forholdet mellom en enkelt risikofaktor og mer varige belastninger. En belastende situasjon eller hendelse kan forårsake flere problemer hvis livssituasjonen generelt er vanskelig. Det sosiale nettverket og barns kognitive vurdering av stressende hendelser så også ut til å spille en rolle (Lazarus og Folkman 1984).

Masten, Best og Garmezy (1990) definerte risikofaktorer som statistiske korrelater til negative utviklingsresultater. Som eksempel nevnte de at fattigdom, lavt utdanningsnivå hos mor, lav sosioøkonomisk status, lav fødselsvekt, ustabile familieforhold og schizofreni hos biologisk mor har vært forbundet med dårligere skolerresultater, emosjonelle eller atferdsproblemer, svak tilknytning til arbeidsmarkedet eller kriminalitet. Masten, Best og Garmezy (1990) og Rutter (1990) etterlyste utvikling i risikoforskningen

fra spørsmål om *hva* som utgjør risiko til spørsmål om *hvordan* de underliggende prosessene influerer på barns utvikling. De mente med andre ord å se et behov for å endre fokus fra *faktorer til prosesser*. Sommerschild hevdet i 1998 at man fortsatt strevde med å få en dypere forståelse av disse prosessene.

Baldwin, Baldwin og Cole (1990) introduserte begrepene distale og proximale risikofaktorer som senere er blitt mye benyttet. De undersøkte hvorfor noen barn fra høyrisikofamilier utviklet en bedre kognitiv kompetanse enn man kunne forvente, tatt deres bakgrunn i betraktning. De ønsket å skille mellom motstandsdyktige barn og motstandsdyktige familier. Et barn kan tilhøre en utsatt gruppe, men fordi omstendighetene håndteres på en mer konstruktiv måte enn man kunne forvente om man bare så på de ytre forholdene, vokser barnet rent faktisk opp i mer fordelaktige omgivelser. Distale risikofaktorer, slik som sosial klasse, virker ikke direkte inn på et barn, men formidles gjennom proximale variabler, som barnet opplever direkte, som dårlig ernæring, konflikter mellom foreldre, antisosial atferd eller sykdom hos en av dem. Som distale risikofaktorer inkluderte de foreldrenes yrke, utdanning, etnisitet og fravær av far. Proximale faktorer omfattet oppdragelsesdimensjoner som grad av strenghet, villighet til forhandlinger og med hvilken konsekvens reglene ble gjennomført. I tillegg til forhold som allerede er nevnt, pekte Schneider (1993) på at stress også kan komme fra barnet. Det å ha et barn med et vanskelig temperament, kan være belastende for et forhold og gjøre det å skape et hjem til en utfordring.

En dansk studie (Schultz Jørgesen m.fl. 1993) kan sies å oppsummere risikofaktorer som det etter hvert er blitt vanlig å inkludere i slike undersøkelser. De kategoriserte dem under de følgende overskriftene: *Psykiske og somatiske faktorer* som inkluderte komplikasjoner under graviditet og fødsel, fysiske handikap, lengre sykehusopphold og utviklingsproblemer (tilbakestående). *Sosiokulturelle faktorer* som omfattet dårlige levekår, substansiell eller relativ fattigdom, lav bostandard, hyppig flytting, vold, kriminalitet og arbeidsledighet. *Problemer i familien* ble delt i ekteskapelige problemer og skilsmisse, konflikter mellom barn og foreldre, vanskjøtsel, mishandling og overgrep og foreldres problemer i form av psykiatriske problemer, fysisk sykdom, narkotikamisbruk eller kriminalitet. De behandlet *negative skoleerfaringer* som en egen kategori som først og fremst er knyttet til lavt kognitivt prestasjonsnivå og et generelt problem med sosial tilpasning og integrasjon. Skoleprestasjoner har ofte vært tatt med i tidligere undersøkelser, men det er interessant å merke seg at Schultz Jørgensen m.fl. (1993) løftet det fram på denne måten og la vekt både på faglige prestasjoner og sosial integrering.

Det kan være verdt å merke seg tre forhold fra denne gjennomgangen av utviklingen i synet på risikofaktorer. For det første illustrerer den, som allerede nevnt, en bevegelse fra et fokus på enkelt hendelser og til nyere studier som tar i betraktning betydningen av kumulative belastninger og også interaksjon mellom ulike forhold. Selv om dette betraktes som en positiv utvikling, har Luthar (1993) uttalt seg kritisk til at det ofte er betydelig overlap mellom ulike risikofaktorer som studeres, og at det i summative skalaer ofte inkluderes risikofaktorer som har ulik alvorlighetsgrad.

Videre er det slik at selv om undersøkelsene fokuserer på ulike risiko-forhold, inkluderer de fleste både distale og proximale forhold, for å benytte Baldwin, Baldwin og Coles (1990) terminologi. Dette gjaldt også Prosjekt Oppvekstnettverk hvor vi prøvde å kombinere en mer sosiologisk orientert levekårstradisjon med utviklingspsykologiske perspektiver. Mens utviklingspsykologien dreier seg om normal utvikling, inkluderer imidlertid forskning om risiko og beskyttende faktorer også utviklingspsykopatologiske perspektiver. Utviklingspsykopatologien er opptatt av opprinnelsen og forløpet til en gitt avvik eller problem, hvordan det manifesterer seg i et utviklingsløp, hva som skjer forut og i løpet av problemutviklingen (Sroufe og Rutter 1984).

Et tredje poeng er hvordan det innen denne tradisjonen advares mot å trekke forenklete konklusjoner når det gjelder konsekvensene av risiko. Det kan ikke antas at noen enkelt risikofaktor automatisk representerer den samme belastningen for de barna som utsettes for den (Luthar 1993). Effekten av risiko avhenger av en rekke forhold, blant annet alder, kjønn, temperament og ulike familieforhold, men også av de beskyttende faktorene som finnes hos barn selv eller i deres omgivelser.

Beskyttende faktorer og sosial kompetanse

De prospektive longitudinelle studiene har identifisert faktorer som ser ut til å ha hatt en beskyttende effekt på barn som har vokst opp under vanskelige livsbetingelser. Det vanligste har vært å studere barn som har vokst opp under økonomisk trange kår eller i spesielt belastede boområder, men slike undersøkelser har også inkludert andre forhold som barn som har vokst opp med alvorlig omsorgssvikt eller med en forelder med alvorlig sinnslidelse, tenåringsmødre og for tidlig fødte barn. Studiene har også omfattet barn som har opplevd krig og naturkatastrofer (Sommerschild 1998).

Werner og Smith (1992) lette etter faktorer som framsto som beskyttende i ulike undersøkelser. De nevnte spesielt at et godt temperament, evnen til å planlegge, gode skolerresultater, faste plikter hjemme og fullført high school så ut til å være beskyttende faktorer i en rekke ulike risikosituasjoner både for gutter og jenter. Det var også av betydning å ha en mor med

utdanning og selvtillit som verdsatte barnet eller alternative støttende omsorgspersoner i familien. Rutter (1990) ordnet de beskyttende faktorene man hadde identifisert i forhold til individ, familie og omgivelser. På individnivå framhevet han personlighetstrekk som autonomi, selvtillit eller en positiv sosial orientering. På familienivå var samhold, varme eller fravær av uenighet faktorer som gikk igjen. Når det gjaldt forholdet til omgivelsene så eksterne støttesystemer som oppmuntret og forsterket et barns mestringsstrategier ut til å være særlig viktige. Sommerschild (1998) framhevet betydningen av at barna har hatt god kontakt med minst en annen voksenperson, som en gjennomgående beskyttende faktor i undersøkelser av ulike typer belastninger. Ofte hadde mødrene klart å skape nødvendig trygghet, men også søsken eller andre voksne kunne representere nærhet og stabilitet. Hun mener det må ses som en særlig risikofaktor dersom barn fra belastende miljøer ikke har noen nær fortrolig person.

Fra beskyttende faktorer har oppmerksomheten gradvis blitt rettet mot begrepet kompetanse, og flere forskere har argumentert for å bruke sosial kompetanse som et mål på hvordan barn klarer seg (Masterpasqua 1989, Luthar 1991, Brennan 1993). Dette ble også valgt som et sentralt begrep i Prosjekt Oppvekstnettverk. I kapittel 3 i rapporten Kompetanse i kontekst har Terje Ogden (1995) en omfattende gjennomgang av ulike tilnærminger til kompetansebegrepet og hvilke avveininger som ble gjort i Prosjekt Oppvekstnettverk når det gjaldt definisjoner og operasjonaliseringer. Begrepet kompetanse har blitt benyttet fra ulike teoretiske vinklinger. Læringsteori, utviklingspsykologi og sosial interaksjonsteori representerer noe ulike tilnærminger som hadde innflytelse på dette arbeidet. Ogden (1995) hevdet at begrepet har vært mer drøftet teoretisk enn utforsket empirisk. Det er et komplisert begrep, og det har ikke vært lett å oppnå enighet om definisjoner. Dette kan ses som en svakhet, men også som en styrke fordi begrepet stadig har vært og er gjenstand for diskusjoner. Jeg vil referere til noen av de kildene som har hatt størst innflytelse i arbeidet med denne avhandlingen.

Lerner (1986) definerte kompetanse som en evne som gjør personen i stand til å vurdere kravene fra omgivelsene. Han argumenterte for å ta i betraktning barnets forutsetninger og graden av overensstemmelse mellom forventninger og barnets evner. Lerner beskrev kompetente barn som fleksible, både kognitivt og atferdsmessig. De tilpasser seg krav fra nye omgivelser. Kompetente barn kan forholde seg til forventninger, tilpasse seg andres måter å være på og lære seg de ferdighetene de trenger for å håndtere omgivelsene.

Brezinka (1988) definerte sosial kompetanse som en relativt permanent personlig kvalitet som oppfyller visse krav i sin fulle bredde. Den erverves

gjennom individuelle anstrengelser og er positivt verdsatt av samfunnet. Mens Brezinka understreket kompetanse som en relativt permanent egenskap ved en person, knyttet han også kompetanse til evnen til å håndtere særlige utfordringer og til å være i stand til å gjøre hva som kreves. Som Lerner argumenterte han for at kompetanse ikke er det samme for alle. Det må tas i betraktning hva som rimeligvis kan forventes av hver person. Masterpasqua (1989) la mer eksplisitt vekt på det kognitive aspektet. Han definerte kompetanse som kognitive, emosjonelle, atferdsmessige og sosiale karakteristika ved en person, kombinert med personens tro på og forventninger om at han eller hun var i stand til å benytte disse egenskapene. Hans definisjon bygger på oppfatningen av kompetanse som en kapasitet av tillegnet kunnskap, ferdigheter og holdninger. Han skilte også mellom observert og selvoppfattet kompetanse. Luthar (1993) drøftet ulike tilnærminger til å definere og operasjonalisere sosial kompetanse. Det vanlige er å benytte flere indikatorer for å måle kompetanse, som skolekarakterer, vurderinger fra foreldre, lærere og kamerater. Dette bygger på den antakelsen at det å lykkes i sentrale utviklingsoppgaver reflekterer gode mestringsstrategier.

Det er ofte et uklart skille mellom sosiale ferdigheter og sosial kompetanse. Sosial kompetanse ses vanligvis som et mer generelt eller omfattende og overordnet begrep. Sletta (1990) har argumentert for at en person kan utvikle sin sosiale kompetanse gjennom å lære seg sosiale ferdigheter. Gresham og Elliot (1990) definerte sosiale ferdigheter som sosialt akseptabel og lært atferd som setter en person i stand til å forholde seg adekvat sammen med andre og unngå sosialt uakseptable reaksjoner.

Det er mange vanskelige avveininger knyttet til kompetansebegrepet. I hvor stor grad skal kompetanse være en overordnet kapasitet eller skal den knyttes til situasjons- og aldersspesifikke ferdigheter? I hvor stor grad kan den sies å være kulturavhengig? Barn som oppholder seg i to kulturer, tilegner seg ofte kompetanse som gjør at de mestrer begge kulturene. Dette illustrerer at det ikke nødvendigvis er slik at samme atferd oppfattes som kompetent i begge miljøene. Det kan også være vanskelig å vurdere ulike former for kompetanse opp mot hverandre. Noen barn har bred kompetanse og hevder seg på mange felter, mens andre har mer spesifikk kompetanse på ett eller færre områder. Er det ene nødvendigvis bedre enn det andre? En viktig innvending mot sosial kompetanse går på at man studerer sosialt ønskelig atferd, og at kompetansebegrepet premierer barn som tilpasser seg voksnes eller samfunnets krav og forventninger. I Prosjekt Oppvekstnettverk var målet å utforme et kompetansebegrep som også inkluderte barn og unge som har andre sosiale mål enn det som er vanlig i deres miljø. Det kan være sammenfall mellom tilpasset atferd og sosial kompetanse, men til-

pasning er ikke alltid en indikasjon på sosial kompetanse (Ogden, Jørgensen og Backe-Hansen 1998).

Prediksjoner

De prospektive studiene har ikke bare bidratt med å identifisere beskyttende faktorer og rette oppmerksomheten mot barns kompetanse. De har også demonstrert hvor vanskelig det er å predikere utviklingen av problemer fra barn til voksen. Robins (1966, 1978) har for eksempel vist at mens omtrent 70 prosent av voksen antisosial atferd kunne spores tilbake til antisosial atferd hos de samme personene som barn, viste halvparten eller mer av barn med antisosiale atferd ikke slik atferd som voksne. Noen viste riktignok andre former for patologi, mens andre ikke hadde noen åpenbare problemer. Stein og Rzepnickis (1983) longitudinelle undersøkelse av 166 barn fra California pekte i samme retning. Antakelsen om at barn fra vanskeligstilte familier skulle utvikle sosiale eller emosjonelle problemer slo feil i to tredjedeler av sakene. Forskerne forklarte dette med at det hadde vært lagt for stor vekt på erfaringene i barnas første fem leveår, mens man hadde oversett senere erfaringer som modifiserte disse erfaringene og også barnas egen vurdering av hendelsene og situasjonene. I stadig flere undersøkelser ble det dokumentert at det gikk bra med et flertall av barn som vokste opp under ulike vanskelige forhold (Long og Vaillant 1984, Sameroff og Seifer 1990, Robins og Rutter 1990, Andersson 1995).

Samtidig skal man utvise varsomhet når det gjelder å definere hva det innebærer å mestre eller klare seg godt. Her vil jeg bare kort nevne et par eksempler. En undersøkelse av barn til manisk depressive eller schizofrene foreldre (Anthony 1987) viste at de fleste av dem utviklet seg til friske og kompetente voksne. Noen av dem som framsto som «usårbare» så imidlertid ut til å betale en psykologisk pris for sin tilsynelatende immunitet. De benyttet strategier som distansering, intellektualisering og rasjonalisering for å forholde seg til foreldrenes psykopatologi – forsvarsstrategier som gjorde det vanskelig for dem å etablere intimitet. Dette gjaldt særlig hvis den syke forelder var av motsatt kjønn. Luthar (1993) har også advart mot å tro at barn ikke kan ha problemer selv om de ser ut til å fungere bra. Hun eksemplifiserte dette med å vise til at mange barn som har vokst opp under vanskelige forhold, har vist seg å ha internaliserings- og/eller helseproblemer. Undersøkelser har funnet at for eksempel mishandlede eller vanskjøttede barn kunne være i stand til å håndtere den situasjonen de var i, samtidig som de hadde følelsesmessige problemer. Tilsvarende har barn med deprimerte foreldre vist seg å være sårbare overfor depresjon selv om det så ut til at de mestret dagliglivet godt. Slike forskningsresultater maner til

forsiktighet når man skal tolke resultatene for å unngå å bagatellisere konsekvensene av de vanskeligheter og belastninger som mange barn utsettes for.

Denne forsiktigheten med hensyn til å trekke bastante konklusjoner, kommer også til syne i diskusjonen om begreper. Motstandsdyktighet ses som relativ og ikke absolutt. Motstand kan være både konstitusjonelt og miljøbetinget, og graden av motstand varierer over tid og med livsbetingelsene. Dette er i følge Werner (1990) og Werner og Smith (1992) grunnen til at stadig flere forskere foretrekker det mer relative begrepet motstandsdyktighet (resilience) framfor usårbarhet (invulnerability) som ble mer benyttet i en tidligere fase og som kan gi inntrykk av å være en uforanderlig størrelse.

Jeg har lagt så stor vekt på å presentere utviklingen av de prospektive longitudinelle studiene, fordi jeg i likhet med Sommerschild (1998) mener at de har representert et nytt perspektiv sammenliknet med de retrospektive. Retrospektive undersøkelser av mistilpassede personer viste at de fleste av dem kom fra belastede oppvekstmiljøer eller hadde problemer som barn. Dette skapte en feilaktig oppfatning om at det så å si var skjebnebestemt at det ville gå galt for barn som kom fra et høyrisikomiljø. Denne myten ble avlivet av de prospektive oppvekststudiene av sosialt vanskeligstilte barn fordi disse undersøkelsene viste at mange av dem klarte seg bra. Dette bidro til å rette oppmerksomheten mot mestring og kompetanse, og skapte også et mer nyansert og positivt syn på utviklingsmulighetene til barn som kommer fra problematiske oppvekstmiljøer.

Livshendelser er et annet område som har vært utforsket innenfor de prospektive studiene. Også her har perspektivet blitt utvidet fra et fokus på negative livshendelser til å inkludere positive erfaringer.

Livshendelser

Det vanligste har vært å undersøke større og mindre negative livshendelser som sykehusopphold, ulykker, dødsfall eller skilsmisse, og ulike former for katastrofer eller traumer. Forskere innenfor dette paradigmet har også utforsket forholdet mellom mer dramatiske hendelser og dagligdagse irritasjoner, noe som viser opptattheten av hverdagslivet fordi det er daglige små og store problemer det her er snakk om (daily hazzles). Lazarus alene eller med ulike medforfattere er et navn det svært ofte refereres til når dette temaet bringes på bane (for eksempel Garmzey og Rutter 1983, Rutter 1990, Luthar 1991, Schneider 1993). Lazarus har vært opptatt av både positive og negative dagligdagse hendelser. Han har beskrevet det som en vanskelig oppgave å si noe om effekten av slike hendelser, fordi så mye av det som irriterer og gleder mennesker, har sammenheng med hvordan personene selv forholder seg og reagerer. Et av hans hovedanliggende har vært forholdet mellom

stress, kognitiv vurdering og mestring. Hans utgangspunkt var at en persons kognitive vurdering av hendelser vil influere på reaksjonene på det han opplever. Samme hendelse kan vurderes som positiv, negativ eller likegyldig. Den måten mennesker forholder seg til stress på kan være viktigere for den sosiale fungeringen og helse/sykdomstilstanden enn hyppigheten eller alvorret av stressende forhold. Også når det gjelder barn, vil graden av stress knyttet til en konkret livshendelse i stor grad være avhengig av barnets vurdering eller attribusjon. Samtidig kan balansen i et menneskes liv være viktig når det gjelder om et menneske forblir friskt eller blir sykt (Lazarus 1984, Lazarus og Folkman 1984).

Flere forskere har etter hvert inkludert positive livshendelser i undersøkelser av barn under vanskelige forhold. For eksempel inkluderte Luthar (1991) positive livshendelser i en undersøkelse av byungdom som opprettholdt kompetent atferd på tross av stress. Sammen med ulike kollegaer har Goodyer studert om hendelser som personene selv oppfatter som tegn på sosial framgang, har beskyttende effekter (Goodyer, Wright og Altham 1990, Goodyer og Altham 1991 a og b). Han har også sett på sammenhengen mellom foreldrenes mer vedvarende problemer, livshendelser og utviklingen av engstelse og depresjoner hos barn (Goodyer, Wright og Altham 1988). Videre har han studert hvilke egenskaper eller betingelser som skiller mer stressende livshendelser fra de mindre stressende (Goodyer 1990). Betydningen av vennskap for engstelige og deprimerte skolebarn er også undersøkt (Goodyer, Wright og Altham 1989). På samme måte som andre forskere (Rutter 1990, Werner og Smith 1992) begrunnet Goodyer sin interesse for å inkludere også positive erfaringer med at omtrent halvparten av de barna som ble utsatt for kroniske eller mer akutte vanskeligheter *ikke* utviklet psykiatriske problemer. Dette førte også for ham til spørsmålet om hvilke faktorer det var som beskyttet et barn som ble utsatt for uønskede erfaringer.

Goodyers resonnement var at forskere visste lite om hvilken effekt sosial suksess har på menneskers velvære. For eksempel kan sosiale situasjoner som resulterer i personlig framgang gi både personlig tilfredsstillelse og sosial anerkjennelse og fungere som beskyttende faktorer mot stress, gjennom å bekrefte og opprettholde en følelse av personlig kompetanse. Han ønsket derfor å undersøke barns positive erfaringer (sosial achievement) som hadde oppstått i samme tidsramme som sosiale vanskeligheter (social adversities). Antakelsen var at barn med følelsesmessige problemer eller depressive symptomer ville ha opplevd færre positive livshendelser forut for problemene enn barn uten slike problemer, og dette viste seg å stemme. Hans interesse for positive og negative livshendelser hos barn som har problemer, har gjort ham spesielt relevant som kilde i denne undersøkelsen.

Etter min vurdering har kvantitative og multifaktorielle undersøkelser av risiko og kompetanse spilt en betydningsfull rolle når det gjelder å rette oppmerksomheten mot positive elementer også i livene til barn som har belastende oppvekstforhold. Disse erfaringene ønsket jeg å ta med meg i studiet av ressurser også i denne undersøkelsen. Samtidig ønsket jeg å supplere informasjonen med mer kvalitative innfallsvinkler. Livshendelser ble utforsket gjennom semi-strukturerte intervjuer. Det samme ble andre aspekter ved barnas hverdagsliv enn de som spørreskjemaene fanget opp. Slik jeg ser det, er det ingen tematiske motsetninger mellom å studere kompetanse og risiko slik jeg har beskrevet det hittil og å inkludere hverdagsliv som et teoretisk perspektiv. Risiko- og kompetansestudier fokuserer nettopp på ulike sider av barns hverdagsliv både hjemme, på skolen og i samspill med kamerater. Forskjellen ligger først og fremst i det metodiske. Dette vil bli drøftet nærmere i kapittel 5.

Hverdagsliv

Hverdagsliv er ingen vanlig innfallsvinkel til å studere barns ressurser, men det har etter min vurdering flere kvaliteter som gjør det godt egnet som utgangspunkt for slike studier. Det omfatter hjemmet og nærmiljøet, men også skole, arbeid og fritid og gir en bred kontekstuell ramme om både positive og negative forhold i barnets liv. Dette gjør det mulig å ivareta Gjørums (1998) oppfordring om å søke bredt når man skal studere mestringsfaktorer, både teoretisk og praktisk, fordi forskningen viser stor bredde i hvilke egenskaper, funksjonsområder, relasjoner og miljøforhold som må tas i betraktning hvis man skal få øye på mestringsmulighetene hos det enkelte barn og familie. Å rette oppmerksomheten mot dagliglivet er på ingen måte en garanti for å få kunnskap om ressurser alene, men kan gi utdypet forståelse både om problemer og begrensninger i barns liv og om styrker og ressurser.

Andenæs (1997) har argumentert for at oppmerksomheten bør rettes mot dagliglivet også i studier av barn og familier i vanskelige livssituasjoner, som for eksempel de som er i kontakt med barneverntjenesten. Hvordan familien organiserer et barns liv, forteller hvordan de ser både på barnet og sitt eget bidrag i barnets utviklingsprosess. Kunnskap om barns dagligliv er viktig av flere årsaker. For det første vises foreldrenes organisering av døgnet omsorgskjede. Selv om andre personer som besteforeldre, barnehager, dagmamma eller venner er inne i bildet, er det stort sett foreldrene som representerer og oppfatter kontinuiteten i barnets liv både praktisk og når det gjelder å binde sammen erfaringer. For det andre er de rutinene som utformes for å løse hverdagslivets oppgaver av betydning. Rutiner bidrar til å gi barnet et forholdsvis forutsigbart program fra dag til dag. Styring og

kontroll ligger innbakt i rutine og reduserer behovet for diskusjoner og avklaringer. Det tredje området er foreldrenes samspill med barnet og den innlevelsen som dette samspillet er preget av. Innlevelsen viser seg gjennom at foreldrene stiller krav som skal være tilpasset barnets ferdigheter og forståelse og styrke barnets motivasjon til å gjøre det riktige. Det å få mennesker til å snakke om dagliglivet sitt, med vekt på hvordan de selv forstår det, gir i følge Andenæs (1997) det beste materiale for den som vil prøve å forstå hvordan mennesker, i hennes undersøkelse barnevernmødre, ser på seg selv, ungene sine og det livet de lever. Det vil også gjøre det lettere å forstå barna. Å utforske hverdagslivet gir tilgang til barnets ferdigheter, tilhørighet og selvforståelse – ikke som løsrevne fenomener, men i en sammenheng. Barnets reaksjoner kan bli mer forståelige når en samtidig kjenner foreldrenes opplevelse og vurdering av situasjonen.

Selv om forskning om hverdagsliv har fått fornyet aktualitet, er dette heller ikke dette noe nytt forskningsfelt. I Norge forsket Eilert Sundt allerede på 1800-tallet på ulike sider ved hverdagen. Internasjonalt kan den nye interessen sies å ha en begynnelse med den franske Annales-skolen fra slutten av 1920-årene og framover og en annen begynnelse i USA i 1950- og 60-årene, med fenomenologi, etnometodologi og symbolsk interaksjonisme som sentrale teoretiske orienteringer (Gullestad 1991). Becker pekte i 1963 på at få studier av avvik, for eksempel ungdomskriminelle, beskrev hva de gjorde i dagliglivet sitt og hvordan de så på seg selv, samfunnet og sine egne aktiviteter. Han mente at mangelen på kunnskap om hvordan mennesker som defineres som avvikere lever livene sine, svekker teoribyggingen på området. Andenæs (1996, 2000) har hevdet at innen utviklingspsykologi representerer studiet av hverdagslivet en dreining vekk fra laboratorier og konstruerte situasjoner, til kontekster hvor det som studeres finner naturlig sted.

Fra Gullestads (1989) drøftinger av den nye interessen for forskning om hverdagsliv, vil jeg trekke fram tre forhold. For det første peker hun på at studiet av hverdagen kan forstås som en måte å løfte fram vanlige menneskers liv. Mens noen – og ofte mannlige elitepersoner – gjør seg mer gjeldende i historieskriving og samfunnsanalyse, har alle et hverdagsliv. Å sette søkelyset på hverdagslivet kan derfor forstås som en måte å tydeliggjøre og verdsette erfaringene til vanlige mennesker og kanskje særlig kvinner og barn.

Tradisjonelt sto hverdag for det trivielle og verdslige, for slitet og enkeltheten i kontrast til helg, høytid og fest. Mens det tidligere het hverdag, heter det i den moderne versjonen nesten alltid hverdagsliv. I følge Gullestad viser den endrede begrepsbruken at fra å være noe verdslig og uvesentlig, er hverdagslivet nå blitt den egentlige virkeligheten og i en viss forstand blitt

gjort til noe hellig. Visjonene om det nye hverdagslivet kommer som oftest fra kvinner og handler om et samfunn uten den splittelse mange opplever mellom bolig, omsorg og arbeid. På det uttalte plan dreier det seg ofte om sosial organisering, men på det underforståtte plan er det et kulturelt spørsmål om helhet og integrasjon i menneskers liv.

Det tredje jeg vil trekke fram, er hvordan hjemmet, familien og intimsfæren ofte ses som å stå i motsetning til storsamfunnet. Disse områdene har den enkelte kontroll over, og dit bør byråkratiet ikke gå. Gullestad hevder at dette var en av årsakene til at mange var skeptiske til forskning om hverdagslivet fordi disse delene av livet burde få være i fred. Hun mener det må skilles mellom kunnskap om hverdagslivet og statlig regulering av det. Dagliglivets organisering handler om arbeidstider, skoletider og fordeling av arbeidsbyrder. I hjemmet integrerer den enkelte og familien de andre og mer fragmenterte aktivitetene de deltar i. Hverdagslivet utgjør dermed en port til samfunnsforståelse hvor verden så å si ses fra hjemmet. Med utgangspunkt i hverdagslivet kan det utformes analyser av virkelighetsforståelse og modernitet (Gullestad 1989).

Jeg er enig med Gullestad i at det ligger viktige kilder til kunnskap i hverdagslivet, og har selv anvendt dette perspektivet i denne undersøkelsen av barn som har kontakt med hjelpeapparatet. Likevel ligger det en fare i den muligheten for utvidet kontroll av menneskers privatliv som denne tilnærmingen innebærer. Å slippe forskere inn i hverdagslivets rutiner og samspill kan gi omfattende innsyn. Hvis dette benyttes som en tilnærming i saksbehandlingen i for eksempel barnevernsaker, vil denne private og nærgående informasjonen kunne bli brukt i beslutningsprosesser. Det kan gi et bedre grunnlag for hjelp, men også utvidede kontrollmuligheter. For familier som har kontakt med hjelpetjenestene kan også forskning oppleves som truende for deres integritet. Forskere kan få tilgang på informasjon som de vil finne nødvendig å rapportere til barneverntjenesten. Dette er drøftet nærmere i artikkel 5.

Avslutningsvis i denne delen om ressursperspektiv, vil jeg peke på at det å anlegge et for ensidig kompetanse- eller mestringsperspektiv i studiet av barn og unge, kan skape uheldige forestillinger om at målet er et vellykket individ og bidra til en standardisering av hva et slikt vellykket barn skal være. I et foredrag på en nordisk barnevernskongress beskrev Per Olav Tiller (1994) hvordan forventningene til barn har endret seg dramatisk. Ved det forrige århundreskiftet var det ideelle barn preget av lydighet, utholdenhet, høflighet og respekt for autoriteter. «Gode foreldre» kunne framvise barn med disse kvalitetene. I dag skal vellykkede foreldre vise fram barn som er aktive og sosiale, spontane, nysgjerrige, tillitsfulle, optimistiske og initiativ-

rike, men som også skal mestre konkurranse, ha evne til å innordne seg og delta i lagarbeid. I følge Tiller er dette essensen av fagfolks definisjon av sosial kompetanse. Det er ikke vanskelig å tenke seg at en slik oppfatning stiller store krav til både barn og foreldre og kan ha negative følger i form av overdrevne og stereotype forventninger.

Til tross for at disse innvendingene ikke må glemmes, er det etter min vurdering viktig også å holde fast ved de forskningsmessige nyvinningene som innrettingen mot mestring og kompetanse har representert, ikke minst for barn i vanskelige livssituasjoner.

Oppsummering av undersøkelsens teoretiske utgangspunkt

I dette kapitlet har jeg redegjort for det teoretiske grunnlaget for denne avhandlingen. Aktørperspektivet er et velkjent fenomen i forskning, og her er det anvendt også for å forstå foreldrene til barn som har kontakt med hjelpeapparatet. Barndomssosiologiens syn på barn som aktører har også vært lagt til grunn i utforskningen av barnas egne erfaringer med hjelpetjenestene. Ressursperspektivet har hentet sin teoretiske forankring dels fra prospektive longitudinelle undersøkelser av barn med et fokus både på risikofaktorer og kompetanse i barnas liv. Denne innfallsvinkelen har blitt utdypet gjennom semi-strukturerte intervjuer om positive og negative livshendelser og om rutiner og aktiviteter i hverdagslivet. En ressursorientering har i denne sammenhengen betydd et eksplisitt fokus på det som fungerer bra, uten dermed å utelukke mulige problemer på de områdene som er utforsket.

Sammenhengen mellom ressurs- og aktørperspektivet har bygget på antakelsen om at et fokus på det mennesker mestrer og får til, lettere får dem til å trå fram som aktører enn ensidig oppmerksomhet om deres tilkortkommenhet. De overordnede problemstillingene i denne avhandlingen har vært hva vi kunne lære av å studere klientbarnas kompetanse, hverdagsliv og positive livshendelser, og hvordan barnas og foreldrenes erfaringer med hjelpetjenestene kan bidra til ny forståelse av denne kontakten. Gjennom de enkelte artiklene har jeg utdypet ulike sider ved disse problemstillingene.

Artikkel 1 bygger på en kohortundersøkelse som var en kvantitativ spørreundersøkelse med to årskull barn og deres foreldre og lærere som informanter. Undersøkelsen ga anledning til å sammenlikne klientbarn med andre barn i samme årskull på sentrale risiko- og kompetansevariabler. Denne tilnærmingen ga også anledning til å rette oppmerksomheten eksplisitt mot klientbarnas kompetanse. Artikkel 2 bygger på en klientundersøkelse med intervjuer av et mindre antall barn som hadde kontakt med Pedagogisk-psykologisk tjeneste, Barneverntjenesten eller Barne- og ungdomspsykiatrisk

poliklinikk. Målsettingen var å undersøke hvordan et fokus på klientbarnas dagligliv og livshendelser kunne gi ytterligere informasjon også om ressurser i barnas liv. Et annet mål med barneintervjuene var å undersøke hvordan barna vurderte kontakten med hjelpetjenestene. Artikkel 3 og 4 tar utgangspunkt i den samme klientundersøkelsen, men bygger på intervjuer med de foresatte til barn som var i kontakt med de tre nevnte hjelpetjenestene. Problemstillingene som ble belyst i artikkel 3 var hvilke faktorer foreldrene la vekt på når de vurderte kontakten med hjelpetjenestene, og hvilke forskjeller og likheter som framkom i kontakten med de ulike tjenestene. I artikkel 4 var målsettingen å belyse hvordan agency begrepet kunne bidra til å rette oppmerksomheten mot foreldrenes egne forsøk på å håndtere situasjonen. I artikkel 5 sammenliknes erfaringene fra kohortundersøkelsen som rettet seg mot alle barn i en kommune med erfaringer fra klientundersøkelsen hvor målgruppa var barn som var i kontakt med ulike hjelpetjenester. De ulike utgangspunktene dannet grunnlaget for refleksjoner om hvordan voksnes forestillinger om barn influerer både forskeres tilgang til barn som informanter, og på forskernes konstruksjoner av barnas liv.

I det metodekapitlet som nå følger, vil jeg redegjøre nærmere for hvordan jeg har gått fram for å belyse avhandlingens problemstillinger.

2 Design og metode

Undersøkelsen bygger på to ulike datakilder som vil bli omtalt som kohort² og klientundersøkelsen. Kohortundersøkelsen omfattet spørreskjemaer til barn som gikk i fjerde eller sjuende klasse og deres foreldre og lærere. Klientundersøkelsen besto av semi-strukturerte intervjuer med foreldre og barn som hadde vært i kontakt med Pedagogisk-psykologisk tjeneste, Barneverntjenesten eller Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk. Begge undersøkelsene foregikk i Asker kommune. Innledningsvis vil jeg redegjøre kort for hver av datakildene, selv om de er omtalt i artiklene³. Årsaken er behovet for å gi en samlet framstilling og å få anledning til å kommentere på forholdet mellom dem. Jeg vil videre drøfte forholdet mellom teori og metode, valg av hjelpetjenester, informanter og metoder, og avslutte med en diskusjon om analysearbeidet og validiteten i undersøkelsen.

Grafisk framstilling av utvalgene

KOHORT UNDERSØKELSEN N = 410 og 438	FORELDRE- INTERVJUENE N = 60	BARNE- INTERVJUENE N = 24
Informanter: Fjerde og sjuende klassinger Foreldre Lærere Metode: Spørreskjema	Informanter: Foresatte til barn i kontakt med PPT, BUP, Barnevern Metode: Semi- strukturerte intervju	Informanter: Barn i kontakt med PPT, BUP, Barnevern Metode: Semi- strukturerte intervju

² Kohortundersøkelsen henter datagrunnlaget sitt fra Prosjekt Oppvekstnettverk. Dette prosjektet pågikk i Asker kommune i årene 1992-1997. Terje Ogden (pedagog) var prosjektleder. Øvrige prosjektmedarbeidere var Elisabeth Backe-Hansen (psykolog), som også var prosjektleder for den nordiske delen av prosjektet, Lars Kristofersen (sosiolog) og Mona Sandbæk (sosionom). Det ble samlet inn data om barna ved to tidspunkt; året 1992/1993 og i 1995/1996. Ved det første tidspunktet for datainnsamlingen gikk 10-åringene i fjerde klasse, mens de etter dagens ordning ville gått i femte klasse. Det vil ikke bli redegjort for prosjektet i sin helhet, kun for de delene av materialet som er benyttet i denne undersøkelsen. Det vises til Ogden 1995, og Backe-Hansen og Ogden 1998. Innenfor Prosjekt Oppvekstnettverk pågikk det også tre fordypningsstudier, hvorav ett dannet grunnlaget for denne avhandlingen. Deler av resultatene herfra er tidligere publisert i rapporten Fikk barna hjelp? (Sandbæk 1995). Nærmere redegjørelse for de andre fordypningsstudiene finnes i Backe-Hansen 1995 og Kristofersen 1995.

³ Informasjonen er ikke fullt ut sammenfallende. Her tillater jeg større grad av refleksjon over metoder og framgangsmåte enn det plassen i artiklene har tillatt, mens artiklene inneholder detaljer som er utelatt i denne samlede presentasjonen.

Datakildene

Kohortundersøkelsen

Utvalg og informanter

Kohortundersøkelsen omfatter to årskull barn som gikk i fjerde (10–11 åringer, n = 492) eller sjuende (13–14 åringer, n = 556) klasse i Asker kommune skoleåret 1992/ 1993. Design og metode var likt for fjerde og sjuende klasse, bortsett fra visse endringer i bruk av instrumenter som framgår i artikkel 1. I avhandlingen har jeg bare basert meg på data fra fjerde klasse. Årsaken er at resultatene for fjerde og sjuende klasse pekte i samme retning, og at dette ville forenkle den allerede kompliserte framstillingen av utvalgene.

91 prosent av fjerdeklassingene deltok i undersøkelsen og lærerne besvarte spørreskjemaer for alle disse barna. 84 prosent av foreldrene deltok. Deltakerandelen varierte fra skole til skole og klasse til klasse, uten at det ble funnet noen systematiske årsaker til frafallet.

Barna fylte ut spørreskjemaene sine på skolen med lærerne til stede som i vanlig klasseromsundervisning. Lærerne fikk sine spørreskjemaer utlevert på skolen, mens foreldrene fikk dem tilsendt gjennom Statistisk sentralbyrå i samme tidsrom som undersøkelsen pågikk på skolen.

Undersøkelsen omfattet følgende instrumenter

Sosial kompetanse ble operasjonalisert som sosiale ferdigheter (Gresham og Elliot 1990), standardkarakterer i norsk og matematikk, sosiometriske nominasjoner (Kerlinger 1973), og sosial-kognitiv kompetanse som besto av hovedkomponentene selvillit (Harter 1982), kontrollplassering (Nowicki- Strickland (1973) og barnas skolemotivasjon (Skaalvik 1993). Både barna, lærerne og foreldrene deres besvarte instrumenter som målte disse egenskapene hos barna (Se vedlegg 1, 2 og 3).

Risikofaktorer ble identifisert gjennom spørreskjemaet til lærere når det gjaldt problematferd, og til foreldrene når det gjaldt utdanning, inntekt, boligstandard og ekteskapeleg status. Barnas helse, utviklingshistorie, fritidsaktiviteter, vennerelasjoner samt skoletilpasning, foreldrenes bekymringer og livshendelser ble det også innhentet informasjon om i spørreskjemaet til foreldrene (Ogden 1995).

Ikke-klienter og klientbarn

Av 413 foreldre som deltok i undersøkelsen, besvarte 410 spørsmålet om barna hadde vært i kontakt med offentlige hjelpetjenester. Blant disse barna ble det identifisert to undergrupper; 356 barn ble betegnet som ikke-klienter og 54 ble betegnet som klientbarn. Disse barna hadde mottatt tjenester fra Pedagogisk-psykologisk tjeneste (n=51), Barne- og ungdomspsykiatrisk klinikk (n=14) eller Barneverntjenesten (n=11). Som det framgår av tallene, hadde flere vært i kontakt med mer enn en av disse tjenestene, og de fleste hadde vært i kontakt med PPT. Barna hadde brukt tjenester av ulike grunner, men de var vurdert til å ha behov for kognitiv eller psykososial hjelp. Antall klienter var for lite til å skille på bakgrunn av ulike problemer. I kohortundersøkelsen ble klientbarna derfor behandlet som en kategori.

Analyser

Kjikkvadrat-tester ble brukt for de nominale dataene og tre punkts skalaene, mens en-veis variansanalyser (Anova) ble brukt for å teste de kontinuerlige variablene, med «klient» eller «ikke-klient» som den uavhengige variabelen. De avhengige variablene var skalaene som ble beskrevet foran, alle Likert skalaer. Separate logistiske regresjonsanalyser av foreldrenes, elevenes og lærerens svar ble utført i en stepwise conditional prosedyre. Se også artikkel 1.

Klientundersøkelsen – foreldreintervjuene

Utvalg

Populasjonen i klientundersøkelsen besto av barn født i 1979 eller 1982, som var i kontakt med Pedagogisk-psykologisk tjeneste (PPT), Barneverntjenesten eller Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk (BUP) i Asker kommune i 1992. For at ikke deltakelsen fra barnevernet skulle bli for liten, ble også barn født i 1980 og 1981 inkludert. Det var i alt 168 saker. Det var flere saker enn barn, fordi noen barn hadde kontakt med flere instanser. Det nøyaktige antall barn i populasjonen kunne ikke identifiseres, fordi forskerne kun fikk navn på de familiene som ville la seg intervju.

Det endelige utvalget besto av 59 familier hvor de foresatte sa ja til å delta i intervjuundersøkelsen. Dette omfattet 60 barn⁴; 43 gutter og 17 jenter i alderen 11 til 14 år. Seks barn hadde utenlandsk opprinnelse, hvorav to var søsken. Som det framgår av artikkel 3 og 4 var det en sterk overrepresentasjon av barn som bodde alene med sin mor eller som var plassert i fosterhjem, sammenliknet med det som er vanlig for barn i denne alderen. 29 barn hadde sin primærkontakt med PPT, 25 med Barneverntjenesten og seks med BUP. Familiene ble kategorisert ut fra hvilken hjelpetjeneste som formidlet kontakten til denne undersøkelsen. Frafall blir diskutert senere.

Framgangsmåte og metode

Forskerne skrev et brev hvor prosjektet ble presentert og inviterte foreldrene til å delta. Hjelpetjenestene formidlet forespørselen videre enten personlig, via telefon og brev eller bare via brev. Foreldrene til de 60 barna – 57 mødre og 18 fedre – ble intervjuet. Der begge foreldre deltok, ble de intervjuet sammen. Foreldrene omfatter i denne sammenhengen de barna bodde hos; biologiske, ste-, adoptiv- eller fosterforeldre. Det ble benyttet semistrukturerte intervjuer (se vedlegg 4). Spørsmålene var samlet rundt temaer som det første møtet og videre kontakt med den aktuelle tjenesten, kontakt med andre instanser, barnets opplevelse av kontakten og foreldrenes sosiale støtte⁵. Under hver overskrift ble det også stilt åpne spørsmål. De første intervjuene ble foretatt i 1993 og foregikk hjemme hos familiene, med unntak av tre som etter foreldrenes ønske fant sted på et kontor. Halvparten av intervjuene ble foretatt av hovedfagsstudenter, en barnevern-konsulent og en forsker. De øvrige intervjuene ble foretatt av forfatteren.

Oppfølgingsundersøkelsen i 1996

Foresatte til 53 av de 60 barna deltok i en oppfølgingsundersøkelse i 1996; 44 mødre og 12 fedre ble intervjuet. De foresatte avsto å delta for fem barn, mens to familier var flyttet til ukjent adresse. Oppfølgingsintervjuene fulgte samme mal som i første intervju, men med særlig vekt på hva som hadde skjedd i de tre årene som var gått når det gjaldt barnas kontakt med hjelpeapparatet og forholdet til skolen (se vedlegg 5). De fleste foretrakk telefonintervju, bortsett fra fem familier som ønsket at forskerne kom hjem til dem. Med et par unntak snakket familiene med samme person som tre år tidligere.

Analyse

Intervjuet inneholdt både strukturerte og åpne spørsmål. I tillegg fortalte også mange foreldre fritt om forhold de ikke syntes ble dekket av spørsmålene. Disse fortellingene ble skrevet ned. Noen av de åpne spørsmålene ble senere kodet av undertegnede og analysert sammen med de faste svaralternativene ved bruk av deskriptiv statistikk. Det kvalitative materialet ble detaljert analysert med tanke på å identifisere felles temaer som igjen ble utviklet til kategorier (Hammersley 1989, Syltevik 1997). I tråd med grounded teoris kvalitative koding ble kategoriene utviklet med utgangspunkt i data (Glaser og Strauss 1967, Charmaz 1995).

⁴ 38 av de 60 barna deltok også i kohortundersøkelsen.

⁵ I avhandlingen har jeg bare benyttet det materialet som har relevans for problemstillingene. Foreldrenes sosiale støtte er ikke inkludert i analysene.

Klientundersøkelsen – barneintervjuene

Utvalg

Foreldreintervjuene omfattet 60 barn. Foreldrene samtykket til intervju på vegne av 26 barn. To av barna ville ikke delta, og utvalget besto dermed av 24 barn. Det var 20 gutter og fire jenter, i alderen fra 11 til 14 år, gjennomsnittsalder 12,5 år i 1993 da intervjuene ble foretatt. Barna hadde primært hatt kontakt med Pedagogisk-psykologisk tjeneste (10) Barneverntjenesten (9) og Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk (5) i 1992. Som det framgår hadde flere av barna brukt mer enn en av disse tjenestene, og noen hadde også vært i kontakt med andre helse- eller sosiale tjenester. Barnas problemer var heterogene og strakk seg fra det som den gangen ble kalt MBD – Minimal Brain Dysfunction – til familiære problemer og konflikter. Hovedvekten lå imidlertid på faglige eller sosiale problemer knyttet til skolen.

De 24 barna levde i ulike familie konstellasjoner. 10 barn bodde sammen med begge foreldrene sine (41,7 prosent), seks (25 prosent) bodde alene med moren sin, tre med sin far (12,5 prosent), fire (16,7 prosent) med fosterforeldre og et barn (4,2 prosent) bodde i en institusjon. Sammenliknet med de 60 barna som dannet grunnlaget for foreldreintervjuene, var det blant disse 24 barna noen flere gutter enn jenter, PPT var noe underrepresentert, færre bodde med begge foreldrene, og en større andel bodde i fosterhjem eller institusjon.

Metode

I intervjuene ønsket jeg å utforske hvordan informasjon om barnas dagligliv og livshendelser kunne belyse ressurser i barnas liv. I tillegg ønsket jeg å intervju barna om deres erfaringer med hjelpetjenestene. Spørsmål om hverdagerfaringer ble ivaretatt gjennom en norsk oversettelse av John og Quinton's Child and Adolescent Functioning and Environment Schedule (1991). Spørsmål om livshendelser var basert på en oversatt versjon av Goodyer's The Children's Life Events Check List (1990) som inneholdt både negative og positive livshendelser. I oversettelsen ble disse instrumentene tillempet slik at de ville egne seg i en semistrukturert intervjuform (Se vedlegg 6). Spørsmål knyttet til kontakten med hjelpetjenestene var utformet av to av forskerne i Prosjekt Oppvekstnettverk; Elisabeth Backe-Hansen og forfatteren. Vekten ble lagt på barns oppfatning av hvorfor de hadde kontakt med en (saks)behandler, om de hadde tillit til vedkommende og i hvilken grad de syntes kontakten hadde hjulpet.

Framgangsmåte

Intervjuene var semi-strukturert med lukkede så vel som åpne spørsmål. De varte fra 30–45 minutter. Alle intervjuene ble utført i familienes hjem, bortsett fra to. Et fant sted på skolen og et på den institusjonen hvor barnet bodde.

Analyse

Fokus for analysene var de fenomenene som kom fram i intervjuene, mer enn det antall barn som erfarte dem. Der det var mulig ble erfaringene deres kvantifisert i form av enkle tabeller, mens de åpne spørsmålene ble analysert i tråd med grounded teoris kvalitative koding som innebærer at kategoriene utvikles med utgangspunkt i dataene (Glaser og Strauss 1967).

Bruk av begreper

Barna i denne undersøkelsen levde i ulike familiesituasjoner. Dette gjaldt først og fremst klientutvalget, hvor det var en sterk overrepresentasjon av barn som bodde alene med sin mor, sammen med mor og steforelder eller som var plassert i fosterhjem. Noen barn bodde sammen med sine adoptivforeldre. I deler av dette arbeidet har jeg benyttet begrepet «foresatte» om de voksne barna bodde sammen med. Dette ble gjort for å understreke at barna hadde ulike bosituasjoner, noe jeg antok at dette begrepet antydte bedre enn «foreldre». Samtidig var det slik at i kohortundersøkelsen bodde langt de fleste med sine biologiske foreldre, og her var det naturlig å bruke betegnelsen «foreldre». I artikkel 3 og 4 brukte jeg begrepet foreldre også når jeg omtalte klientutvalget. Dette er i og for seg er dekkende, fordi det er snakk om ulike typer foreldre: biologiske, adoptiv-, foster- og steforeldre. Fordelen ved å bruke begrepet foreldre i denne sammenhengen, er at det kan normalisere ulike former for foreldreskap som har sterke felles elementer. Ulempen er at det kan bidra til å gi inntrykk av en mer vanlig hjemmesituasjon – vanlig i betydningen det som er mest utbredt – enn det som er tilfellet. Jeg har ikke vært helt konsekvent på dette punktet og bruker både foresatte og foreldre. I de sammenhengene hvor jeg benytter foreldre har jeg på forskjellige måter prøvd å understreke at dette omfatter ulike typer foreldreskap som nevnt over. Det er også viktig å presisere at uansett om jeg bruker betegnelsen foreldre eller foresatte, var det i mer enn 2/3 av sakene mødre som deltok i intervjuene. Det er derfor i stor grad mødres erfaring det her er snakk om. Til sammenlikning kan jeg nevne at fedre deltok i utfyllingen av spørreskjemaene i kohortundersøkelsen for omtrent 45 prosent av barna i fjerde klasse, alene eller sammen med barnets mor (Kristofersen 1995).

I denne undersøkelsen sammenliknet jeg informasjon om barn som hadde kontakt med hjelpeapparatet med barn som ikke hadde slik kontakt. Stort sett har jeg her benyttet betegnelsen «klientbarn» og «barn som ikke er klienter». Noen steder har jeg også brukt betegnelsene kohort- og klientbarn. Dette er gjort av praktiske årsaker fordi det kan virke omstendelig å bruke barn som ikke er klienter. Samtidig kan dette gi gale assosiasjoner i retning av at kohorten ikke inneholdt klientbarn. Grunnlaget for min bruk av kohortundersøkelsen var nettopp at fordi enhver kohort vil inneholde både barn som har kontakt med hjelpetjenestene og barn som ikke har slik kontakt, vil en kohortundersøkelse gi muligheter for å sammenlikne de to gruppene. Jeg beklager at denne begrepsbruken ikke er luket helt ut.

Forholdet mellom teori og metode

Valg av design reiser flere sentrale spørsmål. Et er om det er samsvar mellom de metodene som er valgt og den teorien og de problemstillingene som er presentert. Det er en metodologisk utfordring å utvikle metoder som skaper forbindelser mellom teori og metode og mellom metode og fenomen (Winegar og Valsiner 1992, Gulbrandsen 1998).

Studiet av barns ressurser

Det første jeg vil drøfte, er hvordan dette er løst når det gjelder det å studere fenomenet barns ressurser. I dette arbeidet er barnas ressurser undersøkt ved å se på deres kompetanse hjemme, på skolen og i fritiden, på struktur og aktiviteter i hverdagslivet og positive livshendelser.

Tilnærmingen til kompetanse hentet sitt teoretiske grunnlag fra forskningstradisjonen rundt risiko og beskyttende faktorer. Sentralt i denne tradisjonen står prospektive, longitudinelle undersøkelser om barns mestring av psykososiale risikofaktorer. Disse undersøkelsene benytter i hovedsak et kvantitativt og multifaktorielt design. Prosjekt Oppvekstnettverk bygget på denne tradisjonen og utarbeidet en kvantitativ og multifaktoriell spørreundersøkelse om risikofaktorer og kompetanse i barnas liv. Fordelen ved denne metoden er at den er effektiv i den forstand at spørreskjemaene når ut til et stort antall mennesker slik vi ønsket det, blir fylt ut og returnert i løpet av kort tid. Den gir også mulighet for anonymitet. Metoden har imidlertid også ulemper. Slike surveyer er avhengige av at respondentene har en viss lese- og skriveferdighet. Antall spørsmål må være forholdsvis begrenset, og spørreskjemaet må til en viss grad være tilpasset alle grupper i utvalget. Dette kan gjøre at dataene blir overflatiske (Robson 1993). Den viktigste *metodiske* innvendingen fra mitt ståsted er at svarene tvinges inn i fastsatte kategorier som respondentene ikke nødvendigvis synes passer, og datainnsamlingen blir forskerdefinert. Ved å benytte foreldre, barn og lærere som informanter slik det er gjort i denne undersøkelsen, åpnes det likevel for å undersøke ulike informanters vurderinger av de samme fenomenene. Det ble ikke søkt etter ett sant svar, men tvert i mot var forskjeller i informantenes vurderinger av interesse, og det var spesielt viktig å inkludere barna selv som informanter. Etter min vurdering gikk jeg derfor så langt som mulig innenfor denne tradisjonen med hensyn til å utforske aktørenes egne perspektiver. Den viktigste *tematiske* innvendingen er at kompetanse er en ganske begrenset måte å studere ressurser i hverdagslivet på. Både av tematiske og metodiske grunner, ønsket jeg derfor å supplere og utdype studiet av barnas ressurser.

I *klientundersøkelsen* ble derfor intervjuer valgt som metode. Intervjuer gir muligheter til å tillemppe gjennomføringen, interessante svar kan følges opp og underliggende motiver eller nonverbal kommunikasjon kan fanges på

en måte som bruk av spørreskjemaer ikke gir anledning til. Samtidig er intervjuing tidkrevende, og det krever også en dyktighet fra intervjuerens side å benytte den fleksibiliteten som denne metoden gir rom for (Robson 1993).

I intervjuene ble barna spurt om andre sider ved hverdagslivet sitt enn de spørreskjemaene dekket, særlig struktur og aktiviteter sammen med familien. I tillegg ble de også intervjuet om positive og negative livshendelser. Min vurdering var at disse innfallsvinklene til sammen ville gi en god forståelse av både styrker og svakheter i barnas hverdagsliv, og at det ville gi samsvar mellom metodene som ble valgt og det fenomenet som ble studert.

Valget var likevel ikke uproblematisk når det gjaldt forholdet mellom teori og metode. Mange vil forbinde undersøkelser av hverdagsliv med åpne kvalitative metoder og observasjon. Slik de teoretiske perspektivene er presentert innledningsvis, kunne det derfor være nærliggende å forvente bruk av mer åpne og fortolkende intervjuer. Forskning rundt risiko og beskyttende faktorer, og også livshendelser har vanligvis blitt studert innenfor kvantitative tilnærminger. Etter hvert har det blitt større interesse for å studere omstendighetene rundt og den enkeltes forståelse av disse fenomenene. Seymour (1999) mener det er behov for å utforske stress og mestring innenfor mer fortolkende rammer.

Denne undersøkelsen gikk inn i et forholdsvis nytt forskningsfelt, dels ved å sammenlikne klientbarn med barn som ikke var klienter og dels ved å fokusere spesielt på ulike sider ved klientbarnas ressurser. Ønsket var både å få en oversikt over dette nye landskapet ved å bruke et forholdsvis stort antall respondenter, og samtidig få anledning til å gå i dybden ved å intervjuer et mindre antall personer. Jeg vurderte det derfor slik at en kombinasjon av kvantitative og kvalitative metoder i form av spørreskjemaer og intervjuer, var hensiktsmessig.

Barns og foreldres erfaringer

Et annet spørsmål er i hvilken grad intervjuene lot foreldrene og barna slippe til med sine egne vurderinger. Intervjuer kan ha ulik form fra helt åpne til helt strukturerte. Midt i mellom befinner det semi-strukturerte intervjuet seg, og det var denne formen jeg valgte i intervjuene med både barn og foreldre om deres erfaringer med hjelpetjenestene. Det var to hovedårsaker til dette valget. På bakgrunn av annen forskning var det for det første visse spørsmål jeg ønsket å undersøke foreldrenes og barnas erfaringer med. Som ett eksempel kan nevnes at tidligere undersøkelser hadde vist at både foreldre og barn ofte var utilstrekkelig informert om hva som foregikk i kontakten med hjelpetjenestene. Jeg var derfor interessert i å vite så systematisk som mulig hvordan de intervjuede opplevde informasjonen. Et annet eksempel var ønsket om å undersøke forholdet mellom foreldrenes og hjelpetjenestenes

oppfatning av problemene. For det andre var det et formål å se på forskjeller og likheter i familienes erfaringer med de tre tjenestene som barna var i kontakt med; Pedagogisk-psykologisk tjeneste, Barneverntjenesten og Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk. Disse forholdene gjorde det mest hensiktsmessig med standardiserte spørsmål. Samtidig dekket ikke nødvendigvis de strukturerte spørsmålene de fenomenene som foreldrene eller barna selv så på som sentrale i kontakten med hjelpetjenestene. Jeg valgte derfor en semi-strukturert intervjuform hvor jeg også stilte åpne spørsmål og skrev ned tilleggsinformasjon som foreldrene og barna kom med. Foreldrene benyttet denne muligheten til å komme med egne historier i stor utstrekning, barna i noe mindre grad. Denne kombinasjonen av strukturert og uformell intervjuing i ett og samme intervju omtales av Grønmo (1982) og Brannen (1992) som en av flere måter å kombinere kvalitative og kvantitative data på.

Kombinasjon av kvalitative og kvantitative metoder

Det er ulike syn på slike kombinasjoner innen litteraturen om forskningsmetode. Guba og Lincoln (1994) har definert et paradigme som et overordnet grunnleggende trossystem eller verdensanskuelse som veileder forskeren, ikke bare når det gjelder metode, men også i ontologiske og epistemologiske spørsmål. Valg av paradigme og ontologisk posisjon vil etter deres oppfatning ha konsekvenser for kunnskapssyn og metodevalg. Kvalitative og kvantitative metoder tilhører ulike paradigmer, og det vil derfor være unaturlig å kombinere dem. Salomon (1991) har derimot hevdet at den logikken som ligger under en forståelse av virkeligheten som sosial og forskningsparadigmer som menneskeskapt, burde føre til en oppfatning av at paradigmer er måter å studere utvalgte aspekter av verden på. Valget bør derfor være en funksjon av hvilke aspekter som skal studeres. Ikke noe paradigme har vist sin overlegenhet med hensyn til å utforske hele spektret av problemstillinger, og dette underbygger konklusjonen om at alle metoder og all form for representasjon er partiell. De bør ses som komplementære i den forstand at ulike paradigmer, som det kvalitative og kvantitative, eller det analytiske og systemiske, kan informere og veilede det andre (Salomon 1991). Grønmo (1982) har som Salomon gitt uttrykk for at kvantitative og kvalitative metoder ikke er antitetiske; en kvantitet er alltid en kvantitet av en kvalitet. Han har beskrevet distinksjonen mellom kvalitativ og kvantitativ samfunnsforskning ikke som en ren dikotomi, men som ytterpunktene på en skala. Metodene står prinsipielt sett ikke i et konkurrerende, men derimot komplementært forhold og kan supplere hverandre. Brannens (1992) drøftinger av ulike former for kombinasjoner, dreier seg ikke bare om metoder og data, men også om forskere og teorier i ulike former for trianguleringer. Kombinasjonene kan

skje på flere måter; samme metode kan bli brukt ved ulike anledninger eller ulike metoder kan bli brukt på det samme studieobjektet eller temaer.

Jeg har i stor grad bygget på Salomon (1991) og Grønmos (1982) vurderinger av at metodespørsmål i størst mulig grad bør knyttes til konkrete problemstillinger, og at ulike sosiale fenomener kan studeres ved hjelp av både kvalitative og kvantitative data. Mens kohortundersøkelsen var en ren kvantitativ spørreundersøkelse, kombinerte klientundersøkelsen lukkede og åpne spørsmål og kvalitative og kvantitative analysestrategier. Dette er en forholdsvis enkel måte å kombinere metoder på. Samtidig er det stor spennvidde fra spørreskjemaene og til de kvalitative analysene av de foresattes egne fortellinger. Det kan være riktig å si at i denne undersøkelsen var det stort samsvar mellom teorien om risiko og kompetanse og det designet som ble utformet i kohortundersøkelsen. I de semistrukturerte intervjuene ble hverdagsliv studert i en mer strukturert form enn det som oftest er vanlig, mens spørsmålene om livshendelser fikk en mer kvalitativ form enn det vanlige. Vurderinger av de konkrete erfaringene med disse metodene drøftes nærmere i et senere avsnitt.

Valg av kommune

Asker ble valgt som undersøkelseskommune av flere grunner. Den var sentralt beliggende med et passende antall innbyggere for prosjektets formål. Prosjektleder hadde på forhånd god kontakt med skolemyndighetene, og både de og foreldrene var svært positive til undersøkelsen. Asker er kjent for å være en rimelig velfungerende kommune, og vår antakelse var at dette ville gjøre det lettere å gjennomføre en undersøkelse av et så stort omfang. Det ble undersøkt nærmere hvordan Asker kommune skilte seg fra andre kommuner. I Lars Kristoffersens (1995) rapport Oppvekstmiljø og kompetanse fra Prosjekt Oppvekstnettverk, er et eget kapittel viet denne problemstillingen. Kapitlet har overskriften «Hvor spesiell er Asker kommune? Asker sammenliknet med Akershus, hele landet og med 20 sammenlikningskommuner»⁶. Her gjengis bare noen av hovedpunktene i dette kapitlet.

1 januar 1994 hadde Asker kommune vel 43 700 innbyggere, og er i norsk sammenheng en stor kommune. Kommunen har hatt en betydelig økning i folketallet fra 1960-årene. Kommunens alderssammensetning og husholdsstruktur bærer preg av sterk innflytting. Sammenliknet med landet

⁶ Asker ble sammenliknet med Akershus fylke under ett, med hele landet og med 20 andre kommuner. Ni av dem er i vid forstand nabokommuner til Asker; Bærum, Nesodden, Frogn, Opegård, Røyken, Lier, Drammen, Hole og Modum. De 11 øvrige kommunene er i størrelsesorden ca. 35 000 til 45 000 innbyggere og er fordelt over hele landet: Sarpsborg, Ringsaker, Tønsberg, Sandefjord, Larvik, Skien, Arendal, Sandnes, Karmøy, Ålesund og Bodø.

som helhet hadde kommunen pr. 1.1.1994 en underrepresentasjon av personer fra 67 år og oppover og en overrepresentasjon av personer i alderen 45–66 år. Det var også en overrepresentasjon av førskolebarn og yngre skolebarn.

Det var en høy utdanningsprofil i Askers befolkning. Kommunen var blant landets fremste når det gjaldt hvor høy andel av befolkningen som hadde universitets- eller høgskoleutdanning (1992).inntektsgrunnlaget i kommunen var også høyt. I gjennomsnitt hadde menn i Asker 279 000 kroner i bruttoinntekt i 1993 mot et landsgjennomsnitt på vel 193 000 kroner. For kvinner var de tilsvarende tallene en gjennomsnittlig bruttoinntekt i 1993 på 130 000 kroner sammenliknet med et landsgjennomsnitt på 113 000 kr. Foreldrene som deltok i Prosjekt Oppvekstnettverk, representerte enda høyere gjennomsnittstall enn generelt i Asker. Yrkesstrukturen i Asker var preget av en høy andel sysselsatte i tekniske, vitenskapelige eller humanistiske yrker, og også høyere andel enn landet for øvrig i bedrifts- eller organisasjonsledelse. Det var registrert en relativt lav arbeidsledighet blant både kvinner og menn i 1990, henholdsvis 1,1 og 2,2 prosent sammenliknet med 1,6 prosent av befolkningen som var arbeidsledige dette året, målt ved at de hadde meldt seg ledige ved arbeidskontoret.

I Askers grunnskoler var det i 1992 i gjennomsnitt 22 elever pr. klasse, og det ble i gjennomsnitt brukt 34.680 kroner i driftsutgifter pr. elev. Disse tallene lå nokså nær gjennomsnittet for Akershus, hvor de tilsvarende tallene for 1992 var 21 elever pr. klasse og kr. 32 520 i driftsutgifter pr. elev. Andelen barn i barneverntiltak var ved utgangen av 1993 11 pr. 1000 barn og unge i alderen 0–17 år i Asker kommune. Dette var lavere enn både gjennomsnittet for Akershus som var 15 pr. 1000 og for hele landet som var knapt 20 pr. 1000.

Det finnes store problemer i kommunen, men de er av mindre omfang enn det som er vanlig ellers i landet. Når det gjelder tolkningen av våre resultater fra Asker med hensyn til generaliserbarhet til andre barnebefolkninger i Norge, må man ta i betraktning den kommunetypen undersøkelsen ble foretatt i (Kristoffersen 1995). Samtidig vil jeg nevne at resultatene fra en nordisk komparativ undersøkelse konkluderte med at det var klare likhetstrekk i barnas kompetansenivå og mønster, til tross for at de bodde i kommuner med relativt stor variasjon i sosioøkonomiske og familiemessige kjennetegn (Backe-Hansen og Ogden 1998, Ogden 1998).⁷

⁷ Prosjekt Oppvekstnettverk tok initiativ til tilsvarende undersøkelser i kommuner i Sverige, Finland, Danmark og Island. Med de norske spørreskjemaene som mal, ble det utarbeidet sammenliknbare spørsmål på de respektive landenes språk. I tillegg utarbeidet hvert land egne nasjonale spørsmål. Kommunene var svært ulike når det gjaldt sosio-demografiske forhold. I en rapport fra det nordiske prosjektet (Backe-Hansen og Ogden 1998) sammenliknes barnas familiesituasjon og levekår i disse nordiske kommunene på en rekke områder (Kristoffersen 1998).

Valg av hjelpetjenester

For å utforske ulike sider ved erfaringene til barn og foreldre som hadde kontakt med offentlige hjelpetjenester, ble Pedagogisk-psykologisk tjeneste (PPT), Barneverntjenesten og Barne- og Ungdomspsykiatrisk poliklinikk (BUP) valgt ut. De tre tjenestene har ulike oppgaver og dermed også ulike målgrupper. Målsettingen med denne undersøkelsen var ikke å evaluere effekten av en spesiell behandlingsmetode, men å søke kunnskap om hvordan det å motta hjelp ble opplevd av barnet og de foresatte. Ved å velge disse tre tjenestene, kunne jeg fange opp et stort flertall av de barna i en kommune som søker eller blir henvist til hjelpeapparatet på grunn av emosjonelle, psykososiale, kognitive eller familiære problemer. Denne tilnærmingen ga også anledning til å se på forskjeller og likheter i brukernes erfaring med de tre tjenestene.

Virksomheten til *Pedagogisk-psykologisk tjeneste* er hjemlet i Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova) av 17. juli 1998. Hver kommune og fylkeskommune skal ha en pedagogisk-psykologisk tjeneste. De står ganske fritt til å organisere dette arbeidet. Flertallet av norske kommuner inngår i interkommunalt samarbeid om PP-tjenesten, og omtrent halvparten av fylkene har etablert egen PP-tjeneste for videregående opplæring. PP-tjenesten er den sentrale hjelpeinstansen for barnehager og skoler og skal bistå med å legge forholdene til rette for elever med særlige behov. Den skal videre sørge for at det blir utarbeidet sakkyndige vurderinger der loven krever det. Målsettingen er at tjenestens arbeidsprofil i større grad enn tidligere skal dreies i retning av et brukerorientert pedagogisk utviklingsarbeid for elever, fagpersonell og foreldre (Opplæringslova § 5–6, PPT-Nett 1999).

Barneverntjenestens arbeid er hjemlet i lov om barneverntjenester av 17. juli 1992. Loven skal sikre at barn og unge som lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling, får nødvendig hjelp og omsorg til rett tid. De tiltakene som denne tjenesten kan iverksette overfor det enkelte barn og dets familie, kan deles opp i tre kategorier: 1) hjelpetiltak for barn og familier og forebyggende tiltak, 2) omsorgstiltak utenfor hjemmet og 3) tvangsplassering og tilbakeholdelse i institusjon. Tvangssakene behandles av egne fylkesnemnder. Barneverntjenesten har i likhet med andre tjenester for barn og unge et ansvar for å følge nøye med i barn og unges oppvekstmiljø og sette i verk tiltak som kan forebygge problemer, og som kan sikre barn og unge trygge oppvekstforhold. Barneverntjenesten er derfor pålagt generelle oppgaver som skal ivaretas i samarbeid med andre sektorer, forvaltningsnivåer og frivillige organisasjoner. I den nye loven ble det lagt økt vekt på de frivillige hjelpetiltakene, og det var en sterk økning i bruken av slike tiltak i

1990-årene. Adgangen til tvang er likevel fortsatt en del av barneverntjenestens virkemidler, og flere samfunnsforskere har framhevet barnevernet som en del av samfunnets kontrollpolitikk (Dahl 1978, Ericsson 1996a og b).

Barne- og ungdomspsykiatriske poliklinikker defineres som helseinstitusjoner og er hjemlet i lov om psykisk helsevern av 28. april 1961. Det foreligger også en særlig forskrift for drift av barne- og ungdomspsykiatriske poliklinikker. Et viktig utgangspunkt for utviklingen av barne- og ungdomspsykiatrien i Norge var å gi tilbud til barn og unge og deres familier mens barnet bodde hjemme. Den skal foreta undersøkelser og gi råd og behandling overfor barn, ungdom og deres familier der det foreligger psykiske problemer. BUP skal møte mange behov, og den kliniske virksomheten forventes å bestå av et mangfold av behandlingstiltak og metoder. Forholdet mellom første- og andrelinjetjenesten har vært et omdiskutert punkt. På den ene siden kan det hevdes at barne- og ungdomspsykiatrien bør være en sentral del av et omfattende nettverk av offentlige tilbud. Særlig for en del utsatte familier er det spesielt viktig med et konstruktivt og nært samarbeid med førstelinjetjenesten (Moe 1995). På den andre siden er det psykiske helsevernet en fylkeskommunal helsetjeneste som har fungert som en ren spesialisttjeneste og i liten grad vært rettet inn mot eller vært forpliktet i forhold til førstelinjen, det vil si kommunene. Inntaket har i stor grad kommet etter initiativ fra foreldre, skoler, primærleger og i noen grad fra barnevernet. Barne- og ungdomspsykiatriens behandlingstilbud er først og fremst frivillig (Falkum, Feiring og Gautun 1996).

Selv om disse tre instansene retter seg mot ulike målgrupper, er det i praksis slik at mange barn er i kontakt med dem alle tre. Også innad i hver av disse tjenestene er det dessuten stor spennvidde i den type saker og problemer som behandles. Pedagogisk-psykologisk tjeneste koples inn i saker hvor det dreier seg om enkel testing eller avgrenset logopedhjelp, men behandler også barn med omfattende atferdsproblemer. Det forventes at PPT skal ha stor grad av tilgjengelighet. Barneverntjenesten har på samme måte virkemidler som spenner fra å innvilge barn ferieopphold eller støttekontakt, til å flytte barn ut av hjemmet for kortere eller lengre tid, også mot foreldrenes og barnets vilje. Denne adgangen til tvangsinngrep bidrar til skepsis og ambivalens overfor barnevernet. Barne- og ungdomspsykiatrien tilbyr utredning og behandling. Også her omfatter arbeidet såvel enkle henvendelser som omfattende behandlingsopplegg med foreldre og barn over tid. Mange oppfatter BUP som et knapphetsgode. Forventningene er derfor ulike, men som jeg skal komme tilbake til i siste del av denne sammenbindende artikkelen, var ikke erfaringene så forskjellige som man kanskje kunne forvente. Det er viktig å gjøre klart at de barna som har deltatt i denne undersøkelsen, har forskjellige problemer og befinner seg i ulike livssitua-

sjoner. Bredden i deres erfaringer med hjelpetjenestene ble ansett som en fordel for å belyse problemstillingene i denne undersøkelsen.

Valg av informanter

I kohortundersøkelsen ble kompetanse- og risikofaktorer studert i et flerinformantperspektiv. Barna selv, foreldrene og lærerne var naturlige informanter som på mange måter ga seg selv fordi undersøkelsen skulle dekke barnas liv både hjemme, i fritiden og på skolen. Barnas alder ble valgt fordi vi anså det nødvendig å være minst 10 år for å kunne svare på den type spørsmål vi ønsket svar på ved hjelp av spørreskjemaer.

I klientundersøkelsen sto barnas erfaringer med hjelpetjenestene sentralt. Her kan det være større grunn til diskusjon om valget av foreldre som informanter, i tillegg til barna selv. I saker hvor barn mottar hjelp fra det offentlige, er det ikke mange som kjenner barnet så godt at de kan gi utfyllende informasjon om effekten eller opplevelsen av behandlingen. Vanligvis vil det gjelde barnet og foreldrene, mens hjelpeinstansene og lærere vil kunne gi mer generelle opplysninger om barnets situasjon og fungering. De foresatte blir derfor sentrale informanter når hjelpeinnsatsen overfor barn skal evalueres. Samtidig er det grunn til å drøfte bruken av de foresatte som informanter når barna er klienter, eller når det er barnas erfaringer det søkes informasjon om. Tiller (1988) har påpekt at selv om det er forståelig at man ofte spør de foresatte når man vil ha opplysninger om barna, må det advares mot å tro at deres opplysninger nødvendigvis vil være sammenfallende med barnas. Også barn sitter inne med opplysninger om seg selv og perspektiver på sin situasjon, som bare de kan gi. Som drøftet i kapittel 1, er det en økende erkjennelse av at barn er viktige informanter om sin egen livssituasjon som har sine egne perspektiv på situasjonen. Det kan argumenteres for at av mulige informanter, er barnas og ikke minst ungdommenes perspektiv viktigst. Dette var også betraktninger som lå til grunn for at barna var selvfølgelige og sentrale informanter både i kohort- og klientundersøkelsen.

Når foreldrene også ble brukt som informanter om erfaringene med hjelpetjenestene, var det ikke fordi det ble forventet at de skulle gi svar på vegne av barna. De ble inkludert som informanter for å svare på vegne av seg selv. Foreldre har et formelt ansvar for barna sine, og det forventes at de ivaretar barnas interesser og handler på deres vegne. Deres vurderinger av barna og barnas problemer får som regel konsekvenser for hvilke hjelpetiltak som iverksettes, enten fordi foreldrene selv tar initiativ til slike tiltak eller gjennom måten de reagerer på overfor andres forslag. I denne undersøkelsen ble foreldrene og barna sett som likeverdige informanter som kunne gi ulike typer informasjon. Deres informasjon ble ikke satt opp mot hverandre for å

undersøke «hvem som snakket sant», men foreldrenes informasjon om barnas kontakt med hjelpetjenestene ble brukt som utgangspunkt for intervjuene med barna.

Det er knyttet særlige utfordringer til det å inkludere både foreldres og barns perspektiver i en undersøkelse. Dette dreier seg først og fremst om det faktum at de voksnes definisjonsmakt er større. Som det også har kommet fram i denne undersøkelsen er iverksettelse av tiltak med få unntak et resultat av at voksne bestemmer at barn har et hjelpebehov, mens barna selv kun unntaksvis har tatt slike initiativ. Det er en fare for at det samme kan skje i forskningssammenheng og at de voksnes perspektiver, som forskeren lettere kan identifisere seg med, vil få en mer framtrædende plass. Det er også en fare for at uenighet og interessekonflikter mellom voksne og barn tilsløres i et forsøk på å nå konsensus i analysene. På den andre siden er barns interesser nært knyttet til foreldrene i situasjoner hvor hjelpetjenestene koples inn. Barn er avhengige av foreldrene sine, og det kan derfor være av interesse å studere barnas og foreldrenes erfaringer med hjelpetjenestene i samme undersøkelse. Jeg valgte derfor å inkludere både foreldre og barn som informanter i klientundersøkelsen.

Erfaringer med å nå fram til informantene

Det var både likheter og forskjeller i de erfaringene som ble gjort i kohort- og klientundersøkelsen for å komme i kontakt med respondentene. I begge sammenhengene gikk veien om profesjonelle «portvakter» før det kunne etableres kontakt med foreldrene. Deretter kontrollerte foreldrene adgangen til barna. Den vesentligste forskjellen var muligheten for direkte kontakt med foreldrene i kohortundersøkelsen før de bestemte seg for å delta eller ikke. Denne muligheten forelå ikke i klientundersøkelsen. Oppslutningen om klientundersøkelser er ofte lav, og jeg vil derfor redegjøre nærmere for forskjellene med å nå fram til respondentene i disse to undersøkelsene.

Kohortundersøkelsen

For å få tillatelse til å gjennomføre Prosjekt Oppvekstnettverk i Asker kommune, måtte skolesjefen i Asker samtykke. Kontakten ble derfor innledet via Skolesjefens kontor som anbefalte skolene å delta. Hver skole sto likevel fritt til å si ja eller nei. Det ble avholdt møter med hver enkelt skole hvor Prosjekt Oppvekstnettverks målsettinger og innhold ble presentert. Utkast til spørreskjemaer ble gjennomgått, og lærerne fikk anledning til å komme med kommentarer og spørsmål. For lærerne innebar deltakelsen i prosjektet merarbeid. De skulle fylle ut spørreskjemaer vedrørende hvert enkelt barn. De skulle også administrere barnas utfylling av spørreskjemaene, samle dem inn

og anonymisere noe informasjon før skjemaene ble sendt tilbake til prosjektet. For dette ble de tilbudt en mindre pengesum som kompensasjon. Prosjektet ble møtt med interesse og velvilje fra det store flertall av lærere. Det var imidlertid også skepsis, særlig med tanke på det merarbeidet prosjektet ville medføre for lærerne. Det var også individuelle forskjeller med hensyn til entusiasme og vilje til å legge krefter i den praktiske gjennomføringen.

Etter at skolene hadde samtykket til å delta i undersøkelsen, deltok forskerne på et foreldremøte ved hver skole for å orientere foreldrene direkte om målsettingen med undersøkelsen og om de instrumentene som ville bli brukt. Det var stor oppslutning om foreldremøtene og livlig diskusjon. Prosjektet ble presentert som et kunnskapsprosjekt, og forskerne vektla det unike ved å få informasjon både fra lærere, foreldre og barna selv. Foreldrene fikk eksempler på hvilken type spørsmål de ulike informantenes spørreskjemaer ville inneholde. Som forskere argumenterte vi for at foreldrene skulle la barna delta. Vi understreket betydningen av å kunne fange opp barnas egne vurderinger og ikke bare måtte forholde oss til de voksnes synspunkter. Det ble gitt løfter om både skriftlig og muntlig tilbakemelding til skolen og til foreldrene. Det store flertallet av foreldrene var interessert i undersøkelsen, men også her var det en viss skepsis knyttet til å bruke skoletiden til prosjektet og om kunnskapen fra prosjektet ville komme barna til gode. Likevel viser den store oppslutningen en gjennomgående positiv interesse.

Da resultatene fra undersøkelsen forelå, deltok forskerne på møter med lærere og foreldre for å fortelle om funnene. Igjen var det god oppslutning. Det må derfor kunne sies at prosjektets forskere hadde en omfattende direkte kontakt med både lærere og foreldre. Forskerne hadde imidlertid ingen direkte kontakt med barna. Foreldrene ga skriftlig tillatelse til at barna kunne delta, og lærerne administrerte barnas spørreskjemaer i vanlig klassesituasjon. De ga barna en kort instruksjon og svarte også på spørsmål. De barna som ikke deltok i undersøkelsen, fikk andre oppgaver. Hver klasse fikk en kransekake som en oppmerksomhet for å ha svart på spørreskjemaene.

Klientundersøkelsen – foreldreintervjuene

I klientundersøkelsen gikk veien om hjelpetjenestene for å oppnå kontakt med familiene. Deltakelse i prosjektet omfattet to oppgaver for hjelpetjenestene. Dels skulle de fylle ut spørreskjemaer om barnet og familien som del av en kartleggingsstudie utført av Backe-Hansen (1995). Prosjektets konsesjon fra Datatilsynet var dessuten utformet slik at kontakten med familiene måtte etableres gjennom hjelpeinstansene. Prosjektet var derfor avhengig av at hjelpetjenestene formidlet prosjektets forespørsel om deltakelse til foreldrene. Det ble avholdt møter med Pedagogisk-psykologisk

tjeneste, Barneverntjenesten og Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk i Asker hvor de ansatte fikk se utkast til intervjuguide og komme med oppklarende kommentarer og spørsmål.

Som blant lærerne, varierte holdningen blant de ansatte ved disse tre tjenestene fra entusiasme til reservasjon. Mest entydig var entusiasmen hos Barneverntjenesten hvor de ansatte ga uttrykk for at de så dette som en ønsket mulighet til å få respons fra sine brukere. Skepsisen var størst ved Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk. Deres reservasjon dreide seg dels om det ekstra arbeidet prosjektet medførte, men vel så viktig var diskusjonen om hvorvidt det ville være bra eller ikke for foreldrene å delta. Denne diskusjonen handlet om hvorvidt deltakelse ville bli en for stor belastning for foreldrene fordi intervjuene kunne berøre vanskelige spørsmål. Mens noen argumenterte for at dette burde familiene vurdere selv, betraktet andre det som sin etiske forpliktelse å vurdere disse spørsmålene på vegne av foreldrene, før de fikk seg forelagt en henvendelse. Ved Pedagogisk-psykologisk tjeneste var holdningen generelt positiv. Enkelte strakk seg langt for å formidle forespørselen om deltakelse, mens andre nedla færre anstrengelser for å få dette til. Alle tre tjenestene besluttet imidlertid at de ville delta. De bestemte selv hvordan de ville ta kontakt med foreldrene for å formidle forskernes brev; personlig, via telefon i tillegg til å sende ut brev eller bare via brev. Noen purret også foreldre som ikke svarte i første omgang.

I klientundersøkelsen forelå med andre ord ikke samme muligheten som i kohortundersøkelsen til å kommunisere direkte med foreldrene før de bestemte seg for om de ville delta. Her var jeg avhengig av hjelpetjenestens velvillighet til å formidle prosjektets skriftlige informasjonen. Foresatte til de 60 barna i klientundersøkelsen utgjorde under halvparten av populasjonen, og de 24 barna som ble intervjuet utgjorde rundt 40 prosent av dette antallet igjen. Denne prosessen illustrerer vanskelighetene forbundet med nå fram til utsatte grupper i forskningsøyemed.

Klientundersøkelsen – barneintervjuene

Etter å ha fått navnene på de familiene som sa seg villig til å delta i undersøkelsen, ble foreldrene kontaktet pr. telefon for å avtale tidspunkt for intervjuene. Foreldrene ble også spurt om de samtykket til intervjuer med barna. Der foreldrene samtykket, skulle de selv spørre barna om de ville delta, og gi beskjed tilbake til forskerne. Foreldrene ble informert om at barneintervjuene var forholdsvis korte og ikke spesielt problemorientert. Intervjuene etterspurte barnas erfaring med hjelpetjenestene, men la like stor vekt på hverdagslige rutiner og på positive og negative livshendelser det siste året.

Foreldrene var restriktive med å gi samtykke til at forskerne skulle intervju barna. Begrunnelsene var som oftest knyttet til tre forhold. De mente at barna var lei av å skille seg ut som noe spesielt, og ønsket ikke å utsette dem for denne erfaringen på nytt. Noen barn hadde fått det bedre, og de foresatte ønsket ikke å rippe opp i tidligere negative erfaringer. Andre igjen hadde det vanskeligere, og de foresatte ønsket ikke å gi dem den tilleggsbelastningen de mente det kunne være å bli intervjuet. Intervjuerne argumenterte for betydningen av å få informasjon fra barna selv, men understreket samtidig at det var opp til foreldrene å spørre barna om de var villige til å delta. Foreldrene samtykket i intervju for 26 av barna. To av dem ville ikke delta. Forskjellen i foreldrenes reaksjoner på å la barna delta i kohortundersøkelsen sammenliknet med deres forbehold når det gjaldt å la dem delta i klientundersøkelsen, er nærmere drøftet i artikkel 5.

Det var både praktiske og etiske årsaker til at spørsmålet om å få intervju barna ble tatt opp i den første telefonsamtalen med foreldrene. Det praktiske elementet lå i at dersom familien samtykket, kunne foreldre og barn intervjues på samme tidspunkt. De etiske overveielsene var knyttet til ønsket om å gi foreldrene en oversikt over hva intervjuene omfattet helt fra begynnelsen. Vi ønsket ikke å reise dette spørsmålet først etter at foreldrene selv hadde latt seg intervju. Oppslutning om barneintervjuene kunne muligens blitt større, hvis prosedyrene hadde ligget nærmere framgangsmåten i kohortundersøkelsen, og vi først hadde fått anledning til å treffe foreldrene. Dette kunne gitt dem mer kunnskap om undersøkelsen. Samtidig er det vanskelig å se at det ikke også ville medført større press på å gi samtykke.

Etter at intervjuene var gjennomført, ble familiene holdt orientert om utviklingen av prosjektet gjennom et par nyhetsbrev. De fikk tilbud om å få tilsendt utkast til rapport med muligheter for å gi kommentarer, og om å få den ferdige rapporten tilsendt gratis (Sandbæk 1995). Flere bestilte utkastet, men få ga noen tilbakemelding. Det at 53 foreldre sa ja til å delta i oppfølgingsundersøkelsen tre år etter, kan ses som et uttrykk for at intervjusituasjonen hadde vært en positiv opplevelse for foreldrene. Forskerne hadde ingen kontakt med klientbarna etter intervjuene.

Vurdering av frafall og representativitet

Det var stor oppslutning om kohortundersøkelsen, mens det i klientundersøkelsen var et stort frafall i forhold til populasjonen. Populasjonen omfattet 168 saker. Prosjektet mottok samtykke vedrørende 78 barn. Fire familier trakk seg, og 14 (18 prosent) hadde gitt samtykke til flere instanser. Hvis en legger til grunn at prosentandelen som ga samtykke til flere instanser var den samme i klientpopulasjonen som i intervjuutvalget, kan en anslå at det var

138 barn i klientpopulasjon. Med utgangspunkt i disse tallene, kan deltakerprosenten i klientundersøkelsen antydes til 43,5 prosent (Sandbæk 1995. Se også artikkel 3).

På grunn av det store frafallet ble det gjort omfattende forsøk på å undersøke hvordan utvalget eventuelt skilte seg fra populasjonen. Til dette benyttet jeg først og fremst en kartlegging av hjelpetjenestenes informasjon om og vurderinger av klientpopulasjonen (Backe-Hansen 1995) som foregikk samtidig med intervjuundersøkelsen. Her ble det innhentet informasjon om hele klientpopulasjonen, sett fra hjelpetjenestenes side. For å undersøke utvalgets representativitet, ble dette materialet brukt til å foreta en sammenlikning mellom populasjonen og intervjuutvalget. Det ble ikke påvist noen markerte forskjeller mellom intervjuutvalg og klientpopulasjon med hensyn til barnets kjønn og alder, familiesituasjon, henvisningsårsak eller barnets kontakt med hjelpeapparatet. Frafallet var også ganske likt fordelt mellom de tre hjelpetjenestene. I overkant av 70 prosent var gutter og i underkant av 30 prosent var jenter, både i klientpopulasjonen og utvalget. Gjennomsnittsalderen i klientpopulasjonen var 12 år og i intervjuutvalget 12,5 år. Omtrent 45 prosent av barna bodde sammen med begge foreldrene, men det var noen flere i intervjuutvalget som bodde sammen med mor alene (32 prosent) eller med mor og ny partner (12 prosent) enn i klientpopulasjonen hvor de tilsvarende tallene var 28 og 9 prosent. For 50 prosent av barna i klientpopulasjonen ble henvisningsårsaken knyttet bare til barnets problemer, mens 16 prosent oppga problemer i familien. De tilsvarende tallene i intervjuutvalget var 42 og 19 prosent. De øvrige oppga kombinasjoner av problemer. Hjelpetjenestene hadde hyppigere kontakt med både voksne og barn i intervjuutvalget sammenliknet med populasjonen. Disse informasjonene kunne tyde på at intervjuutvalget kunne være noe mer problembelastet, samtidig som det var en overrepresentasjon av foreldre, først og fremst fra PPT, som hjelpetjenestene antok hadde en positiv holdning til kontakten (se Sandbæk 1995, kap. 2 og artikkel 3 for en mer detaljert drøfting).

Selv om sammenlikninger med populasjonen ikke tydet på spesielle forskjeller, kan det likevel ikke utelukkes et særlig høyt frafall blant familier med store problemer ut fra en generell erfaring med at dette ofte skjer i slike undersøkelser. Samtidig var det slik at 42 av de 60 barna hadde vært i kontakt med to eller flere tjenester allerede i 1993. Dette kan tyde på at de aller fleste barna i utvalget hadde sammensatte problemer. Heller ikke de 18 barna som i 1993 kun hadde hatt kontakt med en av disse hjelpetjenestene, hadde noe entydig problembilde, for eksempel enklere innskolingsproblemer. Kanskje kan det være slik at foreldre hvis barn kun har hatt et mer avgrenset problem, ikke opplever denne typen undersøkelser som like relevant som de hvis barn har hatt mer sammensatte vansker? Dette kan

ha vært medvirkende årsaker til at barna i denne undersøkelsen framsto som mer heterogene enn man kunne ha forventet.

Velavgrenset gruppe ?

Det kan diskuteres hvorvidt utvalget av klientbarn dreier seg om en velavgrenset gruppe med felles karakteristika. Som nevnt innledningsvis, har klientbarna i denne undersøkelsen det til felles, at noen har ment at de har problemer som krever hjelpetiltak fra Barneverntjenesten, Pedagogisk-psykologisk tjeneste eller Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk. De omfatter derfor det store flertall av barna i en kommune som henvises til offentlige hjelpetjenester. I den forstand representerer de en avgrenset gruppe, med det til felles at de er registrert som klienter ved en av de tre hjelpetjenestene som er inkludert i denne undersøkelsen. Dette kjennetegnet skiller dem fra barn i denne kommunen som ikke har slik kontakt og gjør det mulig og etter min vurdering meningsfullt, å sammenlike barna som er klienter med barn som ikke har slik kontakt.

Barnas livssituasjon og problemer var imidlertid forskjellige. Som det framgår av artikkel 4, var henvendelsene til PPT knyttet til barnas problemer med lese- og skrivevansker (10 av 29), uro og manglende konsentrasjon (10 av 29), fysiske funksjonshemninger (5 av 29) eller psykososiale problemer (4 av 29). Henvendelsene til Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk dreide seg om barnas (4 av 6), men også foreldrenes (1 av 6) psykososiale problemer eller annet (1 av 6). Henvendelsene til Barneverntjenesten var oftere knyttet til foreldrenes vansker (11 av 25). Barnas problemer dreide seg om uro (5 av 25), var av psykososial karakter (2 av 25) eller et ønske om støttekontakt (3 av 25). 4 av 25 oppga andre årsaker. I følge familiene selv strevde de også med langt flere problemer enn det som ble oppgitt som årsak til henvendelsen. De representerte derfor ikke en velavgrenset gruppe i betydningen at de hadde samme problem, samme behandlingsopplegg eller samme livssituasjon. Denne undersøkelsen kan derfor ikke uttale seg spesielt om for eksempel barn med lese- og skrivevansker, eller fosterbarns behov for hjelpetiltak. Dersom målsettingen med undersøkelsen hadde vært å evaluere et spesielt behandlingsopplegg, ville dette utvalget vært uegnet. Siktemålet med denne undersøkelsen var imidlertid å gi en bredere belysning av barnas og foreldrenes erfaringer med hjelpetjenestene. For disse formålene har det vært ansett som en fordel å inkludere ulike typer problemer og ulike typer tjenester. Selv om målsetting ikke var å evaluere ulike former for behandlingsopplegg, har jeg likevel analysert forskjeller og likheter mellom foreldrenes erfaringer med de tre tjenestene. Dette drøftes nærmere både i artikkel 3 og 4.

Heterogeniteten i klientutvalget har hatt konsekvenser for hvilke analyser jeg har valgt å gjennomføre. Det var for få barn av utenlandsk opprinnelse med i utvalget til at det var meningsfullt å analysere deres erfaringer særskilt. Jeg har videre avstått fra analyser av forskjeller mellom gutter og jenter, fordi utvalget var lite og sammensatt. Av samme grunn har jeg utelatt analyser av eventuelle forskjeller i mødres og fedres vurderinger av kontakten med hjelpetjenestene. Det framheves imidlertid flere steder i undersøkelsen at det er en overrepresentasjon av mødre som har kontakt med hjelpeapparatet, og at når det snakkes om foreldre betyr det ofte mødre. Det heterogene utvalget gjorde det også vanskelig å analysere endringer fra det første intervjuet med foreldrene i 1993 til det andre intervjuet i 1996. For mange forhold kunne ha spilt inn på endringer, til at analysene framsto som pålitelige. Endringer i barnas situasjon lå dessuten utenfor de problemstillingene som arbeidet med avhandlingen har tatt sikte på å belyse. I denne sammenhengen ble derfor data fra intervjuene både i 1993 og i 1996 brukt til å belyse spørsmål knyttet til foreldrenes vurderinger av hjelpetjenestene. Jeg har gitt en så vidt grundig framstilling av hvilke analyser jeg har valgt ikke å gjennomføre for å illustrere at jeg har tilstrebet å vurdere nøye hva dette utvalget kunne og ikke kunne brukes til.

En ulempe i et så heterogent utvalg kan være at man lett kan komme i skade for å gjøre type II feil og forkaste forskjeller som faktisk finnes fordi det empiriske materialet ikke lar dem komme tydelig fram (Kaplan 1987). Denne undersøkelsen påberoper seg imidlertid ikke å være representativ. Til tross for de svakhetene som heterogenitet kan sies å medføre, har utvalget etter min vurdering fungert etter sin hensikt med tanke på å belyse undersøkelsens problemstillinger. Likheter som framkommer i barnas og foreldrenes erfaringer på tvers av ulike tjenester og type problemer kan være av særlig interesse. Det er grunn til å tro at den til tross for høyt bortfall og for et heterogent utvalg har identifisert fenomener som er sentrale både for barn og foreldre i deres kontakt med disse hjelpetjenestene. Dette kommer jeg tilbake til i diskusjonen om undersøkelsens validitet.

Vurdering av metodene

Spørreskjemaer

Det ble nedlagt et betydelig arbeid i utformingen av spørreskjemaene for å gjøre instruksjonen klar og utvetydig og samtidig gjøre skjemaene enkle å fylle ut. Overfor lærerne og barna ble det benyttet internasjonale instrumenter som var prøvd ut i annen forskningssammenheng og med gode psykometriske kvaliteter. Oversettelsen ble først testet ut på mer uformell basis ved å be familie og venner og deres barn om å fylle ut og kommentere på

skjemaene. Skjemaene til foreldrene ble prøvd ut på samme måte. Kommentarer i form av språklige uklarheter og praktisk tilrettelegging ble innarbeidet. Deretter ble det gjennomført en mer systematisk pilotundersøkelse av elev- og lærerskjemaene på to skoler i en nabokommune. Også dette førte til justeringer av prøveversjonene. Til tross for mindre endringer, var responsen at undersøkelsen som helhet og de enkelte delene framsto som forståelige og meningsfulle. Etter disse utprøvingene mente vi å ha utarbeidet instrumenter som var godt tilpasset norske forhold.

Presentasjoner på lærer- og foreldremøter ga forskerne større nærhet og dermed også større muligheter til å motivere respondentene til deltakelse enn det som er vanlig i surveyundersøkelser. Man skal ikke se bort fra at forskerne gjennom denne kontakten kunne påvirke foreldres og læreres svar, gjennom å formidle hva vi ønsket eller var ute etter. Denne faren ble forsøkt eliminert ved å understreke at ingen svar var mer ønskelige enn andre, og at verdien i prosjektet var å finne ut av hvordan informantene selv så på de fenomenene det var stilt spørsmål om.

I utarbeidelsen av spørreskjemaet ble ulike forhold veid opp mot hverandre. Antall spørsmål ble blant annet begrenset for å inkludere så mange foreldre som mulig. Spørsmål vedrørende foreldrenes sosioøkonomiske situasjon ble tatt med. Noen foreldre ga uttrykk for at de oppfattet disse spørsmålene som irrelevante og nærgående, men denne responsen kom fra noen få foreldre som likevel deltok i undersøkelsen. Det ble ikke stilt spørsmål som foreldrene kunne oppfatte som for negative, og med liten direkte relevans til barnas kompetanse som var det sentrale anliggende for undersøkelsen. Dette gjaldt for eksempel spørsmål om foreldres alkoholmisbruk, psykiske lidelser eller liknende. Det ble også stilt få spørsmål om mer positive og kvalitative sider ved forholdet mellom foreldre og barn. Informasjon om en del personlige og familiære forhold som kan ha betydning for barns levekår og utvikling, ble med andre ord utelatt. Kanskje kan man si at denne undersøkelsen ivaretok levekårsaspekter bedre enn utviklingspsykologiske aspekter ved barnas oppvekstmiljø. Dette kan skape et misforhold mellom teorien, slik den er presentert i teorikapitlet og i artikkel 1, og den empiriske undersøkelsen. Den teoretiske forståelsen omfatter flere forhold enn dem som ble inkludert i spørreskjemaet, og tydeliggjør at ikke alle relevante forhold ble tilstrekkelig belyst. Slik jeg ser det, skjer dette i de fleste undersøkelser fordi metodene innebærer ulike styrker og svakheter.

Et annet område hvor det er en viss uoverensstemmelse mellom teorien og selve undersøkelsen, er betydningen av prospektive studier. I den teoretiske forståelsen er det lagt stor vekt på betydningen av slike undersøkelser. Selv om det ble innhentet data ved to tidspunkt, 1992/93 og 1995/96, er dette en kortere tidshorisont enn man vanligvis benytter i prospektive under-

søkelser. Analysene i denne avhandlingen bygger dessuten kun på tverrsnittsdata fra første undersøkelsestidspunkt. Årsaken er at dette ble ansett som tilstrekkelig for å belyse de problemstillingene som er knyttet til kohortundersøkelsen, og at arbeidet med analysene begynte lenge før resultatene fra den andre datainnsamlingen var ferdig. Disse svakhetene ved undersøkelsen har jeg forsøkt å kompensere for ved ikke å tolke resultatene lenger enn jeg mener å hatt dekning for på grunnlag av de foreliggende dataene.

Foreldreintervjuer

Utgangspunktet for intervjuene med foreldrene var at forskerne ikke hadde noen annen informasjon om dem eller barnet deres enn hvilken instans de hadde vært i kontakt med. Forskerne ville heller ikke få noen annen informasjon om dem enn den de selv ga, og disse opplysningene ville ikke bli formidlet til tjenestene på en slik måte at den kunne knyttes til hver enkelt familie. Intervjuene ville med andre ord verken få positive eller negative konsekvenser for deres kontakt med hjelpetjenestene. Disse opplysningene ble formidlet til de foresatte innledningsvis i intervjuet. De ble videre fortalt at undersøkelsen ble gjennomført fordi det forelå liten kunnskap om foreldres og barns erfaringer med tjenestene og at slike erfaringer kan være avgjørende for en videreutvikling av tjenestetilbudet. Deres erfaringer kunne dermed komme andre brukere til gode.

Som nevnt ble det benyttet en semi-strukturert intervjuguide. Intervjuet var samlet i temaer og formulert som spørsmål med hovedsakelig lukkede svaralternativer. Dette gjorde det nødvendig å bruke den samme ordlyden på spørsmålene og svaralternativene. Men rekkefølgen var ikke så viktig selv om intervjuerne forsøkte å følge de fastsatte sekvensene. I tilknytning til hvert tema ble foreldrene spurt om det var andre sider de også gjerne ville kommentere. Foreldrene ble dessuten invitert til å gi sine egne beskrivelser eller utfyllende kommentarer. På denne måten ønsket vi å demonstrere i praksis at vi var åpne for deres erfaringer, også på områder vi selv kanskje ikke hadde tenkt på. Erfaringen var at deltakerne ofte ignorerte det strukturerte opplegget og snakket fritt. Vi fikk derfor langt mer kvalitativ informasjon enn selve spørreskjemaet kan gi inntrykk av å romme. Dette kan indikere at den semi-strukturerte tilnærmingen traff de foresattes egne preferanser når det gjaldt åpenhet (Brannen 1993). Det ble ikke benyttet båndopptaker. Dette kan betraktes som en svakhet med tanke på analysearbeidet. De åtte intervjuerne fulgte felles instruksjoner. Noen av intervjuerne skrev notater i tillegg til å fylle ut de lukkede og åpne spørsmålene. Intervjuerne styrte situasjonen og sørget for å komme igjennom spørreskjemaene i løpet av omtrent den tiden som var avtalt.

Det virket som om foreldrene så intervjusituasjonen som en kjærkommen anledning til å dele sine erfaringer. Også foreldre som hadde en god sosioøkonomisk situasjon og et godt samarbeid med hjelpetjenestene, ga uttrykk for at det å ha et barn med problemer og være avhengig av hjelpeapparatet førte til en spesiell sårbarhet. Intervjumetoden framsto som vel-egnet i denne situasjonen, og min erfaring peker i samme retning som Christensen (1999) som har påpekt at denne metoden kan gi mennesker i en vanskelig posisjon en synlighet og en makt til å definere situasjoner som de ikke vanligvis opplever i kontakt med offentlige myndigheter. Hun har understreket at foreldrenes velvillighet stiller krav til intervjueren om ikke å benytte anledningen til å få informasjon som man ikke på forhånd har avtalt at intervjuet skal dreie seg om, med andre ord ikke følge opp informasjon som er privat, ikke relevant for intervjusituasjonen eller som de intervjuede kan angre på at de har utlevert. Dette var en praksis som vi også forsøkte å følge i disse intervjuene.

Intervjuene varte som oftest et par timer. Det var en viss variasjon i intervjuenes forløp, og jeg kan nevne en intervjusituasjon som var mer ustrukturert enn de fleste. Intervjueren, moren og barnet satt i stua mens faren og en håndverker hadde et møte på kjøkkenet. Det var en åpen dør i mellom. Midt under intervjuet ropte moren: «Når var det egentlig vi kom i kontakt med barnevernet?» Det svarte faren umiddelbart nøyaktig på. Dette som et lite eksempel på at behovet for å privatisere kontakten med hjelpeapparatet kan oppleves forskjellig!

Det ble gjennomført *oppfølgingsintervjuer* med foreldrene tre år senere for 53 av de 60 barna. Foreldrene fikk velge om de ville gjennomføre intervjuene over telefon, hjemme hos seg selv, eller på nøytralt sted. De aller fleste valgte telefonintervjuer. Med noen unntak ble de intervjuet av samme person som første gang. Dette kan være en medvirkende årsak til at vi ikke erfarte spesielle problemer med å benytte telefon i intervjuene som må sies å inneholde sensitive spørsmål om barnets situasjon og forholdene i hjemmet. Disse intervjuene varte fra en halv til en og en halv time. Som nevnt foran under avsnittet «En velavgrenset gruppe?» ble dataene fra oppfølgingsintervjuene brukt til å analysere foreldrenes erfaringer med hjelpetjenestene. Av årsaker som det er redegjort for i det samme avsnittet, analyserte jeg ikke endringer i barnas situasjon fra første til andre intervjutidspunkt.

Barneintervjuer

I denne undersøkelsen var det et stort problem å få adgang til å snakke med klientbarna. Mens foreldrene tillot over 90 prosent av barna å delta i forskning som omfattet alle barn i kommunen, samtykket litt over en tredjedel av de foresatte som ble spurt, i at barna deltok i intervjuer om kontakten med

hjelpetjenestene. Der foreldrene og barna hadde samtykket til intervju med barna, ble foreldrene intervjuet først, og barna ble intervjuet alene etterpå. Denne prosedyren ble utviklet etter det første prøveintervjuet⁸. Her ble barnet intervjuet først, og jeg fikk erfare at det hadde lyktes å legge opp til et lite problemorientert barneintervju. Intervjuerne hadde ingen annen informasjon om henne eller familien enn at hun hadde hatt kontakt med PP-tjenesten. Intervjuet varte over en time uten at det kom fram noen opplysninger om kontakten med hjelpeapparatet eller om problemene hennes. Hver gang PP-tjenesten ble brakt på bane stilte hun seg uforstående og snakket videre om fritidsaktiviteter og venner. Jeg forsto at det var nødvendig med noe mer konkret informasjon om hva problemene hadde bestått av og gjerne fornavn på de personene barna hadde hatt kontakt med i hjelpetjenestene. Strategien ble derfor endret slik at foreldrene ble intervjuet først. På denne måten fikk intervjuerne noe informasjon om barnets problemer og hvilke personer barnet hadde hatt kontakt med i hjelpetjenestene. De aller fleste intervjuene foregikk på denne måten, foreldrene først og barna etterpå når det var samtykket til barneintervju.

Noen få foresatte ønsket å være til stede under hele eller deler av intervjuene med barna. Dette ble akseptert selv om barna da ofte søkte bekreftelse fra foreldrene før de svarte. I saker hvor det virket som om barna hadde liten informasjon om kontakten med hjelpetjenestene, ble denne kontakten brakt på bane ved å nevne fornavnet på den personen de hadde hatt kontakt med. Intervjuerne spurte om erfaringene med denne personen uten nødvendigvis å knytte dem til Pedagogisk-psykologisk tjeneste, Barneverntjenesten eller Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk. På denne måten unngikk vi å utfordre foreldrenes måte å definere forholdet på der de selv hadde vært utydelige. Vi unngikk også å tvinge forskernes eller foreldrenes kategorier på barna.

De spørsmålene som er nedfelt i intervjuguiden ble fulgt opp med oppfølgingsspørsmål. Barna ble også oppmuntret til å komme med sine egne historier eller assosiasjoner til spørsmålene. Dette benyttet de seg av, om enn i mindre grad enn foreldrene. Men også i barneintervjuene framkom det mer omfattende kvalitativt materiale enn intervjuguiden i seg selv kan gi inntrykk av.

Det virket som mange av klientbarna hadde fått få opplysninger om kontakten med hjelpeapparatet. Dette var verdifull kunnskap i seg selv, og bekreftet inntrykk fra intervjuene med foreldrene hvor det framkom at mange

⁸ Prøveintervjuene ble foretatt av forsker Elisabeth Backe-Hansen, BVU/NOVA, og undertegnede sammen. De øvrige intervjuene ble foretatt av en person alene. Til sammen åtte personer intervjuet foreldrene og barna.

var usikre med hensyn til hvor mye de burde fortelle barna om kontakten med hjelpeapparatet. Dess mer eksplisitt denne kontakten ble, dess større trodde foreldrene sjansene var for at barna ville snakke åpent med venner om kontakten og at de dermed kunne bli ertet. I ettertid kan jeg se at vi kanskje også var for forsiktige når det gjaldt å spørre barna om deres kontakt med hjelpetjenestene. Andenæs (1996) har påpekt at forskere kan bli så forsiktige overfor ungene at de ikke gjør det tydelig for barnet hva som er forventet av redsel for at intervjuet skal bryte sammen og for ikke å være tilstrekkelig «barnevennlig». Hun intervjuet barn ved to tidspunkt, og fra den første til den andre intervjurunden opparbeidet hun en større toleranse for å holde barna fast i den situasjonen som det var inngått kontrakt om fordi hun erfarte hvilke krav de var i stand til å innfri med hennes medvirkning. Kanskje ville jeg gjort den samme erfaringen, dersom jeg også hadde intervjuet barna ved to anledninger.

Samtidig kommer det inn særegne vurderinger i intervjuer hvor en problematisk situasjon er utgangspunktet, sammenliknet med intervjuer hvor det ikke foreligger noen særlige problemer. Selv om barna har fått tillatelse til å la seg intervjuer, kan man på ulike måter komme inn på områder som barna ønsker å holde skjult. Hvem får lov til å vite hva? I intervjuer med barn til fengslede foreldre, opplevde Christensen (1999) at dette kunne være et problem. Hun har advart mot å spørre om mer enn barna kan klare at andre får kjennskap til. Alle kan ha ting de vet at de tenker og tror, men som de ikke kan klare å si åpent fordi de ikke orker konsekvensene. Dette må respekteres. Denne balansegangen gjorde oss – kanskje mer enn nødvendig – forsiktige med å følge opp der barna ikke selv ønsket å svare. Dette dreide seg først og fremst om spørsmål knyttet til kontakten med hjelpetjenestene.

Det har vært hevdet at diskusjonen om etiske dilemmaer i forskning med barn domineres av et syn på barn som sårbare og dermed med et behov for beskyttelse fra forskere som kan utnytte dem (Morrow og Richards 1996). Et ensidig fokus på dette kan føre til den konklusjonen at det er behov for en særlig barnesentrert etikk og metodologi i barneforskning. Dette kan imidlertid bidra til å opprettholde voksnes overlegne posisjon over barn, og kan hindre forskere i å se barnas egen kunnskap. Erfaringene fra disse barneintervjuene underbygger konklusjoner (Solberg 1994, 1997, Nilsen 2000, Christensen og James 2000) om at det ikke ser ut til å være noen prinsipielle forskjeller mellom å intervjuer barn og mennesker i andre aldersgrupper. Dette betyr imidlertid ikke at alderen ikke skal tas i betraktning. Som Andenæs (1996) opplevde vi for eksempel et behov for å legge mer arbeid og konsentrasjon i kontrakten for å etablere et felles fokus for samtalen og for å motivere og skape optimale betingelser for de som ble

intervjuet. Vi hadde god erfaring med å understreke at det var barna som hadde kunnskap om de spørsmålene som ble stilt dem. Forskerne visste faktisk ikke svarene; de hadde barna selv.

Både spørreskjemaene og intervjuene ga direkte og indirekte informasjon om problematiske forhold i barnas liv. Når oppmerksomheten i den skriftlige rapporteringen kan ha blitt rettet mest mot de positive sidene i barnas liv, er det fordi dette representerer nye og mindre vanlige perspektiver. Som det er understreket flere ganger både i artiklene og i denne sammenbindende delen, var det ingen tvil om at de positive sidene i barnas liv eksisterte parallelt med problemene. Ut fra de positive erfaringene med å bruke klientbarna som informanter, ville jeg i eventuelle senere intervjuer ha lagt større vekt på også å utforske og synliggjøre barnas egen problemforståelse og forslag til løsninger på de situasjoner som bringer dem i kontakt med offentlige hjelpetjenester. Jeg ville også prøvd å gi barna en eller annen form for tilbakemelding fra forskerne om resultatene fra undersøkelsen. Det kunne ha vært laget enkle brosjyrer, og i klientundersøkelsen kunne barna fått en oppmerksomhet, slik barna i kohortundersøkelsen fikk.

Metodenes egnethet til å fange barns ressurser

Når det gjaldt å fange barnas ressurser, har de metodene som har vært benyttet ulike styrker og svakheter. I kohortundersøkelsen ble kompetanse operasjonalisert og målt gjennom bruken av standardiserte instrumenter. Dette har den fordelen at man kan sammenlikne ulike grupper barn og både opp- og nedjustere oppfatninger av hvordan for eksempel klientbarn fungerer sammenliknet med andre barn. Ikke minst hvis man bare arbeider med eller forsker på barn med problemer, kan perspektivet forskyve seg, og informasjon om barn flest kan være et nødvendig korrektiv. Kanskje en av de viktigste resultatene fra kohortundersøkelsen var illustreringen av at de barna som ikke er i kontakt med hjelpetjenestene og klientbarna ikke utgjør to atskilte grupper, men at det er mange felles trekk. Det var barn med problemer blant de som ikke mottok hjelp, og barn som klarte seg godt blant de som fikk hjelp. Ulempen er at en slik standardisert og kvantifisert tilnærming som ble benyttet i kohortundersøkelsen gjør det vanskeligere å lete etter individuelle variasjoner i barnas kompetanse. Dersom det ikke hadde vært en eksplisitt målsetting i denne undersøkelsen å lete etter klientbarnas kompetanse, kunne disse resultatene fort vært oversett i det mer generelle bildet av at de skåret lavere på kompetanse og høyere på problematferd i de voksnes og i noen grad også i barnas øyne. Slike sammenlikninger kan derfor føre til at mange barn, ikke minst klientbarn og andre med problemer, får et vitenskapelig «taperstempel» på seg.

Hvis målsettingen er å studere det enkelte barns ressurser, er det etter min vurdering mer hensiktsmessig å bruke tilnærminger som åpner for mer individuelle svar. Dette hensynet ble godt ivaretatt ved å utforske hverdagsliv og livshendelser. Intervjuene ga informasjon om både styrker og svakheter i det enkelte barns liv, og gjorde det mulig å være åpen for de områdene barna selv syntes var av betydning. Spesielt traff spørsmålene om livshendelser barna bedre enn jeg hadde forventet og ga mye informasjon om barnas interesser og aspirasjoner.

Samlet sett ga de ulike delene av undersøkelsen supplerende og nyttig informasjon for mitt formål, selv om den ikke ble ideell. I en ny undersøkelse ville jeg likevel vurdert å videreutvikle eller erstatte de tilnærmingene som ble benyttet. Det kan være mer hensiktsmessig å studere hverdagsliv gjennom observasjon eller i en mindre strukturert intervjuform enn det som ble gjort i denne undersøkelsen. Barnas erfaringer og perspektiver kunne for eksempel vært utforsket gjennom livsformsintervjuer (Haavind 1987, Andenæs 1996) eller barnetegninger (Levin 1989, 1994, Halldén 1998).

Analysearbeidet

I kohortundersøkelsen ble det benyttet varians- og regresjonsanalyser. De kvantitative dataene i intervjuundersøkelsen var på ordinalnivå, noe som begrenset analysemulighetene til deskriptiv statistikk, først og fremst kji kvadrat-tester. I artikkel 1 er det redegjort nærmere for analysene av de kvantitative dataene.

Det kvalitative materialet ble detaljert analysert med tanke på å identifisere temaer og kategorier (Hammersley 1989, Syltevik 1997). Jeg vil redegjøre mer detaljert for grounded teori som er den tilnærmingen jeg har benyttet mest systematisk i dette arbeidet (Glaser og Strauss 1967, Glaser 1978, Strauss 1987, Strauss og Corbin 1990, 1994, Charmaz 1983, 1995). Grounded teori har felles trekk med annen kvalitativ forskning og trekker på flere inspirasjonskilder, som blant annet pragmatisme og symbolsk interaksjonisme. Jeg valgte denne tilnærmingen på grunn av den posisjonen som inntas at det ikke er noen fundamentale motsetninger mellom kvalitative og kvantitative metoder eller data. I mange tilfeller vil begge former for data være nødvendige som supplement, gjensidig verifisering eller ulike former for data om det samme temaet (Glaser og Strauss 1967, Strauss og Corbin 1994). Dernest tilbyr teorien en detaljert måte å analysere kvalitativt materiale på. Mange som benytter grounded teori, bruker i praksis bare teoriens måte å kode materialet på eller andre enkelt elementer (Strauss og Corbin 1994). Dette gjelder i noen grad også dette arbeidet og gjør at jeg ikke kan påberope meg å ha benyttet grounded teori fullt ut.

Grounded teori består av et sett med induktive strategier for analyse av data, først og fremst kvalitativt materiale selv om de også kan anvendes på kvantitative data. Målsettingen med arbeidet er å generere teori. De sentrale trekkene ved grounded teori kan oppsummeres i følgende punkter:

- Parallell involvering i datainnsamling og de analytiske fasene av forskningen.
- Formuleringen av analytiske koder og kategorier som er utviklet fra dataene, ikke fra forhåndsoppstilte hypoteser.
- Utviklingen av teorier i «mellomklassen», det vil si teorier som beskrives som noe midt mellom hverdagslivets hypoteser og overordnede teorier for å forklare atferd og prosesser.
- Notatskriving i form av analytiske notater for å forklare og utfylle kategorier, et mellomspill mellom koding og de første skriftlige utkastene.
- Teoretisk sampling; som innebærer at man trekker utvalg for å konstruere teori og for å sjekke og videreutvikle analysens kategorier, ikke for å sikre representativitet fra en gitt populasjon.
- Utsatt litteraturgjennomgang (Charmaz 1995).

Koding står sentralt i beskrivelser av grounded teori som metode. Kort oppsummert er et sentralt kjennetegn ved denne formen for koding at forskeren avleder de analytiske kategoriene rett fra dataene, ikke fra begreper eller hypoteser som er satt opp på forhånd. Den detaljerte kodingen – linje for linje anbefales – tvinger en til å tenke på materialet på nye måter og bidrar til å se kjente fenomener i et nytt lys (Strauss 1987, Charmaz 1995). Jeg har praktisert denne formen for koding som etter min vurdering har felles trekk med det Kvale (1997) har kalt for meningsfortetting, som medfører en reduksjon av lengre intervjuetekster til kortere og mer konsise formuleringer.

Det neste trinnet i analysen var å utforme kategorier. Disse ble kvantifisert i den forstand at jeg sjekket intervjuene systematisk for å se hvorvidt kategoriene fantes i intervjuene. Dette gjorde jeg for å se hvor vanlige de nye kategoriene var for intervjumaterialet som helhet. Dette har felles trekk med det Kvale (1997) har kalt for meningskategorisering. I følge Kvale kan kategoriene utvikles på forhånd eller oppstå under analysearbeidet. De kan hentes fra teori, fagspråk eller intervjupersonenes eget ordforråd.

Jeg skrev også analytiske notater underveis. I følge teorien bidrar dette til å viske ut grensene mellom datainnsamlings- og analysefasen. Signalene om annen teoris plass i grounded teori er litt uklare. Glaser og Strauss (1967) har argumentert for at man godt kan utsette litteraturgjennomgangen til et stykke ut i undersøkelsen for å være åpen for de kategoriene som springer ut

av materialet, og ikke låse seg til kategorier som kommer fra andre data, eller fra andre teorier. Dette kan imidlertid ikke tolkes som om man skal gå forutsetningsløst inn i forskningsarbeidet. Charmaz (1995) har understreket at også forskere som benytter grounded teori starter ut med visse forskningsinteresser og et sett med generelle begreper. En prøver ut hvor godt de opprinnelige forskningstilnærmingene passer med de dataene som etter hvert manifesterer seg. Slik har det også vært for meg. Jeg startet ut med visse forskningsinteresser og relevante teorier, og disse har videreutviklet seg og blitt supplert i løpet av arbeidet.

To eksempler på kvalitativ koding

Jeg vil bruke to eksempler for å vise hvordan denne tilnærmingen nedfelte seg i det praktiske arbeidet og førte til at oppmerksomheten ble rettet mot nye temaer eller kategorier.

Skolen var opprinnelig ikke med som noe eget tema i denne undersøkelsen. Intervjuene med foreldrene dreide seg om deres kontakt med hjelpetjenestene og de konkrete tiltakene som ble iverksatt. I intervjuene omtalte imidlertid langt de fleste foreldrene skolen. Den preget barnas hverdagsliv, og tilhørighet til skolen var avgjørende for hvordan foreldrene vurderte barnets situasjon. Skolens måte å møte barna på framsto som vel så viktig som hva hjelpetjenestene gjorde. Gjennom den kvalitative kodingen ble skolen og skolens måte å håndtere barna på, identifisert som et selvstendig tema. Dette førte i det videre analysearbeidet også til at oppmerksomheten ble rettet mot i hvilken grad hjelpetjenestene forsto skolens betydning og innrettet tiltakene slik at de bidro til at barnets skolegang fungerte.

Det andre eksemplet dreier seg om betydningen av *foreldrene som handlende aktører*, som omtales nærmere i artikkel 4. Dette var et sentralt forskningstema i prosjektet fra starten og var formulert som spørsmål om foreldrenes egen medvirkning ville ha innflytelse på deres vurdering av barnets situasjon og av kontakten med hjelpetjenestene. Antakelsen var at dersom de selv medvirket, ville resultatene være bedre og de ville være mer fornøyd med tjenestene. Dette ble operasjonalisert i spørsmål om foreldrene selv hadde henvendt seg til tjenestene, om de hadde ønsket noe annerledes i det første møtet, om de hadde tatt andre initiativ før den formelle kontakten med hjelpetjenestene, om de hadde ønsket seg andre tiltak enn de som var blitt iverksatt og i hvilken grad de hadde deltatt i samarbeid og blitt informert (se vedlegg 4, spørsmål 6, 13, 15, 38, 42, 43). Når disse variablene ble krysskjørt med hvordan barnet hadde det og hvor fornøyd foreldrene var, ga det få signifikante utslag, bortsett fra at foreldre som hadde ønsket seg andre tiltak enn de som var iverksatt, var noe mindre tilfredse (Sandbæk 1995).

Mangelen på signifikante sammenhenger kan ha flere årsaker. Dels kan det være at disse elementene *isolert* ikke var utslagsgivende for foreldrenes vurderinger. De kunne godt ha opplevd dårlig informasjon eller mangelfullt samarbeid, men hvis tiltakene fungerte bra for barnet, vurderte de likevel kontakten som positiv. Få signifikante sammenhenger mellom foreldrenes aktivitet og barnas situasjon, kan også ha sammenheng med at foreldrene ofte var mest aktive for de barna som hadde størst problemer. Selv om foreldrenes innsats ikke nødvendigvis førte til at barnas situasjon ble bedre, kunne den ha vært langt dårligere uten deres engasjement. Dette har jeg imidlertid ikke kunnet undersøke nærmere i det eksisterende materialet.

Når foreldreintervjuene fra 1993 og 1996 senere ble analysert mer detaljert i forbindelse med arbeidet med avhandlingen (se artikkel 3 og 4), identifiserte jeg andre aktiviteter som så ut til å være viktigere for foreldrene som aktører enn de jeg opprinnelig hadde spurt etter, som for eksempel den koordineringsrollen mange fikk, deres forsøk på å rette oppmerksomheten mot barnas positive sider og gjentatte anstrengelser på å få barna inn i skole eller etter hvert arbeidsliv. Dette ledet meg til teorier om «agency» – oversatt med handlende aktører – som framsto som et nyttig begrep for å analysere foreldrenes rolle.

Disse eksemplene har til hensikt å illustrere hvordan jeg gikk inn i undersøkelsen med visse forskningsinteresser og spørsmål. Disse ble modifisert underveis, og analysearbeidet ledet i retning nye begreper og kategorier som kan gjøres til gjenstand for nye undersøkelser. Dette peker også på spenningen mellom verifisering og generering av teori (Glaser og Strauss 1967). Etter min vurdering illustrerer eksemplet både med skolen og med de ulike aspektene ved foreldrene som aktører hvordan denne tilnærmingen gjør det mulig dels å undersøke antakelser eller problemstillinger man går inn i prosjektet med, og samtidig være åpen for den nye informasjonen som ligger i dataene.

Fortolkende og kritisk teori

Strauss og Corbin (1994) har understreket at forskerens fortolkninger må inkludere perspektivene og stemmene til de menneskene som studeres. Men forskere som benytter denne metoden må også erkjenne ansvaret for sin fortolkende rolle. Det anses ikke som tilstrekkelig bare å rapportere eller formidle standpunktene til de menneskene de har studert. Forskeren må ta ansvar for å fortolke det som er observert, hørt eller lest. Dette har også vært mitt utgangspunkt. Det har vært en uttalt målsetting både i selve forskningsdesignet og overfor informantene å formidle deres erfaringer med tjenestene. Ikke desto mindre står jeg ansvarlig for tolkningene av materialet, for valg av

begreper og for de konklusjonene jeg har trukket. Acker, Esseveld og Barry (1982) har beskrevet hvordan de i et konkret prosjekt tilstrebet å utvikle metoder for å ivareta både forskerne og informantene, og særlig sikre at forskningssubjektenes stemmer ble hørt. De konkluderte med at det var umulig å skape en forskningsprosess som utryddet motsigelsene i makt og bevissthet mellom forsker og utforsket. I de endelige analysene objektiverer forskerne de utforskede erfaringer, og dette mener forfatterne er uunngåelig.

Dette er også i tråd med mine egne erfaringer. Som forsker er det jeg som velger begreper og fortolkninger, og som har det siste ordet i form av den skriftlige framstillingen. Som nevnt i første kapittel, deler jeg synspunktene til Dorothy Smith (1987) om at forskeren ikke er objektiv eller nøytral. Mine valg vil være preget av de perspektivene jeg som forsker har brakt med meg inn i arbeidet, og hva jeg stoler på, ser og framhever i dataene. Likevel har jeg hatt som målsetting å la barnas og foreldrenes stemme komme til uttrykk, og å skille mellom deres stemme og min egen. Dette mener jeg at jeg delvis har lykket med. Noen foreldre og barn vil føle seg godt representert, mens andre ikke vil oppleve at deres erfaringer ble ivare tatt i min presentasjon. Dette kan ha noe sammenheng med at jeg har satset på det typiske og gjennomgående, selv om jeg også har prøvd å ivareta variasjonene. Ivaretagelse av taushetsplikten har også lagt visse begrensinger på å representere alle i dette materialet. Noen av historiene var av en slik karakter at det var vanskelig å beskrive dem uten at det ville være lett å identifisere hvem det dreide seg. I en konkret sak ga de foresatte uttrykk for at de ikke følte at deres synspunkter kom til uttrykk. De ville gjerne fritta meg for taushetsplikten slik at jeg kunne gjengi deres erfaringer direkte. I denne saken var barnet lett identifiserbart, og det var av ulike grunner ikke aktuelt å innhente hennes synspunkter. Jeg valgte derfor ikke å bruke deres erfaringer slik de selv ønsket.

Schwandt (1994) har hevdet at fortolkende tilnærminger mangler evnen til å innta et kritisk blikk på de historiene eller fortolkningene som de produserer. Andre mener at de reflekterer «regulerende sosiologi» framfor «radikal forandringssosiologi» (Burrell og Morgan 1994), og gir lite rom for å studere for eksempel sosioøkonomiske forhold og andre strukturelle betingelser mennesker lever under. For meg er dette viktige innvendinger som jeg har prøvd å kompensere for ved å trekke inn kritisk teori. I følge Guba og Lincoln (1994) har konstruktivisme og kritisk teori flere felles trekk og få absolutte motsetninger. Kincheloe og McLaren (1994) har definert kritisk teori bredt og fortolkende som forsøk på å bruke teoretisk arbeid i en form for sosial eller kulturkritikk. Kritisk teori bygger på antakelser om at all tanke er preget av maktrelasjoner som er sosialt eller historisk konstituert og at

fakta ikke kan isoleres fra verdier eller fjernes fra ideologisk påvirkning. Språk påvirker oppfatningen av subjektivitet. I et hvert samfunn har noen grupper privilegier på bekostning av andre. Undertrykkning tar mange former, men blir sterkest når de undertrykte aksepterer sin sosiale status som naturlig, nødvendig eller uunngåelig. Forskning bidrar ofte ubevisst til reproduksjonen av klasse-, rase- og kjønnsforskjeller. Kritisk forskning kan i følge Kincheloe og McLaren (1994) forstås som myndiggjøring av enkelt individer. Undersøkelser som aspirerer til å kalles kritiske, ses ofte som et første skritt på veien til å rette opp urettferdighet som finner sted innenfor praksisfeltet eller oppstår i selve forskningsprosessen. Det å slippe barna og foreldrene til som informanter slik jeg har gjort i denne undersøkelsen, kan ses som en myndiggjøring fordi deres erfaringer og perspektiver løftes fram og tydeliggjøres. Utfordringen er å gjøre dette på en måte som ikke idylliserer eller tilslører problemer. Gjennom å inkludere barnas og foreldrenes ressurser og bidrag til selv å løse problemene, har jeg villet undersøke om dette kunne gi supplerende bilder av klientbarn og deres familier. Endringsmålet ligger først og fremst i ønsket om å bidra til en kritisk diskusjon om hvordan barna og familiene framstilles i forskningen. Dette kommer jeg tilbake til i siste del av denne sammenbindende artikkelen.

Validitet og reliabilitet

Validitet henspiller på samsvar mellom teoretisk og operasjonell definisjon og tar sikte på å teste om man måler det man tenker seg å måle. Det dreier seg med andre ord om gyldighet og om dataenes relevans for problemstillingene. Reliabilitet skal på sin side måle nøyaktigheten; ville uavhengige målinger av det samme fenomenet gi tilnærmet identiske resultater (Hellevik 1980). I kvantitativ forskning spesifiseres begrepene ofte ytterligere. Cook og Campell (1979) bruker for eksempel begrepene statistisk og begrepsvaliditet, indre og ytre validitet. Selv om definisjonene kan variere noe, refereres det stadig til disse begrepene (Lipsey 1990). Flere har argumentert for at begrepene reliabilitet og validitet ikke er like godt egnet i kvalitativ som i kvantitativ forskning. Reliabilitet i betydningen replikabilitet kan sies å være uten poeng i kvalitativ forskning fordi menneskers liv da tas ut av sin sammenheng. Når man bruker enkelt kasus som eksempel, ligger verdien nettopp i det unike (Donmoyer 1990). Denzin og Lincoln (1994) har erstattet begreper som intern og ekstern validitet, reliabilitet og objektivitet med troverdighet, overførbarhet, pålitelighet og bekreftbarhet.

Kvale (1997) har ut fra hva han har kalt en moderat postmodernisme avvist tanken om en objektiv universell sannhet, men godtatt muligheten for en lokal, personlig og samfunnsmessig form for sannhet, med fokus på dag-

liglivet og de lokale fortellingene. Ut fra en slik tankegang avviser han ikke begrepene validitet og reliabilitet, men omdefinerer dem slik at de blir relevante for intervjuforskningen. Reliabilitet har med forskningsfunnernes konsistens å gjøre, og Kvale (1997) har knyttet dette til ulike trinn i forskningsprosessen, som intervjuingen, transkripsjonen og analysene. Han har videre drøftet intervjuerens reliabilitet og den intersubjektive enigheten mellom flere kodere. Mens høy reliabilitet er ønskelig for å motvirke en vilkårlig subjektivitet, kan en for sterk fokusering på reliabilitet motvirke kreativ tenking og variasjon. Kvale har videre argumentert for at validering bør fungere som kvalitetskontroll gjennom alle stadier av kunnskapsproduksjonen fra forberedelsene, i intervjuene og fram til den endelige rapporteringen foreligger. Validering innebærer at funnene kontinuerlig må sjekkes, utspørres og tolkes teoretisk.

Til tross for diskusjonen om valg av begreper, står spørsmålet om troverdighet og pålitelighet sentralt også i kvalitativ forskning. I og med at denne undersøkelsen inneholder både kvantitativt og kvalitativt materiale, vil begrepene validitet og reliabilitet bli benyttet, i betydningen troverdighet og pålitelighet. Først vil jeg kommentere de enkelte datasettene, og dernest diskutere begrepene i forhold til undersøkelsen som helhet.

Oppslutningen om *kohortundersøkelsen* var høy, og datakvaliteten ble vurdert som god for alle informantgruppene. Det var ingen særlige forskjeller mellom lærernes, foreldrenes eller barnas besvarelser i så måte. Som det framgår av artikkel 1, var alfaverdiene på skalaene gjennomgående høye, noe som indikerer at reliabiliteten var god også når skalaene ble brukt i en norsk kontekst. En undersøkelse av de skalene som målte sosial kompetanse og problematferd, konkluderte med at den statistiske og begrepsmessige validiteten var god. Forfatterne savnet en klargjøring av prosjektets muligheter for å teste indre validitet, og fant det vanskelig å uttale seg om den ytre validiteten på bakgrunn av det materialet som da forelå (Nordahl og Sørli 1996a).

Når det gjelder vurderingen av validitet i *foreldreintervjuene*, vil jeg nevne tre forhold som styrker validiteten. For det første var foreldrene svært nyanserte og konkrete i sine vurderinger. Det var kun en familie som mente at det meste ved kontakten hadde vært negativt. De andre fortalte om både gode og dårlige erfaringer og var ofte detaljerte når de begrunnet hva som var bra og hvorfor, og tilsvarende hva som hadde vært negativt og hvorfor. Mange foreldre husket ikke akkurat hva de hadde fortalt i det første intervjuet, og flere fortalte de samme eksemplene om igjen, for å illustrere gode eller dårlige erfaringer, når de ble intervjuet for andre gang i 1996. Det tredje jeg vil nevne er at de resultatene som kom fram gjennom tallmaterialet, sam-

svarte godt med de kvalitative uttalelsene de foresatte ga i intervjuene, noe som antas også å styrke undersøkelsens reliabilitet. Reliabiliteten så likevel ut til å ha variert noe, for eksempel når det gjaldt besvarelser av hvilke konkrete tiltak barna hadde mottatt til enhver tid. Disse opplysningene er derfor heller ikke blitt tillagt særlig vekt.

Den viktigste indikasjonen på å vurdere reliabiliteten og validiteten i *barneintervjuene* finnes i samsvaret mellom resultatene fra disse intervjuene og andre deler av undersøkelsen. Jeg tenker da først og fremst på faktiske forhold, og ikke på informantenes vurderinger av ulike fenomener. Et eksempel var at det i kohortundersøkelsen ikke viste seg å være noen signifikante forskjeller mellom klient- og kohortbarnas *deltakelse i organiserte fritidsaktiviteter*. Et unntak her var sportsaktiviteter, noe som var nærliggende å sette i sammenheng med at klientbarna hadde noe dårligere helse. Intervjuene med de 24 barna pekte også entydig i retning av at de var svært engasjerte i fritiden sin og deltok i et bredt spekter av aktiviteter. Her bekreftet de kvalitative og kvantitative funnene hverandre. Et annet eksempel var spørsmålet om hvilken informasjon barna hadde fått om kontakten med hjelpetjenestene. I intervjuene med de foresatte kom det fram at mange fant det *vanskelig å snakke med barna om kontakten med hjelpetjenestene*. Dette kastet lys over erfaringen fra intervjuene med barna, nemlig at mange av dem virket dårlig informert om denne kontakten. Å se denne kunnskapen i sammenheng bidro til en annen forståelse enn den kanskje ellers kunne gjort. Jeg kunne for eksempel lett ha sluttet at de ikke ville snakke om det, eller at spørsmålene var for dårlige. Dette kan naturligvis heller ikke utelukkes, men de foresattes refleksjoner kastet likevel lys over barnas manglende respons på disse spørsmålene.

Som det framgår av artiklene, samsvarer resultatene fra både foreldre- og barneintervjuene også med en rekke andre undersøkelser, noe som antas å styrke deres ytre validitet.

Validitet i undersøkelsen som helhet

Det er ulike syn på hvilke betingelser som kan være til stede for å kombinere ulike tilnærminger på en fruktbar måte. I sin opprinnelige formulering av triangulering argumenterte Denzin (1970) for at kombinasjonen av forskningsstrategier for å undersøke det samme forskningsproblemet, ville fremme validiteten av de konklusjonene som kunne bli trukket om dataene. Forutsetningen var at de to tilnærmingene var konsistente og kunne integres. Grønmo (1982) har også argumentert for at høyt samsvar mellom data om samme fenomen oppnådd ved hjelp av ulike metoder, tyder på at disse metodene har tilfredsstillende ekstern validitet. Dette kan styrke tilliten til

analyseresultatene. Avvik mellom analyseresultater som bygger på ulike metoder, kan imidlertid stimulere til nye tolkninger og kanskje også bidra til utvikling av nye tilnærminger. Samlet sett kan dette resultere i mer nyansert og helhetlig belysning av de sosiale fenomenene som studeres.

Andre (Hammersley og Atkinson 1983, Brymann 1988) har hevdet at det er naivt å anta at det å kombinere tilnærminger i seg selv garanterer validitet. De har imøtegått ideen om at data som er generert ut fra forskjellige metoder ganske enkelt kan aggregeres til å produsere et enkelt bilde av hva som antas å være sannheten. Data antas bare å bli forstått i forhold til den hensikten de ble skapt for, for eksempel produksjon eller testing av teori. Hvis hensikten er forskjellig, kan datasettene ikke integreres. Også Silverman (1985) har uttrykt skepsis til at det å samle data i ulike settinger kan adderes opp og danne et mer komplett bilde av et gitt fenomen. Jeg deler reservasjonen med hensyn til at data samlet inn i ulike sammenhenger, *automatisk* kaster lys over det samme fenomenet eller uten videre kan inkluderes i en analyse. Jeg vil likevel argumentere for at de ulike tilnærmingene har styrket tilliten til denne undersøkelsens troverdighet. Bakgrunnen for denne påstanden er konkrete erfaringer som jeg vil gi noen eksempler på:

I kohortundersøkelsen var foreldrenes *bekymring* for barna sine en av variablene som tydelige skilte mellom klientbarn og andre barn. I intervjuene var det flere av foreldrene som satte navn på sin bekymring og knyttet den til barnas framtid. Et foreldrepar uttalte: *Vi bekymrer oss for framtida: Hvor mye plass er det til barn som han som trenger mer tid?* (Sandbæk 1995:79). På dette området utfylte intervjuene den statistiske informasjonen og bidro også til mulige forklaringer på skillet mellom de voksne og barnas perspektiv i kohortundersøkelsen. Det så ikke ut til at barna delte disse bekymringene for hvordan det skulle gå med dem. En forklaring på barnas mer optimistiske vurdering av seg selv, kan nettopp være deres her og nå perspektiv.

Et annet eksempel var foreldrenes forhold til *barnas skolegang*. Foran er det redegjort for hvordan skolen opprinnelig ikke var noe eget tema i denne undersøkelsen. De foresatte var imidlertid svært opptatt av barnas skolegang og satte skole ettertrykkelig på dagsorden i intervjuene. Spørreskjemaene bekreftet også foreldrenes engasjement i barnas skolegang, og når barna selv fikk spørsmål om hvorvidt de kunne få hjelp til skolearbeid av foreldrene, var dette noe de omtrent uten unntak bekreftet. Disse funnene er i overensstemmelse med andre undersøkelser som viser foreldres interesse for barns skolesituasjon (Nordahl og Sørli 1996b).

Det designet som denne undersøkelsen bygger på kan framstå som komplisert. Det har på noen områder gitt mer oversikts- enn dybdekunnskap. Dette preger også i noen grad framstillingen i denne metoddelen i sammen-

draget. Når både spørreundersøkelser og intervjuer med voksne og barn skal omtales, må det nødvendigvis gjøres en avveining mellom grundighet og omfang. Men designet har også hatt sine fordeler. De ulike tilnærmingene og informantene har utfyllt hverandre og kastet lys over problemstillingene fra forskjellige vinkler.

3 De enkelte artiklene

ARTIKKEL 1: Competence and risk factors in Norwegian client and non-client children

I den første artikkelen drøftes resultater fra en undersøkelse av kompetanse- og risikofaktorer i 10-åringers (4. klassingers, n=410) liv, kalt kohortundersøkelsen.⁹ Barna, lærerne og foreldrene var informanter gjennom å besvare spørreskjemaer. Denne undersøkelsen ga informasjon om hvordan barn som hadde vært i kontakt med Pedagogisk-psykologisk tjeneste, Barneverntjenesten eller Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk (n= 54) fungerte på sentrale risiko- og kompetansevariabler sammenliknet med andre barn i samme aldersgruppe. Den sentrale problemstillingen var hvordan en sammenlikning av klientbarn med andre barn på sentrale kompetanse og risikovariabler, kunne belyse forskjeller og likheter mellom barna. En slik sammenlikning kan være interessant fordi mangel på generell kunnskap om hvordan barn fungerer, kan føre til både under- og overvurdering av problemene til de barna som er i kontakt med hjelpeapparatet.

En målsetting var å undersøke om risikofaktorer identifisert i internasjonale studier også ville skille mellom norske klientbarn og barn i samme alderskohort som ikke hadde kontakt med hjelpeapparatet. Noe overraskende fant vi ingen forskjeller på faktorer som lav foreldreinntekt eller utdanning mellom de to gruppene. Dette kan ha sammenheng med at et flertall av klientbarna i denne undersøkelsen var i kontakt med PPT, som er mye brukt i

⁹ Sjuendeklassingene var også inkludert i denne undersøkelsen. Gjennom de samme prosedyrene besvarte de, deres foreldre og lærere de samme instrumentene, bare med noen mindre alderstilpassede justeringer. For å forenkle presentasjonen er resultatene bare kort gjengitt i artikkel 1. 438 ungdommer var inkludert i analysene (78,7 prosent av utvalget). 81 ungdommer hadde hatt kontakt med hjelpetjenestene; 73 med skolepsykologisk kontor, 20 med barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk og fem med barneverntjenesten. Klient og ikke-klient barna ble sammenliknet med hensyn til risiko og kompetanse på en rekke instrumenter. Bildet var i hovedsak det samme for sjuende som for fjerde klassingene, men noen forskjeller kan trekkes fram.

Blant sjuende klassingene var et høyere antall av klientbarnas foreldre skilt. Dette kan være en medvirkende årsak til at klientbarna i sjuende klasse oftere bodde i leiligheter og sjeldnere i rekkehus eller eneboliger sammenliknet med de barna som ikke var klienter. Foreldrene syntes forskjellene mht. sosiale ferdigheter var større mellom de to gruppene i sjuende enn i fjerde klasse, og de bekymret seg også mer for sjuendeklasse klientene. Lærerne vurderte forskjellene mellom de to gruppene til å være omtrent på samme nivå som fjerdeklassingene. Når det gjaldt ungdommenes egne vurderinger, var det forskjeller i klientbarnas disfavør på alle skalene som ble benyttet, men F-verdiene var små og mindre enn hos de voksne, bortsett fra når det gjaldt sosiale valg.

Norge. Undersøkelser fra barneverntjenesten har rapportert en overrepresentasjon av enslige mødre med lav utdanning og inntekt (Flaatten og Sandbæk 1982, Kristofersen, Clausen og Jonassen 1996).

Det var en overrepresentasjon av barn med somatiske helseproblemer blant klientene, men mindre enn en tredjedel av barna med langvarige helseproblemer hadde vært i kontakt med hjelpetjenestene, og bare noen få barn med alvorlige helseproblemer framsto som lavkompetente. Det så med andre ord ut til å være store individuell variasjoner i det å håndtere helsebelastninger. Et signifikant høyere antall klienter var gutter sammenliknet med jenter, noe som er i overensstemmelse med andre undersøkelser (Backe-Hansen og Ogden 1996, Nordahl og Sørli 1996b). Gutter ser også ut til å aktivere flere tiltak, viderehenvisninger og profesjonelt samarbeid fra hjelpetjenestenes side, antakelig fordi de blir oppfattet som mer problematiske enn jentene og har mer eksternaliserende problemer (Backe-Hansen 1995). Et økt fokus på kjønnsperspektiv vil kunne bidra til å utvikle vellykkede strategier i sosialtjenestene og i skolepolitikk. Selv om risikofaktorer identifisert i internasjonale studier så ut til å være relevante i nordiske land, kan en ytterligere utforskning av spesifikke nordiske risikoprofiler også være av interesse.

En annen målsetting var å studere klientbarnas kompetanseprofil. Undersøkt på den måten som det ble gjort her, viste resultatene at foreldre og lærere vurderte klientbarna som mer problembelastet, med lavere sosiale ferdigheter og dårligere skoleprestasjoner enn de andre barna. Når barnas egne vurderinger ble lagt til grunn, var forskjellene mindre. Det var ingen forskjeller når det gjaldt vurderinger av sosiale ferdigheter og oppfatning av skolen, men det var forskjeller i klientbarnas disfavør når det gjaldt selvtillit og tiltro til at de selv påvirket utfallet av ulike situasjoner (locus of control). De ble også sjeldnere valgt som arbeids- og lekekamerater. Men også på de variablene hvor barnas vurderinger avdekket forskjeller mellom dem som var i kontakt med hjelpeapparatet og dem som ikke hadde slik kontakt, var forskjellene mindre enn de voksnes, bortsett fra selvtillit. Det var heller ingen forskjeller mellom de to gruppene barn når det gjaldt deltakelse i ulike former for fritidsaktiviteter, med unntak av sport. Dette antas å ha sammenheng med klientbarnas noe dårligere helsetilstand.

Det ene resultatet som det er grunn til å framheve, er at vurderingene av forholdet mellom klient- og andre barn var avhengig av hvem som var informanter. Barnas egne vurderinger viste at klientbarna opplevde færre forskjeller mellom seg selv og resten av årskullet enn de voksne informantene gjorde. Resultatene kan tolkes på ulike måter. En mulig tolkning er at barna idealiserte sin situasjon. Dette diskuteres nærmere i avslutnings-

kapitlet. En annen grunn til at foreldre, lærere og barn kan ha ulike perspektiver på barns prestasjoner, kan være at de voksne vurderer barna ut fra skoleprestasjoner og mulige negative konsekvenser av deres mangel på akademiske ferdigheter, mens barna selv legger større vekt på nåtiden og andre aspekter ved livene sine slik som venner og hobbyer. Samtidig kan ikke informantenes vurderinger betraktes som uavhengig av hverandre. Klientbarna vurderte for eksempel sine sosiale ferdigheter til å være like gode som barna som ikke var klienter, men samtidig hadde de lavere selvtillit. Den lave selvtilliten kan tolkes som en refleksjon av de voksnes mer negative vurdering av dem. Men resultatene kan også tolkes motsatt og forstås slik at når klientbarnas vurderinger ikke atskilte seg mer fra vurderingene til de barna som ikke var klienter, så kan dette reflektere at de voksne hadde lyktes i å fokusere på klientbarnas kompetanse og ikke bare deres problemer. Uansett tolkning er barnas bidrag til positiv informasjon om seg selv, interessant å merke seg.

Det andre resultatet jeg vil nevne, er at selv om klientbarna skåret høyere på risikofaktorer og lavere på kompetanse, så var det store individuelle variasjoner. Noen av klientbarna skåret høyt på samtlige kompetansevariabler og befant seg dermed i det som ble kalt den høykompetente gruppa, og et flertall av dem oppnådde høye skårer *enten* på skolefaglig *eller* sosial kompetanse. Dette kan fungere som en inspirasjon til å utforske også det som fungerer bra i livene til barn som av ulike grunner trenger hjelp fra offentlige tjenester.

ARTIKKEL 2: Children with Problems: Focusing on Everyday Life¹⁰

Den andre artikkelen presenterer resultater fra intervjuer med barn (n= 24) som hadde vært i kontakt med Pedagogisk-psykologisk rådgivningstjeneste (10), Barneverntjenesten (9) og Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk (5), kalt klientundersøkelsens barneintervjuer. Intervjuet var utformet slik at det dekket deler av barnas hverdagsliv, først og fremst daglige aktiviteter i familien. Det ble også spurt om positive og negative livshendelser og etter barnas erfaringer fra kontakten med hjelpetjenestene. Målsettingen var å undersøke hvordan et fokus på klientbarnas dagligliv og livshendelser kunne gi informasjon om ressurser i barnas liv. Videre ønsket jeg å undersøke hvordan barna vurderte kontakten med hjelpetjenestene.

¹⁰ I artikkelen prosentueres det på et tall på 24 barn. Dette er en omdiskutert praksis. Tidsskriftet som publiserte artikkelen ønsket imidlertid at det skulle prosentueres. Dette impliserer imidlertid ikke at utvalget anses som representativt.

Utvalget besto av 20 gutter og fire jenter, med en gjennomsnittsalder på 12,5 år. 10 av barna bodde med begge sine foreldre, seks bodde alene med mor og tre alene med far, fire bodde i fosterhjem og et barn i institusjon. Barna hadde et bredt spekter med problemer, fra hyperaktivitet til familiekonflikter, men med en overvekt av skoleproblemer både av faglig og sosial art.

De aller fleste av barna fortalte om et strukturert dagligliv, innenfor ulike familiekonstellasjoner. Et flertall av de voksne og barna var gjensidig informert om hvor de kunne få tak i hverandre, og de hadde i det minste et felles måltid hver dag. Familiemedlemmene deltok i ulike aktiviteter sammen, og barna mente at de kunne snakke med foreldrene sine hvis de hadde problemer. De hadde også personer de kunne betro seg til utenfor familien. Å ha muligheten, betydde imidlertid ikke at de benyttet den. Barna syntes det var lett å be foreldrene om hjelp med skolearbeidet. Et mindre antall barn så ikke ut til å leve et så ordnet familieliv, delvis på grunn av mangel på rutiner og felles aktiviteter i familien, og delvis fordi disse barna trakk seg unna det fellesskapet som fantes. Barna i denne undersøkelsen var langt mer forbeholdne når det gjaldt spørsmål om foreldrene hadde tid til dem når de ønsket det, og om de holdt de løftene de ga barna sine.

Spørsmålene om positive livshendelser i barnas liv brakte oppmerksomheten over på resultater barna var stolte av innen sport, andre hobbyer som tegning og musikk eller skolefag. Et flertall fortalte om positive erfaringer på flere områder, som å ha fått gode karakterer på en prøve, ha vunnet en sportskonkurranseløp eller at de var flinke til å tegne eller gode med data. Forholdet til venner og venninner tok også en sentral plass blant slike gode opplevelser. Når det gjaldt negative livshendelser det siste året, fortalte barna om mer spredte erfaringer som sportsuhell, å ha brukket et ben eller tilløp til brann i kjelleren.

Undersøkelsen ga inntrykk av at hjelpetjenestene spilte en perifer rolle i de fleste barnas liv. Dette kan ha sammenheng med at det virket uklart for mange hva som var hensikten med kontakten med hjelpetjenestene. Intervjuene med barna etterlot et inntrykk av at barna ofte hadde fått liten informasjon om denne kontakten, og at deres egen vurdering av situasjonen sjelden ble etterspurt. Med noen ytterst få unntak, var det de voksne som bestemte at barna hadde problemer og at det var behov for tiltak. Når barna først ble spurt, hadde de sine egen vurderinger som kom til uttrykk også i disse intervjuene. Også her er det grunn til å framheve variasjonene i barnas reaksjoner. Noen likte den kontakten som oppsto, andre stilte seg likegyldige, mens atter andre mislikte kontakten sterkt og nærmest opplevde den som overgrep. Det var flere barn som ga uttrykk for at de likte saksbehand-

leren sin, enn barn som formidlet at kontakten var til noen hjelp. Dette kan forstås slik at få barn kunne svare på om kontakten var til noe hjelp fordi mange av dem hadde uklart for seg hva som var hensikten med kontakten med hjelpetjenestene. Dersom man ikke vet hva som er målet med kontakten, blir det vanskelig å svare på om kontakten var til hjelp. Denne uklarheten forhindret imidlertid ikke at barna kunne like den personen de hadde kontakt med. Tvert i mot var det noen av de barna som slett ikke forbandt kontakten med hjelpeapparatet med problemer, som uttrykte stor entusiasme for sin kontaktperson. Dette med å like eller ikke like sin kontaktperson framsto som et punkt barna var langt klarere på og mer opptatt av enn forventet. Tidspunktet og måten kontakten ble tilrettelagt på, ble også trukket fram i uventet sterk grad. De ønsket ikke at møtene med hjelpeapparatet i for stor grad skulle konkurrere med deres egne prioriterte aktiviteter.

Tatt i betraktning at barna var i kontakt med ulike hjelpetjenester, framsto resultatene som presenteres her, særlig knyttet til barnas strukturerte hverdagsliv, som mer positive enn antatt. Dette kan ha sammenheng med ulike sider ved utvalget, men forventningene til klientfamilier kan også være forutinntatt; å ha problemer på et område av livet behøver ikke å bety at man har problemer på alle andre. Å framheve det som fungerte i barnas liv, innebar ikke at de ikke hadde behov for profesjonell hjelp. Resultatene fra denne undersøkelsen tydet på at problemene eksisterte parallelt med andre vel-fungerende sider. Å erkjenne og bygge på barnas perspektiver og de positive erfaringene i livene deres kan bidra til nye veier i behandlingsarbeid med barn. Dette må imidlertid skje uten å utelukke eller undervurdere det som er problematisk.

ARTIKKEL 3: Foreldres vurdering av hjelpetjenester for barn

Foreldre til barn som hadde vært i kontakt med Pedagogisk-psykologisk tjeneste (PPT), Barneverntjenesten eller Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk (BUP) ble intervjuet om sine erfaringer med disse tre hjelpetjenestene. Problemstillingene i den tredje artikkelen var hvilke faktorer foreldrene la vekt på når de vurderte kontakten med hjelpetjenestene, og hvilke forskjeller og likheter som framkom mellom de ulike tjenestene.

Foreldrene oppfattet de tre tjenestene som forskjellige på særlig to områder. De ble for det første kontaktet i forbindelse med ulike typer problemer. PPT ble først og fremst kontaktet om skolerelaterte problemer, barneverntjenesten om sammensatte vanskeligheter både i foreldrenes og barnas livssituasjon og BUP om barns psykososiale problemer. Foreldrene hadde for det andre ulike forventninger til de tre tjenestene. Mens omtrent

alle de som kom i kontakt med BUP eller PPT hadde positive forventninger, gjaldt dette under to tredjedeler av dem som kom i kontakt med Barneverntjenesten. Etter å ha gjort konkrete erfaringer med tjenestene, ga foreldrene uttrykk for at de var like fornøyd med barnevernet som med de andre instansene.

Skolen var opprinnelig ikke med som eget tema i denne undersøkelsen, men langt de fleste foreldrene kommenterte den rollen skolen spilte i barnets liv. Barnas problemer var ofte relatert til skolen og var enten av faglig, sosial eller atferdsmessig art. Å bli inkludert og verdsatt her, var av avgjørende betydning, og foreldrene var opptatt av i hvilken grad hjelpetiltakene bidro til dette.

Undersøkt på den måten som det ble gjort her, framsto de samme forholdene som viktige når foreldrene vurderte de tre hjelpetjenestene og skolen. De framhevet for det første de *personene* familiene kom i kontakt med som avgjørende for hvordan utviklingen skulle bli. De beskrev store variasjoner i den enkeltes måte å møte dem og barna på. De fleste hadde både positive og negative erfaringer. De var ikke bare opptatt av personenes egenskaper, men også deres kompetanse og ikke minst konsekvensene måten de forholdt seg på, hadde for barna. Dette gjaldt også lærerne som foreldrene opplevde som avgjørende for barnas utvikling på skolen. Foreldrene var også opptatt av de *hjelpetiltakene* som ble iverksatt, og verdsatte dem i stor grad. Men de opplevde også negative aspekter. For å oppnå disse godene ble barna ofte beskrevet på en ensidig negativ måte. Det var problemene som utløste ressursene, og som derfor ble framhevet. En annen ulempe var at det ofte var vanskelig å få tilgang til tiltakene, og at hjelpetjenestene kontrollerte adgangen.

Foreldrene la videre vekt på om kontakten med personene og iverksetting av tiltak førte til at barna ble *inkludert eller marginalisert*. Inkludering ble definert som at barna ble verdsatt og fikk hjelp på en måte som ga dem positiv tilhørighet i et fellesskap, som oftest et vanlig eller et tilrettelagt skoletilbud. Med marginalisering menes en ensidig fokusering på problemene som førte til at de ble skjøvet ut av fellesskapet eller helt utelukket i form av å bli utskrevet fra vanlige eller tilrettelagte skoletilbud. For mange barn innebar tiltakene elementer av både inkludering og marginalisering. De trengte og nyttiggjorde seg dem for å fungere bedre, men mange følte seg samtidig stemplet gjennom å motta hjelpen. Foreldrene la også avgjørende vekt på om de selv opplevde *innflytelse eller avmakt* i møte med hjelpetjenestene. Med innflytelse menes at foreldrenes oppfattelse av problemet og forslag til løsninger ble tatt i betraktning og gjerne at de ble aktivt involvert i behandlingen. Avmakt omfattet opplevelsen av at deres egne oppfatninger

ble avvist, ikke å bli tatt hensyn til ved uenighet eller få avslag på henvendelsene om hjelp. Uenigheten kunne ta mange former, men i foreldrenes framstilling var det ikke slik at hjelpetjenestene alltid sto på barnas side. Tvert i mot kunne foreldrene oppleve å måtte kjempe mot et hjelpeapparat som både stigmatiserte og ekskluderte barna fra den hjelpen de trengte.

Foreldrene ga de profesjonelle hjelperne og lærerne anerkjennelse for den innsatsen de gjorde. De forholdt seg samtidig til sine egne eller barnas vanskeligheter uten dermed å beskrive seg selv eller barna som passive mottakere av hjelp. Foreldrenes vurdering av tjenestene framsto som likere enn forventet, og skolens betydning for barn med problemer kom tydelig til uttrykk.

ARTIKKEL 4: Foreldre som aktører i kontakt med offentlige hjelpetjenester

Selv om foreldrene mente det hadde stor betydning hvordan de ble møtt fra hjelpetjenestenes side, formidlet de også at de betraktet seg selv som ansvarlige for barnets utvikling og for håndteringen av problemene. I artikkel 4 var målsettingen å belyse hvordan agency begrepet – oversatt med aktørers handlinger – kan bidra til å analysere foreldres forsøk på å håndtere situasjonen. Slik jeg forstår Emirbayer og Mische (1998) definisjon av agency, er evnen til å vurdere både fortid og framtid i forhold til nåtid et vesentlig element for å kunne handle. Jeg har derfor inkludert både foreldrenes vurderinger og refleksjoner, i tillegg til konkrete handlinger de foretok seg for å løse problemene. Nesten alle foreldrene mente at de selv eller barna hadde problemer som de trengte profesjonell hjelp med, både de som selv hadde oppsøkt hjelpeapparatet og de som var blitt henvist av andre. Måten foreldrene handlet på, var nært knyttet til deres oppfatning av egne og av barnas problemer. Samtidig kan man tenke seg at også foreldre som ikke synes barna har problemer, kan framstå som aktører og handle på andre måter ut fra sin forståelse. Forståelsen av en situasjon vil ofte danne grunnlaget for handlingene og er etter min vurdering naturlig å inkludere i en analyse av foreldre som aktører.

Følgende sider ved foreldrenes aktivitet ble identifisert i dette materialet: deres vurderinger av problemene, ulike formelle og uformelle initiativ, ønsker om andre tiltak, koordinerende oppgaver, vektlegging av barnas positive sider, forsøk på å få barna inkludert og refleksjoner omkring foreldrenes eget ansvar. Disse fenomenene forekom blant foreldrene uansett hvilken hjelpetjeneste barna var i kontakt med. Jeg vil knytte noen utfyllende kommentarer til hver av dem. Foreldrene opplevde med få unntak at det var problemer, og et flertall hadde tatt både uformelle og formelle initiativ for å

finne løsninger før kontakten med disse instansene ble etablert. I denne, som i flere andre undersøkelser, var foreldrene den gruppa som oftest henvendte seg til hjelpetjenesten og sto bak omtrent en tredjedel av henvendelsene. De foreldrene som hadde ønsket seg andre tiltak enn de som var blitt iverksatt, var mindre tilfreds enn de andre. Foreldrenes koordinerende ansvar kom til uttrykk på flere måter. Det var ofte flere hjelpeinstanser inne i bildet, og mange foreldre, særlig mødre, gikk fra et kontor til et annet. De var ofte de eneste som var til stede på samtlige møter. De fylte det tomrommet som oppsto når en saksbehandler sluttet, og det tok tid før en ny var på plass, de fulgte barna til nye tjenester og informerte om hva den forrige hadde uttalt og så videre. Det ble mange møter og mange mennesker å forholde seg til. Den store innsatsen foreldre gjør for å koordinere et fragmentert hjelpeapparat, har fått lite oppmerksomhet. Men denne kunnskapen skaper også en særlig bekymring for de barna som ikke har foreldre som er i stand til å ivareta en slik oppgave. Det var også interessant å merke seg at flere foreldre etterlyste et større fokus på barnas positive sider. De syntes ikke den ensidige problemfokuseringen tjente barnas interesser, og noen prøvde å trekke oppmerksomheten mot mer positive sider. I foreldrenes perspektiv var det ikke slik at hjelpeapparatet alltid inkluderte barna. Etter hvert som barn med atferdsproblemer ble ungdom, kunne foreldrene oppleve at barna ble avvist fra ulike skole- eller arbeidssituasjoner, og at de måtte gjøre stadig nye forsøk på å gi barna fotfeste utenfor hjemmet. Foreldrene så ansvaret for barna som sin selvfølgelig oppgave, men ønsket seg av og til litt mer respons på det de prøvde å få til og ikke bare på det som ikke lyktes.

Ikke alle familier ivaretok alle disse oppgavene, men et flertall beskrev seg selv som aktive på et eller flere områder. Undersøkelsen tydet imidlertid ikke på at foreldrene tillot seg selv ansvaret for framgang og hjelpetjenestene skylden for mangel på resultater. Et flertall framhevet innsatsen fra de tre hjelpetjenestene og fra skolen som avgjørende for positive endringer. Etter min vurdering bidro agency begrepet til å sette fokuset på de hjelpsøkendes egne handlinger. Det virket ikke som foreldrene syntes det var noen motsetning mellom å se seg selv som ansvarlige foreldre og det å be om hjelp fra profesjonelle. Tvert i mot kunne det å søke eller ta i mot hjelp bli beskrevet som en del av det å utøve foreldreansvar.

Å rette oppmerksomheten mot foreldrenes forsøk på å håndtere problemene, peker ikke bare på behovet for en ny praksis overfor foreldre som har barn som er i kontakt med det offentlige hjelpeapparatet. Det er også et spørsmål om produksjon av teori. Det kan sies å være et språk mellom disse foreldrenes anstrengelser og ansvar og den profesjonelle litteraturen som fortsatt fokuserer mer på foreldre som årsak til problemene enn på deres

medvirkning til løsningene. Det er behov for å videreutvikle teorier både om hvorfor problemer oppstår og om hvordan de skal møtes, som favner kompleksiteten i at man både kan ha problemer og prøve å medvirke til å løse dem samtidig. Erkjennelsen av at de som selv opplever problemene kan være en avgjørende drivkraft i å løse dem, kan danne et fruktbart utgangspunkt for dialog og samarbeid mellom foreldre og profesjonelle hjelpere. Dette kan igjen føre til nye former for tiltak som i større grad virker sammen med familienes egne bestrebelser på endring.

ARTIKKEL 5: Adult images of childhood and research on client children

Den femte artikkelen har en mer drøftende form. Her sammenliknes erfaringer fra de to undersøkelsene som ble presentert i artikkel 1 og 2, kalt henholdsvis kohortundersøkelsen og klientundersøkelsens barneintervjuer. De sentrale temaene var adgangen til barn som forskningssubjekter og forskeres framstilling av barna. Problemstillingen var hvordan voksnes forestillinger om barn vil influere ikke bare forskeres tilgang til barn, men også forskernes konstruksjoner av barnas liv.

I begge undersøkelsene måtte forskerne forbi to typer «portvakter» for å få adgang til barna. Først måtte det innhentes samtykke fra de profesjonelle; i kohortstudien var det ansatte i skolen, og i klientstudien var det ansatte i Pedagogisk-psykologisk tjeneste, Barneverntjenesten og Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk. Etter en del diskusjon samtykket de profesjonelle nivåene. I kohortundersøkelsen fikk forskerne anledning til å presentere undersøkelsen direkte for foreldrene på foreldremøter. Klientundersøkelsen ble presentert for foreldrene via brev fordi Datatilsynets konsesjon bare ga adgang til direkte kontakt med de foreldrene som samtykket i å delta i undersøkelsen.

Mens de fleste foreldre (91 prosent) tillot barna sine å delta i spørreskjemaundersøkelsen som omfattet alle 10-åringene i kommunen, tillot noe over en tredjedel av foreldrene barna å bli intervjuet om sine erfaringer som klientbarn. Foreldrenes skepsis mot å involvere barna i kontakten med hjelpeapparatet kom også til uttrykk i intervjuene med foreldrene (se artikkel 3 og 4). Foreldrene formidlet at de var usikre på hvordan de skulle snakke med barna om kontakten med hjelpetjenestene. Heller ikke hjelpetjenestene så ut til å ha noen rutiner for å informere barna, og det virket som om mange barn hadde uklare forestillinger om de voksnes intensjoner med kontakten med hjelpetjenestene. Men foreldrenes reservasjon kan også indikere en skepsis mot å slippe forskere inn i hverdagslivet. Barns status som klienter er vanskelig å skille fra familiens situasjon. Profesjonelles involvering pre-

senteres som støtte, men kan oppleves som overvåking eller kontroll. Selve forespørselen om å intervju foreldre og barn om familieliv kan gi forestillinger om en mulig kritikk av hjemmet og familien (Qvortrup 1994, Hood, Kelley og Mayall 1996). Dette dilemmaet forsterkes av spørsmålet om konfidensialitet. Barn har rett til konfidensialitet på samme måte som voksne forskningssubjekter, med unntak av situasjoner hvor det avdekkes overgrep. Familier som har kontakt med for eksempel barneverntjenesten kan oppleve det å involvere seg i forskning som en trussel både mot egen og barnets integritet. Det er videre akseptert at forskningsprosessen selv bidrar til konstruksjonen av de fenomenene som studeres (Brannen 1993). Fattige eller vanskeligstilte familier framstilles ofte i svært negative stereotyper (Jack 1997). Spørsmål vedrørende konfidensialitet og stigma har hittil stort sett blitt diskutert blant forskere og profesjonelle. Å involvere familiene i hvordan man kan håndtere disse spørsmålene kan frambringe ny informasjon og også gi muligheter for å forbedre de etiske aspektene ved undersøkelsene.

De to undersøkelsene som er presentert her, hadde begge et fokus på klientbarnas kompetanse og ressurser i tillegg til deres problemer, og prøvde dermed å frambringe et alternativ til en tradisjonell problemfokusering på klientbarna. Som det framgikk av artikkel 1, varierte resultatene med hvem som var informanter og hvilke analyser som ble valgt. Barnas egne besvarelser ga for eksempel mer fordelaktige bilder av klientbarna, sammenliknet med de voksnes vurderinger. Klusteranalyser viste nyanser som korrelasjoner og regresjoner ikke fanget. Dette illustrerer at forskeres valg av innfallsvinkler og analyser influerer på hvordan klientbarna framstilles.

Mens et fokus på beskyttelse av barn leder oppmerksomhet over mot hvorvidt dette er ivaretatt av voksne eller ikke og dermed mot voksnes atferd, dreier et fokus på barns deltakelse oppmerksomhet mot deres egne strategier. Antakelser om at barn har rett til en beskyttet barndom kan føre til at barn som har problemer eller bor i familier med vanskeligheter, framstilles som offer uten at det faktisk undersøkes hvordan barna selv opplever eller forsøker å håndtere situasjonen sin. Metoder og etiske spørsmål representerer viktige utfordringer i forskning med klientbarn og må bli kontinuerlig debattert. Men mer oppmerksomhet kan også vies til hvordan forskeres egne normer og verdier om barn og barndom influerer på forskningsstrategier og dermed også på de bildene som dannes av klientbarna og deres familier.

4 Konklusjoner og aktuelle forskningsspørsmål

Denne avhandlingen omhandler barns og foreldres kontakt med hjelpe-tjenester som Pedagogisk-psykologisk tjeneste, Barneverntjenesten og Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk. Brukerperspektivet har vært et sentralt teoretisk perspektiv i dette arbeidet, med barna og foreldrene som de sentrale informantene. Teorier om barn og foreldre som brukere og aktører har vært supplert med teoretiske perspektiver som benyttes for å studere barns ressurser. I denne undersøkelsen har det vært gjort blant annet ved å undersøke barns kompetanse, aspekter ved hverdagslivet og positive livshendelser. Disse elementene inngår i det jeg i denne sammenhengen kaller for «et ressursperspektiv».

Mens de enkelte artiklene presenterer resultater fra ulike deler av undersøkelsen, drøfter jeg her konklusjoner fra undersøkelsen som helhet med utgangspunkt i de overordnede problemstillingene. Den første dreide seg om hva vi kan lære av å studere klientbarns kompetanse, hverdagsliv og positive livshendelser. Den andre fokuserte på hvordan barns og foreldres erfaringer med hjelpetjenestene kunne bidra til ny forståelse av denne kontakten. Jeg har også vært interessert i å se hvordan barna og foreldrene framsto som aktører gjennom de tilnærmingene som ble valgt i denne undersøkelsen. Innledningsvis vil jeg drøfte styrker og svakheter ved det å velge et ressursperspektiv i studiet av klientbarn.

Kritisk blikk på ressursperspektivet

Å velge et ressursperspektiv i en undersøkelse av klientbarn kan begrunnes både teoretisk og normativt. Det teoretiske utgangspunktet er redegjort for i første del av den sammenbindende artikkelen. Jeg vil særlig framheve hvordan longitudinelle prospektive undersøkelser av barn som vokste opp under vanskelige livsbetingelser har vist at det ikke var tilstrekkelig å studere de problematiske sidene ved livene deres for å forstå hvordan det gikk med dem. For å forstå barna og deres utvikling måtte man også se på ulike positive aspekter i livene deres. Ut fra disse empiriske resultatene vokste det fram en teoretisk interesse for mestringsstrategier, beskyttende faktorer og kompetanse.

Valg av ressursperspektiv kan også begrunnes normativt. Ved å beskrive nesten utelukkende det som er problematisk, konstrueres bilder av klienter som annerledes på en måte som kan bidra til stigmatisering. Å sette

søkelyset på det vanlige, kan bidra til en normalisering av klientbarna. Dette kan betraktes som verdifullt i seg selv og er et resonnement som jeg er enig i. Jeg synes likevel det er vanskelig å løsrive den normative begrunnelsen fra den empiriske og teoretiske. Dersom det hadde vist seg å være en hensiktsmessig vei å fokusere hovedsakelig på barnas problemer, ville det ikke vært så sterke grunner til å argumentere for en endring av praksis. Når det imidlertid viser seg at det gir et utilstrekkelig bilde av dem man studerer, er dette et incitament til å utforske alternativer. Jeg slutter meg derfor til andre forskere som har hevdet at en kartlegging også av beskyttende faktorer og kompetanse er ikke bare ønskelig, men nødvendig for å gi et nyansert bilde av barnets situasjon (Robins og Rutter 1990, Andersson 1995, Rak og Patterson 1996). En systematisk kartlegging av både styrker og svakheter vil gi et mer empirisk dekkende bilde og dermed også et bedre grunnlag både for å forstå og for å utforme hjelpetiltak.

Det er imidlertid flere dilemmaer knyttet til det å velge et ressursperspektiv. Gjærum (1998) har pekt på faren for å individualisere mestring som mulighet og dermed undervurdere den betydningen samfunnsmessige betingelser har for menneskers mulighet til å håndtere livene sine. Dette er en kritikk som kan sies å ramme denne undersøkelsen. Selv om kohortundersøkelsens kartlegging av risikofaktorer også inkluderte strukturelle aspekter ved barnas liv, har dette ikke vært noe hovedpunkt og ble i liten grad berørt i intervjuene. Hvis målsettingen med undersøkelsen var å kartlegge faktorer som influerte på barnas livssituasjon, ville dette vært en alvorlig mangel. Her har fokus vært på andre problemstillinger, men det kan likevel ses som en svakhet at strukturelle aspekter ikke har fått større oppmerksomhet.

En annen fare ved et ressursperspektiv er at den tidligere ensidige oppmerksomheten mot problemer og svakheter erstattes av en like ensidig oppmerksomhet mot ressurser og styrker. Dette vil gi et like ufullstendig bilde og kan legge grunnlaget for en praksis som kan føre til at menneskers problemer blir undervurdert og at hjelpeapparatet kan fraskrive seg ansvar for å bistå klienter med det de strever med. Behovet for hjelp kan med andre ord stå i fare for å forsvinne i informasjon om det som fungerer bra. Dette er den samme faren som i følge Söder (1989) fulgte av en ideologisk bruk av stemplingsteorier. Mens det etter hans vurdering var behov for en mer analytisk og mindre normativ forskning, førte en slik bruk til en overoptimistisk tro på hva som kunne bli oppnådd gjennom en ikke-stemplende praksis og til en fornektning av problemene til mennesker med for eksempel funksjonshemninger.

Resultatene fra denne undersøkelsen peker på hvor viktig det er *ikke* å velge en slik tilnærming; til tross for positive aspekter i barnas eller famili-

enes liv, opplevde de fleste familiene selv et behov for hjelp. Problemene eksisterte parallelt med mer velfungerende sider. Et sentralt spørsmål i denne sammenhengen er i hvilken grad jeg i denne undersøkelsen har lyktes med å fokusere på ressurser uten å overse problemene. Før jeg går over til å presentere hva undersøkelsen har vist når det gjaldt barnas kompetanse, hverdagsliv og positive livshendelser, vil jeg derfor kort peke på hva de ulike delene av undersøkelsen også har vist når det gjelder barnas problemer. Kort oppsummert viste *kohortundersøkelsen* at klientbarna skåret høyere på problematferd og lavere på kompetanse enn de barna som ikke var klienter. Ved første øyekast ga derfor denne undersøkelsen et ganske tradisjonelt bilde av forholdet mellom barn som ikke mottok hjelp og klientbarna, i de sistes disfavør.

I *klientundersøkelsen* fortalte et flertall av barna om overraskende høy grad av struktur i hverdagen. Men intervjuene viste at det også var barn som ikke var del av et slikt integrert familieliv. Dette skyldtes delvis mangel på struktur i familien, men for noen barn også at de trakk seg unna de rutinene og aktivitetene som familien hadde. Som gruppe var barna mest kritiske til at foreldrene ikke holdt løftene sine eller var til å stole på. De eldste barna uttrykte mindre entusiasme enn de yngre når det gjaldt felles aktiviteter som utflukter eller ferier. Når det gjaldt belastende livshendelser fortalte barna om både store og små erfaringer. De nevnte sports- og bilulykker, brannsåre og ulike former sykdommer hos dem selv eller familiemedlemmer. Besteforeldre som hadde dødd, eller forandringer i familien i form av skilsmisser eller steforeldre som flyttet inn, ble også trukket fram som eksempler på ubehagelige erfaringer. For de fleste barna framsto det som enkeltstående hendelser, men det var også eksempler på at spørsmålene om livshendelser viste en opphopning av uheldige omstendigheter, som bidro til å kaste lys over for eksempel barnets tiltakende vanskelige oppførsel.

I *intervjuene med foreldrene* fortalte de som primært hadde kontakt med barnevernet oftere om problemer knyttet til materielle forhold som økonomi, bolig og arbeid, og også om psykiske belastninger, enn foreldre som primært var i kontakt med de to andre instansene. Foreldrenes svar var i samsvar med det bildet som gis i offentlig statistikk. Når det gjaldt barnas problemer, var uro og manglende konsentrasjon den vanligste årsaken til at det ble tatt kontakt med de tre instansene, i følge foreldrene. Deretter fulgte barnas psykososiale problemer, lese- og skrivevansker og andre årsaker. Også her var det visste forskjeller mellom instansene, i den forstand at det oftest var foreldrenes problemer som var årsak til kontakten med barnevernet, mens lese- og skrivevansker og manglende konsentrasjon ble oppgitt som de vanligste årsakene til kontakt med Pedagogisk-psykologisk tjeneste.

Kontakten med Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk ble oftest knyttet til psykososiale problemer.

De problematiske sidene ved barnas eller familiens situasjon som framkom i denne undersøkelsen, kan sies å være i tråd med annen kunnskap som foreligger om klientbarn og deres familier. I neste avsnitt vil jeg konsentrere meg om hva undersøkelsen ga av kunnskap om barnas ressurser.

Anvendelsen av et ressursperspektiv

Ingen enhetlige grupper

Selv om det ved første øyekast kunne virke seg om det var klare forskjeller mellom de barna som var i kontakt med hjelpeapparatet og de som ikke hadde slik kontakt, viste nærmere analyser at bildet ikke var så entydig. I kohortundersøkelsen skåret klientbarna gjennomgående lavere på de kompetansevariablene som ble benyttet i denne undersøkelsen, sammenliknet med de andre barna. Forskjellene mellom de to gruppene var til dels store. Mens nærmere halvparten av de barna som ikke var klienter ble betegnet som høyt kompetente, gjaldt dette rundt 7 prosent av klientbarna. Motsatt var 5 prosent av de barna som ikke var klienter lavkompetente, mens det gjaldt omtrent 40 prosent av klientbarna.

Hvis man så spesielt på klientbarnas kompetanse og problemene til de barna som ikke var klienter, ble bildet langt mer nyansert. Selv om det var få, viser tallene over at det også var klientbarn som befant seg blant den gruppa som ble kalt for høykompetente. Videre er det verdt å merke seg at et flertall av klientbarna – omtrent 53 prosent – oppnådde gode resultater *enten* på skolefaglig *eller* sosial kompetanse. Motsatt var det slik at mange av barna som ikke var klienter, hadde problemer eller lav kompetanse. Andre analyser fra kohortundersøkelsen viste at omtrent halvparten av de barna som foreldrene og lærerne var like bekymret for eller syntes var like problematiske som klientbarna, *ikke* var klienter ved PPT, barneverntjenesten eller BUP. At voksne er bekymret eller synes barna er problematiske, er derfor i seg selv ikke nok til at de blir registrert som klienter. Hva som er utslagsgivende for at barna får klientstatus, vil være et interessant forskningsspørsmål å følge opp (Sandbæk, Backe-Hansen og Ogden 1998). I denne sammenhengen er poenget å illustrere at det ikke var noen klare skiller mellom de barna som var klienter og de som ikke var det. Det var stor variasjon innad i begge gruppene når det gjaldt både kompetanse og problematferd.

Individuelle variasjoner i klientbarnas ressurser

De ulike innfallsvinklene ga tilgang til informasjon om ulike former for kompetanse og styrker hos barna selv eller i deres nære omgivelser. Eksemplene over fra kohortundersøkelsen viste også de store individuelle variasjonene i klientbarnas kompetanse. Mange barn hadde sin styrke enten på det faglige eller på det sosiale, noen mestret både det sosiale og det faglige, og andre igjen strevde med begge deler. Ytterligere analyser kunne gi mer detaljert kunnskap om ulike kombinasjoner av styrker og svakheter. I intervjuene formidlet som nevnt de fleste klientbarna om overraskende høy grad av struktur i dagliglivet. Med struktur tenker jeg her på at det var faste rutiner for vekking og sengetid, for felles måltider og aktiviteter og at barna som oftest visste hvor de kunne få tak i foreldrene sine. Denne delen av intervjuene ga med andre ord informasjon om ressurser i barnets familie og omgivelser. Men barna formidlet også individuell variasjon med hensyn til hvilke av disse elementene som utgjorde stabiliteten i akkurat deres familie, og hvilke de selv satte pris på og sluttet opp om. Inntrykket av individuelle variasjoner ble ytterligere forsterket når spørsmålene dreide seg om det barna oppfattet som positive livshendelser. Mens barnas respons på spørsmål knyttet til hverdagen og kontakten med hjelpetjenestene på mange måter framsto som svar på voksnes dagsorden, kom barnas egne interesser tydeligere til uttrykk i dialogen rundt spørsmål om livshendelser. Også barn som for øvrig ikke var spesielt meddelsomme fortalte ivrig om matteprøver de hadde fått til, skimesterskap de hadde vunnet, en ny venninne det siste året som hadde hjulpet betraktelig på selvtilliten eller dårlige kamerater som skuffet foreldrene, men som det var utrolig spennende å være sammen med. Gjennom det de selv vektla, kom det enkelte barns preferanser, anlegg og forhåpninger fram.

Erfaringene fra denne undersøkelsen bekrefter Gjærums (1998) påstander om at det må søkes bredt og letes på mange arenaer i jakten på ressurser. Det var stor variasjon i hvilke egenskaper, utviklingsaspekter, funksjonsområder, relasjoner og miljøforhold som fanget inn mestringsmulighetene hos det enkelte barn.

Ulike informanter – ulike vurderinger

Resultatene fra denne undersøkelsen illustrerer betydningen av å benytte flere informanter når man forsker på barns ressurser og problemer. Vurderingene av likheter og forskjeller mellom klientbarna og de barna som ikke hadde vært i kontakt med hjelpeapparatet, var i stor grad avhengig av hvem som var informanter. Det var først og fremst kohortundersøkelsen som viste hvordan de ulike informantene hadde ulike perspektiver på barnas problemer

og kompetanse. Barna selv framsto som viktige bidragsyttere i å vurdere sine egne styrker og svakheter. Foreldrene og lærernes vurderinger var ikke identiske, men de voksne syntes likevel forskjellene i klientgruppas disfavor var større enn det barna gjorde. Dette kan ha sammenheng med at det nesten uten unntak var de voksnes oppfatning av at barn trengte hjelp som gjorde at de ble henvist til en hjelpeinstans og fikk status som klient. Noen voksne hadde derfor allerede i utgangspunktet definert at disse barna på en eller annen måte skilte seg negativt ut, og det kan derfor være naturlig at de voksne har et klarere definert problemperspektiv. Men når foreldrene framsto med mer negativ vurdering av klientbarna, kan dette ha sammenheng med måten spørreskjemaene var utformet på. I foreldreintervjuene slik de er presentert i artikkel 3, kom det fram at foreldrene savnet et større fokus på barnas sterke sider. De opplevde at den ensidige fokuseringen på barnas problemer skapte et uriktig bilde av barna deres, og flere etterlyste en større oppmerksomhet om det de mestret. Når foreldrene fikk anledning til å komme med egne innspill, etterlyste mange altså oppmerksomhet rundt barnas sterke sider. Selv om foreldrene ga en mer negativ vurdering av klientbarna enn de selv gjorde i kohortundersøkelsen, er det derfor ingen grunn til å konkludere med at de hadde noen gjennomgående negativ vurdering av barna sine.

Tilnærmingen med å lete etter det som fungerte, så ut til å finne gjenklang hos barna selv. Det var ikke minst barna som bidro med positiv informasjon om livene sine, både i kohort- og i klientundersøkelsen. Dette var et resultat jeg ikke hadde forutsett. Erfaringene er likevel sammenfallende med andre forskningsfunn, for eksempel Mayall's (1994) om at barns historier ofte resulterer i mer optimistiske fortellinger; barna ser ofte muligheter i livene sine som de voksne ikke er klar over. Når barna vurderte situasjonen noe annerledes enn de voksne og i noe større grad bidro med positiv informasjon, kan det ha flere forklaringer. Som allerede nevnt kan det ha sammenheng med hvilke spørsmål de ulike informantene ble stilt. Barna kan dessuten legge vekt på andre forhold enn de voksne gjør og være mer opptatt av sine ferdigheter på andre områder enn skolekunnskaper. De kan også være mer opptatt av her og nå situasjonen enn av framtiden. De voksne så ut til å bekymre seg mer om barnas framtid, enn barna selv gjorde. Det kan videre hende at forsvarsmekanismer trådte i kraft eller at de undervurderte problemene, på samme måte som de voksne kan ha overvurdert dem. Barnas historier om det som fungerte bra, kan også være et forsøk på «passing». Goffman (1975[1963]) hevdet at det å bli oppfattet som normal har så store fordeler, at de aller fleste som har et trekk eller befinner seg i en situasjon som kan oppfattes som stigmatiserende, før eller siden vil forsøke å holde

dette skjult. Dette kan også gjelde klientbarna. De vil være som alle andre, og ønsketenking kan overta for realisme. Man kan ikke se bort fra at dette kunne prege noen av svarene. Jeg tenker for eksempel på en gutt som ikke ville eller kunne nevne en venn, men sa at han foretrakk å henge sammen med en gjeng med ungdommer. Han kunne ikke gi noen nærmere beskrivelse av denne gjengen, og denne måten å svare kan ha vært et forsøk på å dekke over at han ikke hadde noen venner.

Likevel er det min vurdering at idyllisering eller tildekking ikke var et framtreddende element i det bildet som framkom i barneintervjuene. Årsaken til denne vurderingen er først og fremst at barna ikke skjønnet situasjonen. Selv om de ikke syntes det var noen forskjeller når det gjaldt sosiale ferdigheter og oppfatning av skolen, rapporterte de for eksempel om mindre tiltro til å kunne kontrollere utfallet av ulike situasjoner (locus of control) og lavere selvtillit. På sentrale sårbarhetsvariabler kom det derfor til uttrykk en forskjell mellom klientbarna og de andre, og barna selv bidro med å belyse både styrker og svakheter. Når det gjaldt vennskap, fortalte barna ikke bare om popularitet eller gode venner, men også om såre erfaring med hensyn til å miste venner, eller hva de gjorde for å holde på dem de hadde. De fortalte om (saks) behandlere de likte, men også om personer de ikke kunne fordra. Både når det gjaldt forhold som dreide seg om hverdagslivet, om livshendelser og om kontakten med hjelpeapparatet formidlet barna både hva det satte pris på, men også om forhold som de mislikte eller syntes var vanskelige. Andre undersøkelser som har benyttet barn som informanter om sine psykiske problemer, og som har sammenliknet deres informasjon med foreldrene eller lærernes, har erfart at barna ikke nølte med å fortelle om subjektive symptomer hvis de ble direkte spurt. Flere har antydnet at barna var den beste kilden til informasjon om personlige spørsmål, også psykiske problemer (Frick, Silverthorn og Evans 1994, Herjanick og Reich 1981; 1997). Erfaringene fra denne undersøkelsen om at barna delte både styrker og svakheter, sorger og gleder, er derfor også i tråd med andre undersøkelser.

At det gis ulike bilder avhengig av hvem som er informanter, er ganske vanlig (Vikan 1984, Frick m.fl. 1994, Tarullo m.fl. 1995, Bidaut-Russel m.fl. 1995, Offord m.fl. 1996). Det betyr at hva som er problematisk og hvordan en skal håndtere det, avhenger av mange faktorer, blant annet øynene som ser. Offord m.fl. (1996) går så langt som til å hevde at barnepsykiatriske problemer bør betraktes som et informantavhengig fenomen! Dette gjør det desto viktigere ikke å la en type informasjon eller en type informant styre kategoriseringen av barn og bestemme hvor fokus skal rettes; for eksempel utelukkende mot ett område hvor noen mener det er problemer. Denne avhandlingen bekrefter betydningen av at barna selv

er informanter når det er deres liv som skal behandles eller utforskes. Som blant annet Alldred (1998) har advart mot, betyr ikke dette at barn skal gis en privilegert status, eller ses som «sannere» informanter enn andre, men de bidrar med et annet og supplerende bilde av livene sine hvis de får slippe til.

Verdien av kunnskap om positive forhold

Rapportert på gruppenivå kan den positive informasjonen jeg har presentert her bli intetsigende og kjedelig fordi den blir så vanlig. Hva slags allmenn interesse har det å få vite at også klientbarn har gode relasjoner, positive hobbyer og lykkes på mange områder? Dette kan neppe betraktes som store nyheter, men snarere som selvsagt. Det er likevel til grunn til å holde fast ved det faktum at det verken i forskning eller klinisk praksis er vanlig å trekke fram slike opplysninger. Å rette oppmerksomheten mot alminnelige sider ved hverdagslivet eller aktiviteter barna lykkes med slik det ble gjort i denne undersøkelsen, kan bidra til mer positive forventninger i møte med klientbarn som gruppe.

Det å fokusere på det voksne eller barn får til, kan også lettere lede oppmerksomheten mot dem som aktører, enn en ensidig oppmerksomhet rundt deres problemer. Mennesker er imidlertid ikke bare aktører når de handler, eller når de mestrer, men også når de er passive, mislykkes eller strever med vanskeligheter. Det kan derfor bli misvisende å knytte aktørbegrepet ensidig til kompetanse eller ressurser. Men hvis man skal snu en tendens til å betrakte barn med problemer som passive offer, kan det etter min vurdering likevel være en hjelp å rette oppmerksomheten eksplisitt mot det de får til, slik det er gjort det i denne undersøkelsen. Dersom det blir vanligere å inkludere også positiv informasjon om klientfamilier, kan forventningene bli mer nyansert.

Ikke minst kan denne formen for kunnskap ha stor verdi på individnivå. Informasjon om barnas kompetanse, velfungerende sider ved hverdagen og interesser og personer som barna har tillit til, kan bety nye innfallsvinkler i den kliniske hverdagen. Et perspektiv som retter blikket mot det som fungerer kan gjøre det lettere for hjelpetjenestene å gripe fatt i denne kunnskapen og knytte tiltakene an til aspekter ved barnas liv som er viktige for dem. Positiv informasjon som blir løftet fram og bygget videre på, kan være et første skritt på veien mot endring. For å bygge opp deres selvtillit, kan det være betydningsfullt å rette oppmerksomheten mot hva de får til og hva de mestrer, og finne fram til områder hvor det betyr noe for barnet selv å lykkes (Harter 1990, Rak & Patterson 1996, Butler 1997, Sommerschild 1998). Dette må imidlertid skje uten å undervurdere det som faktisk er problematisk.

Barnas erfaringer med hjelpetjenestene

Når det gjaldt barnas kontakt med hjelpeapparatet, vil jeg framheve fire forhold. For det første viste intervjuene med barna at mange av dem hadde utilstrekkelig eller ingen informasjon om kontakten med hjelpetjenestene. De hadde følgelig uklare forestillinger om hvorfor kontakten var kommet i stand og hva den dreide seg om. Både hjelpetjenestene og foresatte spilte en rolle her. I intervjuene med foreldrene framkom det at mange av dem var usikre på hvor mye og hva de skulle si til barna. De var redde for at dersom de var tydelige ble barnas eller familiens problemer større i barnas øyne. De var også engstelige for at dersom de selv var åpne, ville barna også være det, og dermed lettere sette seg i en situasjon hvor de ble ertet. Foreldrenes framstilling av det dilemmaet de sto ovenfor er i overensstemmelse med Goffmans (1975[1963]) drøfting av hvordan foreldre kan ønske å skjule barnas stigma.

If the child is informed about himself at school age, it is felt he may not be strong enough psychologically to bear the news, and in addition may tactlessly disclose these facts about himself to those who need not know. On the other hand, if he is kept too long in the dark, then he will not be prepared for what is to happen to him and, moreover, may be informed about his condition by strangers who have no reason to take the time and care required to present the facts in a constructive, hopeful light (Goffman 1975:113).

Flere foreldre uttrykte ønske om å diskutere dette dilemmaet med hjelpetjenestene, men det så heller ikke ut til at de grep fatt i dette. Manglende informasjon om hva som kan forventes av en slik kontakt, kan forsterke frykten og frustrasjonen som det opprinnelige problemet skaper. Det kan også stilles spørsmål ved nytten av kontakter hvor barnet ikke er klar over hva som foregår (Williamson og Butler 1995, Triseliotes m.fl. 1998). Samtidig så dette ut til å være noe som preget den innledende kontakten. I oppfølgingsintervjuene i 1996 ble dette ikke lenger presentert som noe problem fra foreldrenes side.

For det andre ga intervjuene med barna, på samme måte som mange andre undersøkelser inntrykk av at barnas kunnskap og vurdering ble etterspurt i liten grad. Barna så dermed ut til å ha liten innflytelse over spørsmål som om de trengte hjelp, hva de eventuelt trengte hjelp med eller hvordan denne hjelpen skulle foregå. Det var kun unntaksvis at barna selv var aktive eller ga uttrykk for at de ønsket denne kontakten. Når barna først ble spurt, slik de ble i denne undersøkelsen, hadde de mange interessante refleksjoner og vurderinger å dele om sin kontakt med hjelpetjenestene. Uansett om de hadde fått informasjon eller ikke, dannet de seg forestillinger om den

situasjonen de befant seg i og hva kontakten dreide seg om. Disse forestillingene kunne gå i helt ulike retninger. Et par barn forbandt for eksempel tilsynelatende ikke kontakten med hjelpeapparatet med problemer overhodet, men med hygge og positive erfaringer. Hva var problematisk med å finne en hyggelig dame (hjemkonsulent) der når du kom fra skolen, en som hadde ferdig mat og hjelp med lekser? Kunne det være noen problemer forbundet med å ha en støttekontakt som tok deg med på kino eller MacDonalds? Andre spekulerte over hva (saks-)behandleren syntes det var viktigst å snakke om: *Vi snakket om stefaren min. Det var det hun ville snakke om!* Atter andre igjen opplevde at det ble «halt fram ubehageligheter» i møtene med hjelpetjenestene. På den ene siden vil barns konstruksjoner være preget av hva de voksne sier eller ikke sier. På den andre siden må voksne, for å skape en god kommunikasjon med barn, ta rede på barnas egen konstruksjoner (Vikan 1988, Vikan og Claussen 1994, Jensen 1999). Det er med andre ord ikke bare et spørsmål om å sørge for at barn får informasjon, men også om å etterspørre barnas egen kunnskap.

Det tredje jeg vil trekke fram er barnas vurderinger av de personene de kom i kontakt med. Barna skilte mellom hvilke personer de likte og ikke likte. De fleste hadde kontakt med flere (saks-) behandlere, og blant dem identifiserte mange en som de likte spesielt godt eller hadde tillit til, mens de syntes det var vanskeligere å forholde seg til andre. Barna kunne godt like personen selv om de ikke hadde helt klart for seg hva kontakten dreide seg om. Dette er viktig informasjon å lytte til. Barn er også avhengig av å ha tillit til den personen de skal snakke med. Mangel på konfidensialitet og redselen for at voksne skal handle på deres vegne dersom de betror seg, hindrer mange barn i å snakke med voksne (Butler og Williamson 1994, Armstrong, Hill og Secker 2000).

Det fjerde jeg vil nevne, er hvordan det framsto som et viktig anliggende for barna at hjelpetiltakene var tilpasset hverdagen. De var opptatt av tidspunktet for avtalene og måten kontakten ble tilrettelagt på. Dersom kontakten foregikk i skoletiden, opplevde mange at de skilte seg ut på en ubehagelig måte ved stadig å måtte forlate undervisningen. Hvis møtene fant sted på ettermiddagen, kolliderte de ofte med andre fritidsaktiviteter eller samvær med venner. Valg av tidspunkt var derfor et vanskelig spørsmål. Dels kan barnas ønsker om ikke å skille seg ut på skolen, ses som et uttrykk for å ville skjule hjelpebehovene sine og dermed som et forsøk på passing i Goffmans (1975 [1963]) terminologi. Etter min vurdering er det større grunn til å tolke dette som et uttrykk for passing, enn deres fortellinger om hva de fikk til. Men passing var ikke den eneste grunnen til deres opptatthet av hverdagen. Et vel så viktig anliggende var å hindre at de voksenpålagte

tiltakene gikk ut over deres egen «dagsorden», som sjelden så ut til å bli etterspurt. De ønsket at tiltakene skulle gli inn i dagliglivet uten å hindre deres egne prioriterte aktiviteter, og uten å skille dem ut på en negativ måte fra andre barn.

Klientbarn som sosiale aktører

Vurderingen av barna som sosiale aktører ligger på mange måter implisitt i den presentasjonen av resultater som jeg allerede har foretatt, men jeg vil likevel knytte noen eksplisitte kommentarer til dette spørsmålet. Jeg tar utgangspunkt i barndomssosiologenes definisjon av barn som sosiale aktører: De imiterer ikke bare voksne, men er handlende subjekter som konstruerer sin sosiale virkelighet og like naturlig som en voksen er handlende vesen i den forstand at de velger å ta initiativ til ulike handlinger.

Barna i denne undersøkelsen vurderte kontakten med hjelpetjenestene og lagde langt på vei sine egne konstruksjoner av den. Noen prøvde også å handle i forhold til den. Dels ønsket de å hindre at kontakten gjorde for mye skade ved å skille dem for tydelig ut fra andre barn. Dels gjaldt det å unngå at kontakten hindret dem i å være sammen med venner eller delta i ulike aktiviteter de selv ville prioritere. Den kunnskapen barna delte i intervjuene kan utforskes i større grad, men noe kan også vurderes omsatt i praktisk handling. Hva med å la den personen barnet har størst tillit til være en fast kontaktperson? Hva med å velge tidspunkt for avtaler i samarbeid med barnet? Hva med å etterspørre barnets forståelse av det som skjer og barnets ønsker og mål for kontakten med hjelpetjenestene?

Barna framsto ikke bare som aktører i forhold til hjelpetjenestene. I intervjuene om hverdagsliv kom det fram hvordan barna i større eller mindre grad valgte å slutte opp om familienes rutiner. De valgte også sine egne venner og aktiviteter som foreldrene var mer eller mindre begeistret for. Igjen må det framheves at spørsmålene om livshendelser var den delen av intervjuene som tydeligst fikk fram barna som aktører, i den betydningen at de rettet oppmerksomheten mot de områdene hvor barna hadde sine egne preferanser og prioriterte områder, og hva de selv ville satse på.

I innledningen beskrev jeg forskjellen på bruker og aktør på den måten at brukerbegrepet refererte seg til en persons forhold til hjelpetjenestene, mens aktørperspektivet gikk videre og inkluderte også andre sider ved menneskers liv enn deres kontakt med hjelpeapparatet. Etter min vurdering viser resultatene fra denne undersøkelsen hvor viktig det er å anlegge et aktørperspektiv i forhold til klientbarn. Barna hadde synspunkter og vurderinger av hjelpetjenestene, men de hadde som sagt også sin egen dagsorden og prioriteringer for hverdagslivet for øvrig. Det å kjenne til at det finnes en

slik dagsorden og utforske hva den består i, er en oppgave både for praksis og forskning. For praksis kan slik kunnskap gjøre det lettere både å tilrettelegge kontakten og å finne innholdsmessig gode innfallsvinkler. Også for forskning kan denne dagsordenen være en viktig kilde til ny kunnskap. Innenfor det feltet som denne avhandlingen handler om, barns kontakt med hjelpetjenestene, er det et særlig behov for videre utforskning av hvordan barn selv opplever og møter problemer, og hvordan de selv ønsker å få hjelp til å håndtere dem. Men det gjenstår også mye når det gjelder å utforske barns kompetanse og styrker. Som Nilsen (2000) har påpekt kan barns kompetanse både i forhold til jevnaldrende og voksne enten skjules og kontrolleres eller anerkjennes og uttrykkes. En målsetting med å tydeliggjøre barn som sosiale aktører, er nettopp at deres kunnskap og vurderinger skal etterspørres i større grad.

En fare ved å forholde seg til klientbarn som aktører i det praktiske sosiale arbeidet, kan være at voksne overlater ansvaret for valg av tiltak til dem selv (Clifton og Hodgons 1997) eller at de blir tillagt ansvaret for å løse vanskelige konflikter. Parton, Thorpe og Wattam (1997) hevder at den økte villigheten til å lytte til barn, ikke først og fremst er uttrykk for et ønske om å finne fram til deres synspunkter, men for at de skal bidra til å løse konflikter og anklager om overgrep. De fant at barnas egne uttalelser var innhentet først og fremst i konfliktfylte saker. De har også stilt seg kritiske til om sosialarbeidere bør oppmuntre barn til å foreta valg som kan føre til brudd i familien. Det å involvere barn i beslutningsprosesser krever visse forholdsregler mot å legge for stort ansvar for de endelige avgjørelsene på barnas skuldre, og mot å velge tilnærminger som unødvendig intensiverer konflikter med omsorgsgiverne. Dette kan gjøres gjennom å informere barna om at de har mulighet, men ikke plikt til å uttale seg, og gjennom å sikre dem konfidensialitet (NOU 2000:12).

For forskningen er det en stor utfordring å erkjenne forskeres makt og i hvor stor grad referanserammen er voksensentrert, også når barn benyttes som informanter om sine egne liv (Alldred 1998). Det er videre en utfordring for forskning å speile at det ikke er én barndom, men at barn opplever sin tilværelse like forskjellig som voksne. En felles utfordring for forskningens forhold til barn som informanter og sosialt arbeids forhold til barn som aktører, er å se på dem som selvstendige subjekter uten å frata dem retten til ikke å ville svare eller ikke klare å ordne opp på egen hånd. Også i en slik tilnærming må barn ha rett til avhengighet og omsorg. Verken som informanter eller aktører bør barna løsrives fra den konteksten de lever i.

Foreldrenes erfaringer med hjelpetjenestene

De tre hjelpetjenestene – likere enn antatt?

Pedagogisk-psykologisk tjeneste, barneverntjenesten og barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk er på mange måter svært ulike tiltak. Et av de tydeligste eksemplene på dette, er at tilbud fra barne- og ungdomspsykiatrien er frivillig, mens barnevernet kan foreta tvangsinngrep i familiens liv. Likevel har jeg oppsummert både barnas og foreldrenes erfaringer med tjenestene under ett og vil også gjøre det i dette avsluttende kapitlet. Det betyr likevel ikke at det var visse forskjeller. Forskjellene dreide seg i hovedsak om tre forhold. For det første så det ut til å være en ulik sosiodemografisk rekruttering til de tre tjenestene. Som nevnt fortalte de foreldrene som primært hadde kontakt med barnevernet oftere om problemer knyttet til materielle forhold enn foreldre som primært var i kontakt med de to andre instansene. Videre ble tjenestene kontaktet i forbindelse med ulike typer problemer. Foreldrene hadde dessuten ulike forventninger til de tre tjenestene, og skepsisen var størst til barnevernet. Etter å ha gjort seg konkrete erfaringer, sa omtrent 70 prosent av de foresatte seg fornøyd med kontakten med alle de tre tjenestene. De kvalitative analysene viste at foreldrene la vekt på de samme forholdene i kontakten med de tre tjenestene.

Foreldrenes vurderinger av de tre tjenestene framsto dermed som likere enn kanskje forventet. Umiddelbart kan denne likheten være vanskelig å forstå, men jeg vil trekke fram noen forhold som kan bidra til å belyse den. Med få unntak dreide barnevernsakene i denne undersøkelsen seg om frivillige hjelpe- eller omsorgstiltak. Når spørsmålet om omsorgsovertakelse ikke var aktuelt, så foreldrene ut til å oppleve barneverntjenesten som en hjelpetjeneste på linje med de andre, til tross for at kontrollaspektet er en permanent del av barnevernets oppgaver. Samtidig fortonet den frivilligheten som BUP representerer seg mindre reell for foreldre som opplevde et sterkt behov for hjelp og som ble avvist, eller ikke syntes de fikk være med på å legge premisser for hvordan hjelpen skulle utøves.

En annen faktor som kan ha bidratt til å viske ut forskjellene mellom disse tre instansene, var at mange barn benyttet flere tilbud. PP-tjenesten ble benyttet av nesten alle barna i klientundersøkelsen, mens over halvparten hadde vært i kontakt med barnevernet og en tredjedel hadde hatt kontakt med den barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikken. Nyere undersøkelser har også påvist at en forholdsvis stor gruppe barn mottar tjenester både fra barnevernet og barne- og ungdomspsykiatrien. Disse barna representerte en høyt belastet gruppe, spesielt innen barnevernet (Nygren 2000). I min

undersøkelse så instansene så ut til å behandle ulike aspekter ved barnets problemer samtidig eller etter hverandre i tid.

Et tredje forhold kan være knyttet til frafall og andre trekk ved undersøkelsen som ble drøftet i metodekapitlet. Det er grunn til å anta at man ville finne større forskjeller i for eksempel en evaluering av ulike behandlingsmetoder. De spørsmålene som ble stilt til foreldrene og barna om deres erfaringer med hjelpetjenestene, måtte nødvendigvis bli generelle i denne undersøkelsen. Gullestad (1992) har hevdet at et slikt design kan tilsløre reelle ulikheter mellom terapiformer og tilnærminger. I og med at denne avhandlingen *ikke* har tatt sikte på å evaluere enkelte behandlingsformer, men på en bredere belysning av foreldrenes og barnas erfaringer med tjenestene, kan det etter min vurdering være særlig interessant å merke seg faktorer som framsto som betydningsfulle på tvers av ulike tjenester.

Hverdagens betydning

Ikke bare barna, men også foreldrene var opptatt av at hjelpetiltakene var tilpasset hverdagen. I intervjuene med *foreldrene* kom dette blant annet til uttrykk gjennom den vekten de tilla tilsynelatende begrensede hjelpetiltak, som støttekontakter og økonomiske bidrag til ferie og ulike aktiviteter for barna. Dette gjaldt først og fremst barnevernfamiliene som ofte hadde dårlig økonomi og liten sosial støtte. Tiltakene bidro til et normalt hverdagsliv i den forstand at barna kunne gjøre som alle andre barn; dra på ferie, sykle og fortelle om ulike former for aktiviteter. Andenæs (1997, 2000) har hevdet at et større fokus mot foreldres og barns oppfatninger av sitt eget dagligliv, vil føre til at en får øye på fattigdommen. Hennes intervjuundersøkelse med alenemødre som hadde kontakt med barnevernet, ble et møte med fattigdom i dagens Norge. Mens hun forventet å møte mishandling og understimulering av barn, foreldres rusmisbruk og psykiske problemer, fikk hun innblikk i problemer med å etablere seg på boligmarkedet, vanskene med å klare seg uten bil når barnehage og jobb lå i motsatt retning og tristheten over ikke å kunne tilby ungene sommerferie. Hennes konklusjoner er i tråd med denne undersøkelsen og med annen forskning som er referert tidligere, som også har vist at barnevernfamilier har dårligere materielle forhold sammenliknet med barnefamilier flest. Også foreldre som hadde en god økonomisk situasjon, kunne framheve den avlastningen det innebar å ha for eksempel en støttekontakt en gang eller to i uka. Dette kan ses som et uttrykk for foreldrenes sårbarhet og følelse av å bli sittende alene år etter år med et tyngende ansvar for et barn med problemer. I en slik situasjon var det viktig med tiltak som gjorde hverdagen lettere.

Foreldrenes opptatthet av barnas skolesituasjon, kan også ses som et uttrykk for betydningen av hverdagslivet. I tillegg til familien, var skolen det sentrale elementet i barnas liv. Foreldrene la avgjørende vekt på om tiltakene bidro til å bedre barnets situasjon på skolen. De hadde både gode og dårlige eksempler, men det så ut til å være lite systematisk samarbeid mellom skolen og hjelpeapparatet. Forskere har i en årrekke hevdet at hjelpeapparatet har viet for liten oppmerksomhet til barnas skolegang (Jackson 1989, Parker 1989, Scarr 1992, Vernon og Sinclair 1998). De barna som faller ut av skolen, er som oftest kjent for hjelpeapparatet, og de barna som har kontakt med hjelpeapparatet har ofte problemer på skolen. Både skolen og hjelpeapparatet iverksetter tiltak, men det hører til unntakene at de er koordinert. Vernon og Sinclair (1998) har pekt på at ulike profesjonelle kulturer så ut til å være hindringer for samarbeid. Mens utdanning er en universell tjeneste, fokuserer hjelpetjenestene på sårbare individer. Dette resulterte i forskjellige perspektiver blant de som arbeidet med de respektive tjenestene. Disse forskerne argumenterte for at skolen må strekke seg ut mot lokalsamfunnet, men de andre hjelpetjenestene må også komme skolen i møte.

Med litt andre ord og uttrykk etterlyste foreldrene nettopp en slik forpliktende samordning. De ønsket et samarbeid som førte til at barna ble inkludert i den forstand at de fikk riktig hjelp og ble behandlet på en måte som ga dem positiv tilhørighet i et fellesskap, som oftest et vanlig eller et tilrettelagt skoletilbud. Det ligger en utfordring til så vel hjelpetjenestene som skolen for å få dette til, fordi skolens betydning for barn med problemer knapt ser ut til å kunne overvurderes.

Foreldres ønsker om både hjelp og innflytelse

Fire andre funn ga også verdifull kunnskap for å forstå foreldrenes kontakt med hjelpetjenestene. For det første ga foreldrene et nyansert bilde av denne kontakten, slik det framgår av artikkel 3. De fortalte både om positive og negative erfaringer, og var konkrete når de beskrev hva de hadde bestått av. De la avgjørende vekt på at barnets situasjon ble bedre, men understreket også at det hadde en verdi i seg selv å bli behandlet på en positiv måte. Foreldrene framstilte det heller ikke som om det var noen enkle sammenhenger. De kunne oppleve at de ble godt behandlet, uten at barnet eller familiens problem ble løst. Motsatt kunne noen få fortelle at de kontrolltiltakene de var blitt utsatt for hadde hatt en god effekt eller at tiltak de opprinnelig ikke hadde ønsket, viste seg å fungere bra for barna. I disse tilfellene hadde foreldrene ofte strukket seg langt ved ikke å sette seg imot tiltakene og hadde samarbeidet for at de skulle bli prøvd ut. Hendelser som ikke hadde noen sammenheng med kontakten med hjelpeapparatet, kunne også bidra til å snu

en problematisk situasjon, som en mer fleksibel jobbsituasjon, en ny og støttende partner eller nye venner for barnet. Selv om mange forhold spilte inn, tilla de hjelpetjenestene en stor del av æren når en problematisk situasjonen ble snudd til det bedre.

Samtidig som foreldrene understreket betydningen av de profesjonelles bidrag, framsto mange som aktive personer i møte med hjelpetjenestene. I artikkel 4 ble begrepet «agency» oversatt med «aktørers handlinger» og benyttet for å sette fokus på foreldrenes egne forsøk på å håndtere vanskelighetene og deres opplevelse av ansvar for barna. På ulike måter prøvde de å bedre familiens livssituasjonen og å koordinere de ulike hjelpetiltakene. De verdsatte høyt å bli møtt med respekt for sitt foreldreansvar og for sine forsøk på å hjelpe barna. Ikke alle var like aktive. Der det var enighet mellom foreldre og hjelpetjenestene om forholdsvis avgrensede tiltak kunne de forholde seg mer passive. For de barna som var under omsorg, ivaretok fosterforeldrene kontakten med hjelpetjenestene. I disse sakene spilte barnas biologiske foreldre ulike roller; fra et par foreldre som via rettsapparatet forsøkte å få omsorgen tilbake, til andre som hadde regelmessig samvær, mens noen stadig skuffet barna sine ved ikke å komme til avtaler. Men inntrykket var likevel sammenfallende med det Tronvoll (1999) fant i sin undersøkelse av foreldre til funksjonshemmede barn. Det var foreldrene – og i min undersøkelse også fosterforeldrene – som hadde et totalansvar overfor barna og som spilte en avgjørende rolle i koordineringen av tiltak. Dette kan skape en særlig sårbar situasjon for barn som ikke har foreldre som ivaretar slike funksjoner.

For det tredje vurderte foreldrene ikke bare hjelpetjenestene, men også sin egen innsats. Flere fortalte at det i ettertid var mye de ville ha gjort annerledes. I sin forståelse av «agency» har Emirbayer og Mische (1998) beskrevet rekonstruksjoner av fortida og tanker om framtida som betydningsfullt for å håndtere nåtida. Dette fanger viktige aspekter ved foreldrenes refleksjoner, slik de framkom i intervjuene med dem. For å forstå barna tenkte de tilbake på deres atferd som små, og også på hvordan de selv som foreldre hadde ivaretatt dem. De så barndommen deres i lys av de nye erfaringene de gjorde seg. Mange endret også forventningene til framtida ut fra den nye forståelse av barna og viste vilje og evne til forandring. Dette kom blant annet til uttrykk gjennom at de trakk inn eller godtok kontakt med hjelpeapparatet. Undersøkelsen underbygger derfor nyere forskning som argumenterer for å anlegge et aktørperspektiv på hjelpesøkerrollen (Thoits 1995, Uehara og Takeuchi 1998). Den illustrerer også behovet for begreper som ikke bare beskriver mennesker som passive mottakere av profesjonelle intervensjoner, men som fanger kompleksiteten i deres handlingsbestre-

belser, uten å miste av synet betydningen av makt og sosial ulikhet som også preger menneskelige selvoppfatning og atferd (Williams 1998).

Foreldrenes både-og-holdning til problemene og kontakten med hjelpetjenestene kan framheves som et fjerde interessant funn. De beskrev problemene som noe som eksisterte side om side med positive aspekter i familiens liv, og de ønsket at hjelpetjenestene skulle se begge deler. De syntes ikke det behøvde å være noen motsetning mellom å kunne motta hjelp samtidig som de selv ønsket å bidra til å håndtere vanskelighetene. Hjelpetiltak supplerte, men erstattet ikke deres eget ansvar som foreldre. Butler (1997) har hevdet at profesjonelle overvurderer sin egen betydning i familiene, og at de må erkjenne at de ikke er sentrum i familiens liv. Den måten foreldrene i denne undersøkelsen understreket at det var de som hadde ansvaret for barna, kan tas til inntekt for en slik påstand. Samtidig framhevet mange at det å få riktig hjelp, kunne være avgjørende for utfallet av en vanskelig situasjon. Hovedinntrykket fra intervjuene var derfor ikke at hjelpetjenestenes betydning ble overvurdert, men at foreldrene ble undervurdert; både deres kunnskap, deres forsøk på å håndtere vanskelighetene og deres forslag til løsninger. Som Andreassen (1994) har påpekt for andre brukergrupper, uttrykte ikke disse foreldrene noe ønske om full styringsrett, men om innflytelse, i form av retten til å være med å definere problemene og diskutere løsningene.

Foreldre som aktører

Også her vil jeg minne om distinksjonen mellom å beskrive foreldrene som brukere og som aktører. Brukerbegrepet peker på deres forhold til hjelpetjenestene, mens aktørbegrepet favner bredere og inkluderer sider ved familiens liv også utenfor kontakten med hjelpetjenestene. Resultatene fra denne undersøkelsen peker i retning av å styrke foreldrenes rolle som brukere av hjelpetjenestene, i den forstand at de bør gis økt innflytelse over de ulike sidene ved hjelpeapparatet, som å definere problemer og valg av tiltak. Men det er grunn til å rette oppmerksomheten ut over dette, nemlig til foreldrenes liv i videre forstand. Ikke minst gis det verdifull informasjon gjennom å studere foreldrenes forsøk på å avhjelpe en vanskelig livssituasjon ved å endre arbeids- eller bosituasjon, samlivsforhold eller få hjelp for psykologiske belastninger. Tilsvarende viste undersøkelsen at foresatte foretok en rekke initiativ for å hjelpe barna med deres problemer. Min vurdering er at man har lagt vekt på ulike sider ved foreldrenes liv også tidligere, men at det stort sett har dreid seg om problemer og det de ikke har fått til, og mindre om det de har lykkes med, eller anstrengelsene for å lykkes. Slik positiv kunnskap kan føre til at foreldrenes innsats verdsettes på

en annen måte, men også til at hjelpetiltakene kan knytte an til deres egne anstrengelser.

Resultatene kan imidlertid *ikke* tolkes slik at foreldrene, verken som brukere eller aktører, alltid hadde svarene, eller at de svarene de hadde alltid var sammenfallende med barnets interesser. Det var eksempler på konflikter mellom foreldrene og hjelpetjenestene hvor det var grunn til å anta at hjelpetjenestenes forslag var de beste. Flere foreldre bekreftet også dette, og i ettertid kunne de sette pris på at hjelpetjenestene hadde stått på sitt. Men situasjonen var også motsatt i den forstand at det var foreldrenes forslag som viste seg å ivareta barnets interesser. Å se foreldrene som aktører, betyr derfor ikke å overlate alt ansvar til dem. Både i forskning og i praktisk arbeid betyr det imidlertid at man utvider interessefeltet til å inkludere foreldres egne initiativ, ikke bare i forhold til hjelpetjenestene, men også på andre områder av deres liv. Dette kan bidra til ny innsikt og skape grunnlag for dialog mellom hjelpetjenester og foresatte.

Samtidig kan det også påføre foreldrene noen ulemper å bli sett som aktører i det praktiske sosiale arbeidet. Det kan legge et enda større ansvar på deres skuldre for å delta i løsningen av de problemene de søker eller blir pålagt å motta hjelp for. I følge Parton, Thorpe og Wattam (1997) er støtte sjelden på mødrenes betingelser og berører kun unntaksvis det de opplever som fundamentale problemer. For det andre kan en vektlegging av dagliglivet åpne hjemmet for overvåkning og kontroll og gi tjenestene mer innsikt i privatlivet. Dette kan oppleves som en ekstra byrde for familien.

Interessemotsetninger mellom foreldre og barn

Kan og skal hjelpetjenestene forholde seg til både barn og foreldre som aktører? Mulige konflikter mellom foreldre og barn er kun indirekte belyst i denne undersøkelsen. Det kan være grunn til å stille seg kritisk til de konklusjonene jeg har antydnet i avsnittet over om at både foreldrene og barna bør oppvurderes som aktører i samhandlingen med hjelpetjenestene. Problemstillingen om hvorvidt hjelpetjenestene kan ivareta begge interesser, knyttes vanligvis til barnevernet. Men også foreldre i kontakt med disse tjenestene har opplevd å bli betraktet mer som del av problemet enn av løsningen (Armstrong 1995, Fylling og Sandvin 1999). Jeg velger derfor å se denne problemstillingen som relevant for familienes kontakt med alle tre instansene selv om den er mest uttalt for kontakten med barneverntjenesten.

Mange synes det er en motsetning mellom det å betrakte foreldre som brukere og det å ivareta og beskytte barn. Dette framstår som gjensidig utelukkende ytterpunkter på tjenesteskalaen (Cimmarusti 1992, McCallum og Prielleltensky 1996). Det har også vært hevdet at det å møte foreldrene med

tillit lettere fører til at sosialarbeiderne overser familiens problemer og henlegger saken raskere (Christiansen, Havnen og Havik 1998). Det er flere argumenter som taler for en slik skepsis. Et av de viktigste kan være at synet på familien som en trygg arve, til en viss grad er forlatt. Dokumentasjon av vold i familien har ført til erkjennelsen av at familien kan være et utrygt sted. Det forekommer overgrep og forsømmelse, og det må erkjennes at noen barn ikke kan vokse opp hos sine biologiske foreldre. Det er derfor nødvendig å være på vakt mot en idyllisering av forholdet mellom foreldre og barn. Å legge til grunn at familien er en harmonisk enhet, kan lett resultere i at dets mer marginale medlemmer vil lide (Roche 1996). Killén har i gjentatte sammenhenger påpekt faren for at (saks-)behandlere identifiserer seg med foreldrene og at barnas situasjon blir oversett (Killén 1991, Killén 1993). Det kan være slike refleksjoner som ligger bak konklusjoner om at hjelpetjenestene – først og fremst barneverntjenesten – bør definere barnet som sin primærbruker (Koch og Koch 1995) og at det skaper det ryddigste utgangspunktet å regne med at det foreligger interessekonflikt (Rønning og Solheim 1998).

Det er imidlertid også argumenter som taler imot en oppfatning om at det å ivareta barnas perspektiv, innebærer å utelukke foreldrenes. Det er etter hvert allment anerkjent at «barnets beste» ikke har noe entydig innhold. Det kan ikke tas for gitt at hjelpetjenestene ivaretar barnas interesser bedre enn foreldrenes. Foreldre i denne undersøkelsen kunne oppleve at de måtte kjempe mot et hjelpeapparat som både stigmatiserte og ekskluderte barna. Å inkludere foreldrenes perspektiv kan ikke betraktes som en ensidig trussel mot barns interesser – i mange tilfelle kan det tvert imot være en garanti for at de ivaretas. Det å betrakte barn som primærklient eller sosial aktør innebærer dessuten ikke å overse deres behov for tilhørighet og omsorg. Tvert imot er det en fundamental oppgave å ivareta deres muligheter til å danne relasjoner basert på tillit og kjærlighet med nære omsorgspersoner i trygge omgivelser (Roche 1996). Å hjelpe barna til en bedre livssituasjon, vil i de aller fleste tilfellene gå via et samarbeid med deres foreldre.

Dernest kan det å bygge allianser med barns biologiske familie, også ses som en reaksjon på det empiriske faktum at barnevernet kun i begrenset omfang har klart å gi de barna det har overtatt omsorgen for stabile og trygge oppvekstforhold. Barn som tas under omsorg opplever ofte utilsiktede flyttinger (Flaatten og Sandbæk 1982, Havik og Backe-Hansen 1998, Smith, Gollop og Taylor 1998), og mange vender hjem eller tilbake til hjemkommunen (Millham m.fl. 1986, Bullock, Little og Millham 1993). Det offentlige har ikke vist seg å ivareta omsorgen på en så god måte at barns foreldre kan avvises uten å ha forsøkt det som er mulig. De fleste foreldre

som ikke makter omsorgen, samarbeider om en plassering av barna. Det kan neppe forsvares å gjøre barnevernets få tvangssaker til utgangspunkt for kontakten med tusenvis av familier.

Etter min vurdering vil det avgjørende for om man kan betrakte både barna og foreldrene som brukere og aktører, være hvordan en slik praksis defineres. Rosemari Eliasson (1995) har hevdet at profesjonelle må balansere mellom det ansvaret de har for de personene de er satt til å hjelpe og respekten for deres selvbestemmelsesrett. Ansvaret kan slå over i en umyndiggjørende praksis og bli til overgrep mot den hjelpsøkendes integritet og selvbestemmelse. Respekten kan på sin side også slå over i mangel på engasjement og unnlatesesynder; man bryr seg ikke, men lar mennesker seile sin egen sjøl. Det er vanskelig å ta erfaringer fra brukerundersøkelser til inntekt for en praksis med å unnlate å ta opp reelle bekymringer. Både i denne og andre undersøkelser har brukere gitt uttrykk for at de verdsetter ærlighet og åpenhet fra hjelpetjenestenes side (Uggerhøj 1996, HMSO 1995, Christiansen 1992). Dersom «brukermedvirkning» likevel defineres som å unnlate å ta opp ubehagelige spørsmål, overse vanskeligheter, ikke gripe inn eller dropper kontrolltiltak i saker hvor dette åpenbart er påkrevet, vil barnas interesser lett bli skadelidende. Hvis man derimot behandler mennesker som brukere eller aktører ved å se på dem som ansvarlige mennesker som den profesjonelle både kan lytte til, være åpen overfor og snakke med om både styrker og svakheter, ressurser og mangler, gir dette et ganske annet bilde.

Å la et barn forbli i en uholdbar situasjon fordi man tror foreldrene ønsker det slik, kan etter min vurdering ikke betraktes som et uttrykk for en brukerorientering overfor foreldre, men som et eksempel på saksbehandling i strid med lovverkets intensjoner. Men det kan heller ikke tas for gitt at det er mer i tråd med barns interesser å undervurdere betydningen av det barn og foreldre har felles enn å overvurdere det. Å forholde seg til både barn og foreldre som handlende aktører i egne liv, kan gjøre både interessekonflikter og fellesskap mellom dem tydeligere. Barnas interesser faller ikke nødvendigvis sammen med verken foreldrenes eller hjelpetjenestenes. Dette gjelder alle de tre tjenestene, selv om utfordringene kan fortone seg noe ulike. Hvilke utfordringer som vil oppstå, dersom barn og foreldre blir behandlet som aktører i kontakten med de tre tjenestene, bør gjøres til gjenstand for ny forskning.

Aktuelle forskningsspørsmål

Aktørsperspektiv og makt

Konklusjonene om å oppvurdere barn og foreldre som brukere og aktører i hjelpetjenestene reiser flere spørsmål. Et av de mest sentrale er om bestrebelsene på en slik oppvurdering, tilslører det ulike maktforholdet mellom hjelpeapparatet og dets brukere. Makt defineres her i tråd med Webers (1960) klassiske definisjon om at makt er enhver sjanse til å få gjennomført sin vilje i en sosial relasjon, også ved motstand, uavhengig av hva denne sjansen er basert på. Foreldrene selv brukte sjelden begrepet makt, men beskrev mer konkret hvordan deres vurderinger på ulike måter ble satt til side. I foreldrenes beskrivelser var håndteringen av uenighet ofte det som fikk makten til å tre fram. Så lenge det var enighet mellom de voksne, forløp langt de fleste kontaktene med hjelpeapparatet og skolen uten problemer, sett fra foreldrenes synspunkt. Det var først ved uenighet det viste seg at de profesjonelle hadde makten til å gjennomføre sin vilje på bekostning av foreldrenes (Sandbæk 1996). Det virket som om barna selv sjelden kom i posisjon til å uttrykke uenighet, både fordi de manglet informasjon og fordi deres synspunkter ikke ble etterspurt.

I foreldrenes framstilling var alle de tre tjenestene i besittelse av maktmidler, selv om de var av forskjellig karakter. Mens Barneverntjenesten kunne påtvinge seg kontakt og iverksette omfattende inngrep i familien mot deres vilje, kunne de andre tjenestene dels nekte brukerne adgang og dels stille som ultimatum at familien måtte godta den formen for hjelp som tjenestene mente var riktig, eller å bli nektet hjelp. Representanter for alle instansene, inkludert skolen, kunne definere problemene og kategorisere barna. De hadde innflytelse ikke bare over hvilken plass barna skulle ha i skolen og i hjelpeapparatet, men om de i det hele tatt fikk ha en plass der. De hadde makt til å åpne eller nekte adgang til ressurser som foreldrene opplevde som livsviktige for barna. Dess større problemene var, dess mer dramatisk ble makten opplevd og dess vanskeligere var det å uttrykke uenighet.

Denne makten hviler på et økonomisk, juridisk, kulturelt og ideologisk fundament. Selv om klientene har visse lovfestede rettigheter og dermed også en viss innflytelse, rokker det ikke ved det faktum at det dreier seg om et svært ubalansert maktforhold i klientenes disfavør (Skau 1992). Det har også blitt hevdet at makten bygger på et kunnskapssyn som har gitt profesjonell kunnskap en privilegert status. Å framheve denne formen for kunnskap som den eneste gyldige, har utelukket en bred kunnskapskategori kalt levd erfaring (Weick 1992). I kontakten mellom en profesjonell hjelper og en hjelpsøkende, så det ut til at den praktiske livserfaringen ofte måtte vike for den profesjonelle kunnskapen. Det var liten tvil om at det var de profe-

sjonelle som hadde makten på sin side dersom de ville bruke den. Når maktforholdet mellom hjelpetjenestene og deres brukere er så ulikt, kan det da likevel være av interesse å utforske foreldrenes og barnas oppfatning av hjelpetjenestene og hva de synes fungerer og ikke? Kan det ha noen betydning å dreie oppmerksomheten vekk fra en ensidig fokusering på foreldrenes og barnas svakheter, og over mot deres styrker for å framskaffe et mer jevnbyrdig forhold hvor også deres kunnskap regnes med når beslutninger skal fattes? Kan det forsvares å forbedre tjenester hvor makt og avmakt posisjonene er så klare, eller vil det bare bidra til en tilsløring?

Ørstavik (1996) har argumentert for at dersom et element av makt er et iboende trekk ved menneskelig samhandling, kan det være direkte farlig for de avmektige å late som den ikke finnes ved å lage formelle relasjoner som om alle stiller på like fot når de rent faktisk ikke gjør det. Maktutøvelsen kan gå fra å være åpen og synlig til å bli lukket og utydelig. Dette innebærer også en fare for misbruk av brukere. Det kan være vanskeligere å være deltakende brukere som ikke blir hørt, enn passive mottakere som er åpenlyst avmektige. Ørstavik (1996) har videre hevdet at brukermedvirkning innebærer manglende handlingsdirektiver. Det er sterke tradisjoner knyttet til rollene som hjelpsøkende og -ytende, og hjelp i seg selv forutsetter autoritet. Autoritetens grunnlag er at noen kan mer enn andre. Hennes argumentasjon kan tale for å la maktforholdene forbli slik de er, åpne og tydelig ulike.

Etter min vurdering vil det aldri bli likeverdige maktforhold mellom brukere og hjelpetjenester. Offentlige hjelpetjenester har et maktaspekt som ikke skal tilsløres, men de har også et hjelpeaspekt og mange mennesker er avhengige av deres tjenester. Undersøkelser viser at det har stor betydningen for dem det gjelder at de både gis innflytelse i forhold til hjelpeapparatet og at de blir sett som handlende aktører i egne liv. Også innenfor eksisterende strukturer ser det ut til å være rom for ulik praksis. Både barna og foreldrene tilla de personene de kom i kontakt med stor betydning. På den ene siden kan dette naturligvis dreie seg om «kjemi», noen mennesker kommer bedre overens med hverandre enn andre. På den andre siden er det grunn til å tro at det også dreier seg om at (saks)behandlere og lærere forholder seg ulikt, og at de faktisk benytter det handlingsrommet Lipsky allerede i 1980 påpekte at «bakkebyråkratene» hadde. Den viktige rollen foreldrene for eksempel tilla læreren, er i tråd med nyere skoleforskning som har framhevet betydningen av barns relasjoner til de voksne i skolen (Nordahl 1998, Sørli 1998 a og b, Vestre 1995). Det ser derfor ut til at det også innenfor de eksisterende rammene er mulig for profesjonelle å benytte det handlingsrommet de har på en slik måte at brukere føler at det inkluderer deres perspektiv.

Disse erfaringene gjør det interessant å rette større oppmerksomhet mot den enkelte profesjonelles betydning som person når det gjelder å håndtere denne utfordringen. Men det er samtidig grunn til å være forsiktig med å trekke den konklusjonen at alt avhenger av enkelt personer. Sosialt (behandlings-)arbeid utøves i et vanskelig spenningsfelt under motsetningsfylte betingelser og forventninger. Parton, Thorpe og Wattam (1997) har for eksempel advart mot å legge ansvaret for å snu en paternalistisk praksis til en brukerorientert tjeneste på den enkelte profesjonelle alene. Å skape en slik ny praksis forutsetter endringer på politisk nivå og må få konsekvenser både for lovgivning, utdanningsinstitusjonene og for ressurstildelingen. Samspillet mellom den enkelte profesjonelle og strukturene reiser spørsmål ved hvordan ulike rammer og beslutningsstrukturer fremmer eller hemmer den enkelte profesjonelles mulighet til å behandle brukere som subjekter uten å gi dem ansvaret for å løse problemene sine alene.

Barns og foreldres innflytelse i beslutningsprosedyrene

Eriksen og Skivenes (1998) har argumentert for å gi de private partene større innflytelse i beslutningsprosedyrene i barnevernssaker. Deres resonnering bygger på innsikten fra moderne vitenskapsteori om at det er umulig å gi en fullstendig verdifri og objektiv beskrivelse av et sosialt fenomen. Et faglig perspektiv er derfor aldri normativt nøytralt. Videre hersker det ikke noen entydig profesjonell kunnskap om sentrale spørsmål som for eksempel kriterier på gode nok relasjoner, gjensidig affektiv tilknytning eller stabile omsorgsgivere. Fagkunnskapen kommer til kort når det gjelder å etablere et sikkert beslutningsgrunnlag, og gir i liten grad klare handlingsanvisninger i forhold til mange av de problemene som skal håndteres i praksis. Barnets beste beskrives som et normativt begrep som det vil være ulike synspunkter på, både fra et faglig og normativt ståsted. Eriksen og Skivenes (1998) har derfor anbefalt at man må finne fram til barnets beste ved å følge bestemte beslutningsprosedyrer som skal inneholde tre elementer. For det første må *berørte parter inkluderes i beslutningssituasjonen* slik at det sikres et adekvat informasjons- og beslutningsgrunnlag. Parter må defineres vidt slik at det inkluderer barnets nettverk. Videre må det etableres *deliberative organer eller møteplasser* hvor profesjonelle og private parter må forholde seg til hverandres argumenter. Dette kan skape rom for meningsutvikling og et potensiale for at partene kan komme til en felles problemforståelse. For at argumentasjonsutvekslingen skal bli reell må *makt og kompetanseulikheter nøytraliseres*. Det må kompenseres for ulikhet i evne til å tale sin sak, noe som ofte varierer med utdanning og sosial bakgrunn. En ordstyrer eller «dommer» som råer over reglene for en god samtale, kan sørge for at deltakerne holder seg til saken og forholder seg til motpartenes argumenter.

Disse hensynene ivaretas ifølge Eriksen og Skivenes (1998) ikke godt nok av den nåværende fylkesnemnda, fordi den er for preget av juridiske retningslinjer til at det blir en tvangsfri kommunikasjon. Denne argumentasjonen har blitt kritisert for å undervurdere profesjonell kunnskap. Det at det ikke er noen sikker eller entydig kunnskap, betyr ikke at det ikke er profesjonell kunnskap i det hele tatt (Wærnes og Søder 1999). Etter min vurdering er det en viktigere innvending at det er urealistisk alltid å forvente enighet i slike saker. Eriksen og Skivenes kan kritiseres for å gi illusjoner om entydighet når de snakker om «enighet» og «riktig beslutninger» i et særdeles tvetydig felt. Det kan også være en viktig rettighet å få anledning til å uttrykke sin uenighet. Dette betyr imidlertid ikke at det er uvesentlig hvordan saken belyses og beslutningene fattes, og først og fremst at de det gjelder gis større innflytelse enn i dag. Det oppfatter jeg som hovedpoenget i deres argumentasjon (Eriksen, Skivenes, Terum 1999).

Det prøves ut ulike beslutningsmodeller som involverer brukerne på en annen måte enn det som har vært vanlig. Blant annet foregår det forsøk med familieråd etter mønster fra New Zealand både i Storbritannia (Marsh og Allen 1993, Ryburn 1995, Marsh og Crow 1998), Sverige (Sundell og Hæggmann 1999) og i Norge (Løfsnes 1996). Det er to fallgruber ved familieråd som det er grunn til å se særlig opp for, nemlig idyllisering av familieforhold og at barna fortsatt kan utelukkes dersom det ikke tas spesielle tiltak. Dette er det imidlertid mulig å kompensere for, og utprøvingen av disse modellene kan gi verdifull kunnskap om alternative tilnærminger.

I England har lovfestingen av barns rett til innflytelse, ført til at barn regelmessig deltar i møter hvor sakene deres drøftes. Evaluering har vist at dette i seg selv ikke er noen garanti for at barna føler seg ivaretatt. Forberedelsene av sakene var ofte dårlige, og barna kunne få utlevert saksdokumentene kort tid før møtene. Videre ble mange barn overveldet av å skulle tale sin sak foran et stort antall voksne mennesker som de ikke alltid kjente eller hadde tillit til. Selv om de voksne mente at de lyttet, opplevde ikke barna seg alltid hørt (Sinclair 1998). Uansett hvor gode intensjonene ved ulike beslutningsprosedyrer er, kan det ikke tas for gitt at de fungerer etter sin hensikt. Det er naturlig at den økte vektleggingen av foreldre og barn som brukere fører til at det utvikles beslutningsprosedyrer som åpner for deres deltakelse på en mer omfattende måte enn i dag. Samtidig er det viktig å ta i betraktning motforestillinger mot å forskyve beslutningsmyndighet fra politisk valgte organer til brukerråd, slik Rønning (2001) har drøftet. Han har pekt på at deler av hjelpeapparatet har legitime kontrollfunksjoner, og at brukere ofte reagerer individualistisk og egoistisk, uten noe ansvar for fellesskapet. En modell basert på at alle er rasjonelle aktører, kan ramme mest de som har minst mulighet for å være det. Dette betyr ikke at det ikke

kan tas mer hensyn til brukerne i hjelpeapparatet enn det gjøres i dag, men at det etter hans vurdering er visse problemer med å forskyve beslutningsmyndighet fra politisk valgte organer til brukerråd. I den grad nye beslutningsmodeller prøves ut, må det følges opp med ny forskning.

Kunnskapsoverføring mellom forskning og praksis

Avslutningsvis vil jeg komme med noen refleksjoner om forholdet mellom forskning og praksis. Arnkil og Eriksson (1994) har hevdet at et mangelprinsipp har vært styrende både for de som arbeider i praktisk sosialt arbeid og for forskere på feltet. Først undersøker og finner sosialarbeiderne problemer og mangler hos klientene og i deres systemer, framfor å se på ressurser og kompetanse. Dette kritiserer forskere dem for å gjøre, men samtidig gjentas ofte det samme i forskningen, som også leter etter – og finner – stort sett mangler i den praksisen som sosialarbeidere utøver. Objektet blir i begge tilfelle mindre kompetent enn de som observerer. Arnkil og Eriksson har i stedet etterlyst en forskerrolle som oppmuntrer til subjektivitet og nysgjerrighet hos sosialarbeiderne, som skaper rom for alternativer, leter etter gode erfaringer og gir informantene status som aktører som selv er i stand til å reflektere over de spørsmålene som reises. De har hevdet at dersom forskere forholder seg på denne måten overfor (saks-)behandlerne vil dette forplante seg til deres forhold til klientene. Deres nysgjerrighet på klientenes egne resonnementer vil øke og flere handlingsalternativer vil vokse fram. Refleksjon – ikke fasitsvar – og analyser som omfatter det positive så vel som det problematiske, blir med andre ord målet for forskningens bidrag til feltet (Arnkil og Eriksson 1994).

Ved å utøve et mer kritisk blikk ikke bare på praksis, men også på forskningen slik disse forfatterne gjør, kan det åpne seg et mer fruktbart samspill mellom praksis og forskning. I innledningen til denne sammenbindende artikkelen hevdet jeg at hovedvekten av den forskningen som er produsert om klientbarn og deres familier, har dreid seg om problemene deres og at forskere selv kan sies å ha ledet an i den problemfokuseringen som praksisfeltet kritiseres for å ha i møte med klienter. Også forskningen kan ha nytte av å bli minnet om hvordan ulike samfunnsvitenskapelige perspektiver trekker oppmerksomheten i ulike retninger og skaper ulike bilder – i dette tilfelle av klientbarn og deres familier. I følge Kincheloe og McLaren (1994) er kritisk forskning kjennetegnet ved at den ønsker å initiere endring av urettferdighet som finner sted innenfor praksisfeltet eller oppstår i selve forskningsprosessen. Mitt ønske er at denne avhandlingen kan bidra til en kritisk diskusjon om forskning med barn og familier som har kontakt med offentlige hjelpetjenester. Kanskje kan en slik diskusjon føre til en økt

nysgjerrighet om barnas og foreldrenes ressurser og kunnskap og derigjennom til noe mindre stigmatiserende framstillinger av livene deres i forskningslitteraturen. En slik dreining kan også være et viktig element i videreutviklingen av den faglige praksisen.

Summary

Children and parents as social agents – An investigation of children’s and parents contact with child welfare and protection, school counselling and child psychiatric services

What can we learn from studying competence and resources among client children? How can children’s and parents’ own experiences with social services contribute to a new understanding of this contact? These questions are debated in this dissertation about children and parents’ contact with child welfare and protection, school counselling and child psychiatric services. The work builds on new approaches in welfare research where the focus is on people’s capacities to act as social agents with their own coping strategies and resources.

Does this focus on resources provide new knowledge? This investigation shows that looking for what works provides a more nuanced picture of client families than the traditional exclusive focus on their short-comings. The difficulties do not disappear, but they are supplemented with information about positive qualities. The children themselves gave important contributions regarding their strengths and interests, while at the same time sharing worries and defeats. Such knowledge can serve several purposes. It can counteract stigmatisation and provide more balanced perceptions of service users among the professionals as well as in public. It can also raise the clients’ self-esteem and offer new approaches in the practical work.

Should parents and children adapt to the routines of the social services, or should the services assist the families in making their daily lives work? This was identified as a core questions in the analysis of their experiences with the social services. Both children and parents were concerned that the social services should contribute to a normal daily life. *The children* drew the attention to how the contact was facilitated. They did not want to be separated from other children, through for example having to leave their lessons. They also tried to avoid that the appointments interfered with their leisure activities. The children strove to make their contacts with the social services fit into their own priorities, which were rarely asked for.

The parents valued efforts that contributed to inclusion of the children, in terms of providing them with a proper education and access to ordinary activities like other children. Most of the parents tried to help their children

in different ways and they appreciated it if these efforts were valued and if their perceptions were taken into account by the social services. A shift in terms of taking into consideration what children and parents' themselves feel serves their daily lives, does not only call for new practice among social workers, but for production of new theory as well.

The work is based on material obtained through two investigations conducted in one Norwegian community in 1992-1997, financed by the Norwegian Research Council. The survey «Growing Up networks», addressed children aged 10 and 13 (n= 410, n= 438), their parents and teachers about risk and competence in the children's lives. In «Children as clients», children (n= 24) and parents (n = 60) were interviewed about their experience with these social services. The term «parents» comprises biological as well as adoptive and fosterparents. The dissertation consists of a summary and five published articles.

Referanser

- Acker, J., Esseveld, J. & Berry, K. (1982). Problemstillinger i kvinneforskningen. I H. Holter & R. Kalleberg (red), *Kvalitative metoder i samfunnsforskning* (s 55–77). Oslo: Universitetsforlaget
- Alanen, L. (1997). Review. *Childhood*. 4(2):251–256
- Allred, P. (1998). Ethnography and Discourse Analysis. Dilemmas in Representing the Voices of Children. I J. Ribbens & R. Edwards (red), *Feminist Dilemmas in Qualitative Research* (s 147–170). London: Sage Publications
- Andenæs, A. (1996). *Foreldre og barn i forandring*. Oslo: Pedagogisk Forum
- Andenæs, A. (1997). Fra usynlig offer til synlig aktør: Å ta dagliglivet på alvor i barnevernsarbeid. I E. Backe-Hansen & T. Havik (red), *Barnevern på barns premisser* (s 163–173). Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Andenæs, A. (2000). *Et barnevern med lydhørhet for barnet*. Oslo: NOVA, Skriftserie 5/00
- Andersson, G. (1995). *Barn i samhällsvård*. Lund: Studentlitteratur
- Andreassen, T. Alm. (1994). Brukermedvirkning – en strategi for demokratisering i helse- og sosialpolitikken? I E. Markussen (red), *Menneskeverd. Funksjonshemmet i Norge* (s 127–141). Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Anthony, E. J. (1987). Children at high risk for psychosis growing up successfully. I E. J. Anthony og B. J. Cohler (red), *The Invulnerable Child* (s. 147–184). New York: Guilford
- Antonovsky, A. (1979). *Health, Stress and Coping*. San Fransisco: Jossey-Bass Publishers
- Antonovsky, A. (1987). *Unravelling the Mystery of Health*. San Fransisco: Jossey-Bass Publishers
- Antonovsky, A. (1996). The Sense of Coherence. An historical and future perspective. *Israel Journal of Medical Science*, 32(3/4), 170–178
- Armstrong, D. (1995). *Power and Partnership in Education*. London: Routledge
- Armstrong, C., Hill, M. & Secker, J. (2000). Young People's Perceptions of Mental Health. *Children & Society*, 14(1), 60–72
- Arnkil, E. & Eriksson, E. (1994). Deficiencies, resources and curiosity. I S. Hänninen (red), *Silence, Discourse and Deprivation* (s 134–147). Helsingfors: Stakes Research Reports 43
- Aubert, V. (1969). *Det skjulte samfunn*. Oslo: Pax Forlag
- Backe-Hansen, E. (1995). *Hjelpetjenestene og barna*. Oslo: Barnevernets Utviklingssenter/NOVA, Rapport 4
- Backe-Hansen, E. & Ogden, T. (1996). Competent Girls and Problematic Boys? Sex differences in two cohorts of Norwegian 10- and 13-year-olds. *Childhood*, 3, (3) 331–350

- Backe-Hansen, E. & Ogden, T. (1998). *10-åringer i Norden. Kompetanse, risiko og oppvekstmiljø*. København: Nordisk Ministerråd
- Backe-Hansen, E. (1999). Barn og unge sett med egne og voksnes øyne. I A-M. Jensen, E. Backe-Hansen, H. Backe-Wiig og K. Heggen (red), *Oppvekst i barnets århundre* (s. 113–130). Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Backe-Hansen, E. (2001). Morsbilder i barnevernet. *Tidsskriftet Norges Barnevern*, 78(2), 3–14
- Bagge, G. *Socialpolitik. Anteckningar efter professor Gösta Bagges föreläsningar 1930–31*. I P. Holmberg (1978). *Socialpolitisk teori och praktik*. Stockholm: Bokförlaget Prisma
- Baldwin, A. L., Baldwin, C. & Cole, R. E. (1990). Stress-resistant families and stress-resistant children. I J. Rolf, A. S. Masten, D. Cicchetti, K. H. Nuechterlein & S. Weintraub. *Risk and Protective Factors in the Development of Psychopathology* (s. 257–280). New York: Cambridge University Press
- Becker, H. S. (1963). *Outsiders. Studies in the sociology of deviance*. New York: The Free Press
- Bidaut-Russel, M., Reich, W., Cottler, L. B., Robins, L. N., Compton, W. M. & Mattison, R. E. (1995). The Diagnostic Interview Schedule for Children (PC-DISC v.3.0): Parents and Adolescents Suggest Reasons for Expecting Discrepant Answers. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 23(5), 641–659
- Blumer, H. (1969). *Symbolic Interactionism. Perspective and Method*. Berkeley: University of California Press
- Boyden, J. (1997). Childhood and the Policy Makers: A Comparative Perspective on the Globalization of Childhood. I A. James & A. Prout (red. 2.utgave), *Constructing and Reconstructing Childhood. Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood* (s 190–229). London: The Falmer Press
- Brannen, J. (1992). Combining qualitative and quantitative approaches: an overview. I J. Brannen (red), *Mixing Methods: Qualitative and Quantitative Research* (s 3–38). Aldershot: Avebury
- Brannen, J. (1993). The effects of research on participants: findings from a study of mothers and employment. *Sociological Review*, 41(2), 328–346
- Brannen, J. & O'Brien, M. (1995). Childhood and the sociological gaze: Paradigms and Paradoxes. *Sociology*, 29(4), 729–737
- Brannen, J. & O'Brien, M. (1996a). Introduction. I J. Brannen & M. O'Brien (red), *Children in Families: Research and Policy* (s 1–12). London: Falmer Press
- Brannen, J. & O'Brien, M. (1996b). *Children in Families. Research and Policy*. London: Falmer Press
- Brennan, J.L. (1993). Family Relationships and the Development of Social Competence in Adolescence. *Journal of Paediatric Child Health*, 29 (suppl.1), 37–41
- Brezinka, W. (1988). Competence as an aim of education. I B. Spiecker & R. Straughan (red), *Philosophical Issues in Moral Education and Development* (s. 75–98). Milton Keynes: Open University Press

- Bruner, J. & Haste, H. (1987). Introduction. I J. Bruner & H. Haste (red), *Making Sense. The Child's Construction of the World* (s 1–25). London: Methuen
- Bryman, A. (1988). *Quantity and Quality in Social Research*. London: Unwin Hyman
- Bullock, R., Little, M. & Millham, S. (1993). *Going home. The Return of Children Separated from their Families*. Aldershot: Dartmouth
- Burrell, G. & Morgan, G. (1979/94). *Sociological Paradigms and Organisational analysis*. Aldershot: Arena
- Butler, I. & Williamson, H. (1994). *Children speak. Children, Trauma and Social Work*. London: Longman/NSPCC
- Butler, K. (1997). The anatomy of resilience. *Family Therapy Networker*, 21(2), 22–31
- Börjeson, B., Magnberg, A., Nordin, H. & Persson, M. (1976). *I föräldrars ställe. En studie i fosterbarnens livssituation*. Stockholm: AWE/Gebers
- Börjeson, B. & Håkansson, H. (1990). *Hotade, Förstummade, Övergivna – är familjehemsplacering en möjlighet för barnen?* Stockholm: Raben & Sjögren
- Caplan, P. J. & Hall-McCorquodale, I. (1985a). Mother-Blaming in Major Clinical Journals. *American Journal of Orthopsychiatry*, 53(3), 345–353
- Caplan, P. J. & Hall-McCorquodale, I. (1985b). The Scapegoating of Mothers: A Call for Change. *American Journal of Orthopsychiatry*, 55(4), 610–613
- Cederblad, M. & Hansson, K. (1996a). Känslan av sammanhang – ett centralt begrepp i hälsoforskning. *Socialmedicinsk Tidskrift*, 73(4), 152–158
- Cederblad, M. & Hansson, K. (1996b). Sense of Coherence – a concept influencing health and quality of life in a Swedish psychiatric at risk-group. *Israel Journal of Medical Science*, 32(3/4), 194–199
- Cederblad, M. (1998). Friskfaktorer i risikosituasjoner – perspektiv på barnevernet. *Norges Barnevern*, 75(1), 31–43
- Cederström, A. (1990). *Fosterbarns anpassning – en relationsproblematik. Om 25 barn i åldrarna 4–12 år som har placerats i fosterhem*. Stockholms Universitet: Pedagogiska institutionen (akademisk avhandling)
- Cederström, A. (1994). *Fosterbarns anpassning II. Om 10 barn som har placerats i fosterhem under det första levnadsåret*. Stockholms Universitet: Pedagogiska institutionen
- Charmaz, K. (1983). The Grounded Theory Method: An explication and interpretation. I R. M. Emerson (red), *Contemporary Field Research. A collection of readings*. (s 109–126). Boston: Little, Brown and Company
- Charmaz, K. (1995). Grounded Theory. I Smith, J. A., Harrè, R. & Langenhove, L.V. (red), *Rethinking Methods in Psychology*. London: Sage Publications
- Christensen, E. (1998). *Anbringelser af børn. En kvalitativ analyse af processen*. København: Socialforskningsinstituttet

- Christensen, E. (1999). *Forældre i fængsel. En undersøgelse af børns og forældres erfaringer*. København: Socialforskningsinstituttet
- Christensen, P. & James, A. (2000). Childhood diversity and commonality. Some methodological insights. I P. Christensen & A. James (red), *Research with Children. Perspectives and Practices* (160–178). London: Falmer Press
- Christiansen, Ø., Havnen, K. & Havik, T. (1998). Rett hjelp – til rett tid – til rett barn – visjon eller virkelighet? *Nordisk Sosialt Arbeid*, 18(2), 100–107
- Christiansen, Kikkan Ustvedt (1992). Foreldreperspektiv på barnevernundersøkelsen. *Nordisk Sosialt Arbeid*, (12), 3, 29–42
- Cimmarusti, R. A. (1992). Family Preservation Practice Based upon a Multisystems Approach. *Journal of Child Welfare League of America*, LXXI(3), 241–256
- Clifton, J. & Hodgson, D. (1997). Rethinking practice through a children's rights perspective. I C. Cannan & C. Warren (red), *Social action with children and families: a community development approach to child and family welfare* (s 43–65). London: Routledge
- Collins, B. & Collins, T. (1990). Parent-professional relationships in the treatment of seriously emotionally disturbed children and adolescents. *Social Work*, 35(6), 522–529
- Cook, T. D. & Campbell, D. T. (1979). *Quasi-Experimentation: Design and Analysis Issues for Field Settings*. Chicago: Rand-McNally
- Croghan, R. & Miell, D. (1998). Strategies of Resistance: 'Bad' Mothers Dispute the Evidence. *Feminism & Psychology*, 8(4), 445–465
- Dahl, T. Stang (1978). *Barnevern og samfunnsvern*. Oslo: Pax Forlag
- Denzin, N. K. (1970). *The Research Act in Sociology*. London: Butterworth
- Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (1994). Introduction. Entering the Field of Qualitative Research. I N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (red), *Handbook of Qualitative Research*. (s 1–17). Thousand Oaks: Sage Publications
- Donmoyer, R. (1990). Generalizability and the singlecase study. I E. W. Eisner & A. Peshkin (red), *Qualitative inquiry in education: The continuing debate* (s 175–200). New York: Teachers College Press
- Egelund, T. (1997). *Beskyttelse af barndommen. Socialforvaltningers risikovurdering og indgreb*. København: Hans Reitzels Forlag
- Egelund, T. (1998). Omsorg om barndomen. Riskbedömningar och åtgärder i barnavårdsärenden i två danska kommuner. *Socionomen*, 12(3), 33–38
- Einarsson, H. & Sandbæk, M. (1997). *Forebyggende arbeid og hjelpetiltak i barneverntjenesten – med vekt på en myndiggjørende praksis*. Oslo: NOVA Temahefte 2/97
- Eliasson, R. (1995). *Forskningsetik og perspektivval*. Lund: Studentlitteratur
- Emirbayer, M. & Mische, A. (1998). What is agency? *American Journal of Sociology*, 103(4), 962–1023
- Ericsson, K. (1996 a). *Barnevern som samfunnsspeil*. Oslo: Pax Forlag

- Ericsson, K. (1996 b). *Forsømte eller forbryterske? Barnevern og kriminalitetskontroll i etterkrigstida*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Eriksen, E. O. & Skivenes, M. (1998). Om å fatte riktige beslutninger i barnevernet. *Tidsskrift for Samfunnsforskning*, 39(3), 352–379
- Eriksen, E. O., Skivenes, M. & Terum, L. I. (1999). Demokrati eller teknokrati? (Kommentar). *Tidsskrift for Velferdsforskning*, 2(2), 125–127
- Falkum, E., Feiring, E. & Gautun, H. (1996). *Hva med dobbeltklientene? Samarbeid mellom barnevern og barne- og ungdomspsykiatri. Evaluering av Klokkehuset*. Oslo: Fafu-rapport 193
- Farmer, E. & Owen, M. (1998). Gender and the Child Protection Process. *British Journal of Social Work*, 28, 545–564
- Flaatten, E. S. & Sandbæk, M. (1982). *Barnevern – barnas vern? En undersøkelse av 233 barnevernsklienter i Oslo*. Oslo: Universitetsforlaget
- Flaatten, E. (1983). *Barnevernsklienter og sosial bakgrunn*. Oslo: Statistisk sentralbyrå. Rapport nr. 14
- Frick, P. J., Silverthorn, P. & Evans, C. (1994). Assessment of childhood anxiety using structured interviews: Patterns of agreement among informants and association with maternal anxiety. *Psychological Assessment*, 6(4), 372–379
- Fylling, I. & Sandvin, J. T. (1999). The Role of Parents in Special Education: The notion of Partnership Revised. *European Journal of Special Needs Education*, 14(2), 144–157
- Garnezy, N. & Rutter, M. (red). (1983). *Stress, Coping and Development in Children*. New York: McGraw-Hill Book Company
- Gjærum, B., Grøholt, B. & Sommerschild, H. (red) (1998). *Mestring som mulighet i møte med barn, ungdom og foreldre*. Oslo: Tano Aschehoug
- Gjærum, B. (1998). Mestring av omfattende problemer hos barn og foreldre – har vi empirisk kunnskap å bygge på? I B. Gjærum, B. Grøholt & H. Sommerschild (red), *Mestring som mulighet i møte med barn, ungdom og foreldre* (s 64–98). Oslo: Tano Aschehoug
- Glaser, B. G. (1978). *Theoretical Sensitivity*. San Francisco: The Sociology Press
- Glaser, B. G. & Strauss, A. L. (1967). *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for qualitative research*. New York: Aldine de Gruyter
- Goffman, E. (1975[1963]). *Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity*. London: Penguin.
- Goodyer, I. M., Wright, C. & Altham, P. M. E. (1988). Maternal Adversity and Recent Stressful Life Events in Anxious and Depressed Children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 29(5), 651–667
- Goodyer, I. M., Wright, C. & Altham, P. M. E. (1989). Recent friendship in anxious and depressed school age children. *Psychological Medicine*, 19, 165–174
- Goodyer, I. M. (1990). *The Children's Brief Life Events Interview*. Cambridge: University of Cambridge

- Goodyer, I. M. (1990). Annotation: Recent Life Events and Psychiatric Disorder in School Age Children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 31(6), 839–848
- Goodyer, I., Wright, C. & Altham, P. (1990). Recent Achievements and Adversities in Anxious and Depressed School Age Children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 31(7), 1063–1077
- Goodyer, I. M. & Altham, P. M. E. (1991 a). Lifetime exit events and recent social and family adversities in anxious and depressed school-age children and adolescents: I *Journal of Affective Disorders*, 21(4), 219–228
- Goodyer, I. M. & Altham, P. M. E. (1991 b). Lifetime exit events and recent social and family adversities in anxious and depressed school-age children and adolescents – II. *Journal of Affective Disorders*, 21(4), 229–238
- Gresham, F. M. & Elliot, S. N. (1990). *Social Skills Rating System. Manual*. Circle Pines: American Guidance Service
- Grønmo, S. (1982). Forholdet mellom kvalitative og kvantitative metoder i samfunnsforskningen. I H. Holter & R. Kalleberg (red), *Kvalitative metoder i samfunnsforskning* (s 94–122). Oslo: Universitetsforlaget
- Guba, E. G. & Lincoln, Y. S. (1994). Competing Paradigms in Qualitative Research. I N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (red), *Handbook of Qualitative Research* (s. 105–117). Thousand Oaks: Sage Publications
- Gulbrandsen, L. M. (1998). *I barns dagligliv. En kulturpsykologisk studie av jenter og gutters utvikling*. Oslo: Universitetsforlaget
- Gullestad, M. (1989). *Kultur og hverdagsliv. På sporet av det moderne Norge*. Oslo: Universitetsforlaget
- Gullestad, M. (1991). The transformation of the Norwegian notion of everyday life. *American Ethnologist*, 18(3), 480–499
- Gullestad, S. E. (1992). *Å si fra. Autonomibegrepet i psykoanalysen*. Oslo: Universitetsforlaget
- Halldén, G. (1998). Boyhood and fatherhood: Narratives about a future family life. *Childhood*, 5(1), 23–39
- Halvorsen, K. (red) (1996). *Mestring av marginalitet. Å leve og overleve som sosialklient*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag
- Halvorsen, K. (1996 a). Utsatt posisjon i arbeidsmarkedet – en hovedvei til bidragsavhengighet. K. Halvorsen (red), *Mestring av marginalitet. Å leve og overleve som sosialklient* (s 93–125). Oslo: Cappelen Akademisk Forlag
- Halvorsen, K. (1996 b). Hva boka handler om. I K. Halvorsen (red), *Mestring av marginalitet – Å leve og overleve som sosialklient* (s. 11–18). Oslo: Cappelen Akademisk
- Halvorsen, K. (2000). Sosial eksklusjon som problem – En kritisk vurdering av begrepet sosial eksklusjon, med spesiell referanse til dagens Norge. *Tidsskrift for Velferdsforskning*, 3(3), 157–171
- Hammersley, M. & Atkinson, P. (1983) *Mixing Methods: Qualitative and Quantitative Research*. London: Tavistock Publications

- Hammersley, M. (1989). *The Dilemma of Qualitative Method. Herbert Blumer and the Chicago Tradition*. London: Routledge
- Hansen, K.B. (1996). Empowerment. Om empowerment som metode i sosialt arbeid. *Embla*, 1(6), 43–37
- Hansson, K. & Cederblad, M. (1995). Salutogen familjeterapi. *Fokus på familien*, 23(1), 3–18
- Harter, S. (1982). The Perceived Competence Scale for Children. *Child Development*, 53, 87–97
- Harter, S. (1990). Issues in the Assessment of the Self-Concept of Children and Adolescents. I A. M. La Greca (red), *Through the eyes of the child. Obtaining Self-Reports from Children and Adolescents* (s 292–324). Boston: Allyn and Bacon
- Havik, T. & Backe-Hansen, E. (1998). *Kunnskapsstatus for fosterhjemsarbeidet*. Bergen: Barnevernets Utviklingssenter på Vestlandet. Rapport 3
- Hellevik, O. (1980). *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap (4. utgave)*. Oslo: Universitetsforlaget
- Herjanic, B. & Reich, W. (1997;1981). Development of a Structured Psychiatric Interview for Children: Agreement Between Child and Parent on Individual Symptoms. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 25(1), 21–31
- Hessle, S. (1988). *Familjer i sønderfall. En rapport från samhällsvården*. Göteborg: Norstedts
- HMSO. (1995). *Child Protection. Messages from Research*. London: HMSO
- Hood, S., Kelley, P. og Mayall, B. (1996). Children as Research Subjects: A Risky Enterprise. *Children & Society*, (10), 2, s. 117–128
- Hove, O. & Langeng, P. I. (1997). *Sosialhjelpen: Forskning og forskningsbehov*. Oslo: Høgskolen i Oslo, Rapport nr. 4
- Haavind, H. (1987). *Liten og Stor*. Oslo: Universitetsforlaget
- Jack, G. (1997). Discourses of Child Protection and Child Welfare. *British Journal of Social Work*, 27(5), 659–678
- Jackson, S. (1989). The State as Parent: Assessing Outcomes in Child Care. I J. Hudson & B. Galaway (red), *The State as Parent. International Research Perspectives on Interventions with Young Persons* (s 111–123). London: Kluwer Academic Publishers
- James, A. & Prout, A. (1997 [1990]). *Constructing and Reconstructing Childhood. Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood*. London: The Falmer Press
- James, A. & Prout, A. (1997 a). A new paradigm for the sociology of childhood? Provenance, promise and problems. I A. James & A. Prout (red, 2. utgave), *Constructing and Reconstructing Childhood. Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood* (s 7–33). London: The Falmer Press
- Jensen, T. K. (1999). Samtalen som forsvant. Kan barns deltagelse i familierapeutiske samtaler hjelpe til å gjenopprette dialogien i familien? *Fokus på familien*, 27(4), 203–214

- Johansson, P. (1996). Miljöterapeutiska tekniker i ett salutogent perspektiv. *Fokus på familien*, 24(4), 212–221
- John, K. & Quinton, D. (1991). *Child and Adolescent functioning and environment schedule*. London: MRC Child Psychiatry Unit
- Jonsson, G. (1967). *Delinquent boys, their parents and grandparents*. Copenhagen: Munksgaard
- Jonsson, G. (1969). *Det sociala arvet*. Stockholm: Tiden förlag
- Jonsson, G. & Kälvesten, A. L. (1964). *222 Stockholmspojkar*. Stockholm: Almqvist & Wiksell
- Kaplan, R. M. (1987). *Basic Statistics for the Behavioral Sciences*. Boston: Allyn and Bacon
- Kerlinger, F. (1973). *Foundations of Behavioral Research*. New York: Holt Rinehart and Winston
- Killén, K. (1991). *Sveket*. Oslo: Kommuneforlaget
- Killén, K. (1993). Barnevern – Barne- og ungdomspsykiatri: Premisser for prosesser. I K. U. Christiansen (red), *Forholdet mellom barnevernet og barne- og ungdomspsykiatrien* (s 20–34). Oslo: Barnevernets Utviklingssenter, Skriftserie nr. 5
- Kincheloe, J. L. & McLaren, P. L. (1994). Rethinking Critical Theory and Qualitative Research. I N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (red), *Handbook of Qualitative Research*. (s 138–157). Thousand Oaks: Sage Publications
- Kitzinger, J. (1997). Who Are You Kidding? Children, Power and the Struggle Against Sexual Abuse. I A. James & A. Prout (red, 2. utgave), *Constructing and Reconstructing Childhood. Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood* (s 165–189). London: The Falmer Press
- Koch, A. & Koch, K. (1995). *Barn av Barnevernet*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Krane, J. & Davies, L. (2000). Mothering and child protection practice: rethinking risk assessment. *Child and Family Social Work*, 5, 35–45
- Kristinsdóttir, G. (1991). *Child Welfare and Professionalization*. Dissertation. University of Umeå: Social Work Studies 15
- Kristofersen, L. B. (1995). *Oppvekstmiljø og kompetanse. Levekår og sosial segregering i 10- og 13-åringers oppvekstmiljø*. Oslo: Barnevernets Utviklingssenter/NOVA, Rapport nr. 6
- Kristofersen, L. B. (1998). Barnas familier og levekår i de nordiske kommunene. I E. Backe-Hansen og T. Ogden (red), *10-åringer i Norden. Kompetanse, risiko og oppvekstmiljø* (s. 71–102). København: Nordisk Ministerråd, Nord 003
- Kristofersen, L. B. & Slettebø, T. (1992). *Til barnets beste... Regionale variasjoner i barneverntiltak. Barnevernet i sju østlandskommuner*. Oslo: Norsk institutt for by- og regionsforskning, Rapport nr. 6
- Kristofersen, L. B., Clausen, S.-E. & Jonassen, W. (1996). *Barnevernbarn i perioden 1990–1993. Analyse av statistikk og barnevernkarrierer*. Oslo: Norsk institutt for by- og regionsforskning, Rapport nr. 22
- Kvale, S. (1997). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Ad Notam Gyldendal

- Ladd-Taylor, M. & Umansky, L. (1998). Introduction. I M. Ladd-Taylor & L. Umansky (red), «Bad» Mothers. *The politics of Blame in Twentieth-Century America* (ss. 1–26). New York: New York University Press
- Lansdown, G. (1994). Children's Rights. I B. Mayall (red), *Children's Childhoods Observed and Experienced* (s 33–44). London: The Falmer Press
- Lansdown, G. (1995). Children's rights to participation: a critique. I C. Cloke & M. Davies (red), *Participation and Empowerment in Child Protection* (s 19–38). Chichester: John Wiley & Sons
- Lazarus, R. S. & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal and coping*. New York: Springer Publications
- Lazarus, R. S. (1984). Puzzles in the Study of Daily Hassles. *Journal of Behavioural Medicine*, 7(4), 375–389
- Lerner, R. M. (1986). *Individual Development from an Interactional Perspective*. Hillsdale: NJ Lawrence Erlbaum
- Levin, I. (1989). Barnetegninger – stefamiliens fingeravtrykk. I I. Levin & G. Clifford (red), *Relasjoner. Hverdagsskrift til Per Olav Tiller*. Trondheim: Tapir
- Levin, I. (1994). *Stefamilien – variasjon og mangfold*. Oslo: Tano
- Lichtwark, W. & Clifford, G. (1996). *Samarbeid i barnevernet*. Oslo: Tano
- Lingås, L. G. (1970). *Myten om velferdsstaten. Søkelys på norsk sosialpolitikk*. Oslo: Pax Forlag
- Lipsky, M. (1980). *Street – Level Bureaucracy. Dilemmas of the individual in public services*. New York: Russell Sage Foundation
- Lipsey, M. W. (1990). *Design Sensitivity. Statistical Power for Experimental Research*. Thousand Oaks: Sage Publications
- Long, J. V. F. & Vaillant, G. E. (1984). Natural history of male psychological health. *American Journal of Psychiatry*, 141(3), 341–346
- Lorentzen, H. (1997). Integrasjon og utstøting i sivilsamfunnet. *Dansk Sociologi*, 1, 61–77
- Lov om barneverntjenester (Barnevernloven) av 17. juli 1992 nr. 100
- Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (Opplæringslova) av 17.07.1998 nr. 61
- Lov om barn og foreldre (Barneloven) av 8. april 1981 nr. 7
- Lov om psykisk helsevern av 28.04.1961 nr. 2
- Luthar, S. S. (1991). Vulnerability and Resilience: A Study of High-Risk Adolscents. *Child Development*, 62, 600–616
- Luthar, S. S. (1993). Annotation: Methodological and Conceptual Issues in Research on Childhood Resilience. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 34(4), 441–453

- Løfsnes, B. (1996). Den glemte storfamilien. Barnevernsarbeid med etniske minoriteter. *Dyade*, (4), 37–44
- Masten, A. S., Best, K. M. & Garmezy, N. (1990). Resilience and Development: Contributions from the Study of Children who overcome Adversity. *Development and Psychopathology*, 2, 425–44
- Masterpasqua, F. (1989) A Competence Paradigm for Psychological Practice. *American Psychologist*, 44, (11), 1366–71
- Marsh, P. & Allen, G. (1993). The Law, Prevention and Reunification – the New Zealand development of Family Group Conferences. I P. Marsh & G. Allen (red), *Prevention and Reunification in Child Care*. London: Batsford Ltd
- Marsh, P. & Crow, G. (1998). *Family Group Conferences in Child Welfare*. Oxford: Blackwell
- Mayall, B. (1994). Children in Action at Home and School. I B. Mayall (red), *Children's Childhoods Observed and Experienced* (s 114–127). London: The Falmer Press
- Mayall, B. (1996). *Children, Health and the Social Order*. Buckingham: Open University Press
- McCallum, S. & Prilleltensky, I. (1996). Empowerment in Child Protection Work: Values, Practice and Caveats. *Children & Society*, 10(1), 40–50
- Millham, S., Bullock, R., Hosie, K. & Haak, M. (1986). *Lost in Care. The Problems of Maintaining Links between Children in Care and their Families*. Aldershot: Gower
- Milner, J. (1993). A disappearing act: the differing career paths of fathers and mothers in child protection investigations. *Critical Social Policy*, 13, 48–63
- Moe, E. (1995). *Barn i risiko i et samfunn i forandring. Utfordringer for barne- og ungdomspsykiatrien*. Oslo: Nic Waals Institutt, Skriftserien nr. 2
- Morrow, V. & Richards, M. (1996). The Ethics of Social Research with Children: An Overview. *Children & Society*, 10(2), 90–105
- Mossige, S. (2001). Forebyggingsprogrammer mot seksuelle overgrep. I M. Sandbæk (red), *Fra mottaker til aktør. Brukernes plass i praktisk sosialt arbeid og forskning* (s. 172–191). Oslo: Gyldendal Akademisk
- Nilsen, R. Dyblie (2000). Metoder og begreper i barndomssosiologiske studier av sosialiseringssprosessen. En diskusjon med utgangspunkt i barnet som sosial aktør. *BARN. Nytt fra forskning om barn i Norge*. 18(1–2), 57–76
- Nordahl, T. & Sørli, M.-A. (1996 a). *Validitetsvurderinger. Kompetanse i kontekst – en studie av risiko og kompetanse hos 10- og 13-åringer*. Oslo: Barnevernets Utviklingscenter
- Nordahl, T. & Sørli, M.-A. (1996 b). Samarbeid mellom hjem og skole – erfaringer og utfordringer. I M. Sandbæk & G. Tveiten (red), *Sammen med familien. Arbeid i partnerskap med barn og familier* (s 183–212). Oslo: Kommuneforlaget
- Nordahl, T. (1998). *Er det bare eleven?* Oslo: NOVA Rapport 12e

- NOU 1998:18. *Det er bruk for alle. Styrking av folkehelsearbeidet i kommunene*
- NOU 2000:12. *Barnevernet i Norge. Tilstandsvurderinger, nye perspektiver og forslag til reformer*
- Nowicki, S. & Strickland, B. R. (1973). The Locus of Control Scale for Children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 40(1), 148–54
- Nygren, P. (2000). *I krysningsfeltet mellom barnevern og barne- og ungdomspsykiatri. Dobbeltklientprosjektet – delrapport 1*. Oslo: Oslo Kommune. Barne- og familieetaten
- Næss, S. (2001). *Livskvalitet som psykisk velvære*. Oslo: NOVA Rapport 3/01
- Offord, D. R., Boyle, M. H., Racine, Y., Szatmari, P., Fleming, J. E., Sanford, M. & Lipman, E. L. (1996). Integrating Assessment Data from Multiple Informants. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 35(8), 1078–1085
- Ogden, T. (1995). *Kompetanse i kontekst. En studie av risiko og kompetanse hos 10- og 13-åringene*. Oslo: Barnevernets Utviklingscenter/NOVA, Rapport nr. 3
- Ogden, T. (1998). Nordiske 10-åringers kompetanse i et komparativt perspektiv. I E. Backe-Hansen og T. Ogden (red), *10-åringene i Norden. Kompetanse, risiko og oppvekst* (s. 103–150). København: Nordisk Ministerråd, Nord: 003
- Ogden, T., Jørgensen, P. S. & Backe-Hansen, E. (1998). Perspektiver og problemstillinger. I E. Backe-Hansen & T. Ogden (red), *10-åringene i Norden. Kompetanse, risiko og oppvekstmiljø* (s 35–57). København: Nordisk Ministerråd
- Oppedal, M. (1999). *Rettsikkerhet ved akutte vedtak etter barnevernloven*. Oslo: Universitetsforlaget
- Parker, R. (1989). Theme and variations. I B. Kahan (red), *Child Care Research, Policy and Practice*. London: Hodder & Stoughton
- Parton, N., Thorpe, D. & Wattam, C. (1997). *Child Protection. Risk and the moral order*. London: Macmillan Press
- Patterson, G. R., DeBaryshe, B. D. & Ramsey, E. (1989). A Developmental Perspective on Antisocial Behavior. *American Psychologist*, 44(2), 329–335
- Petr, C. G. & Barney, D. D. (1993). Reasonable efforts for children with disabilities: The Parent Perspective. *Social Work*, 38(3), 247–255
- PPT-Nett. PP-tjenesten i Norge.
(31.07.00). http://pptnett.nls.no/pptjenesten_i_Norge.html
- Probyn, E. (1993). *Sexing the Self: Gendered Positions in Cultural Studies*. London: Routledge
- Qvortrup, J., Bardy, M., Sgritta, G. & Wintersberger, H. (red) (1994). *Childhood Matters. Social Theory, Practice and Policies*. Aldershot: Avebury
- Qvortrup, J. (1994). Childhood Matters: An Introduction. I J. Qvortrup, M. Bardy, G. Sgritta, H. Wintersberger (red), *Childhood Matters. Social Theory, Practice and Policies* (s 1–23). Aldershot: Avebury
- Qvortrup, J. (1998). Tine Egelund: Beskyttelse af barndommen. (Bokanmeldelse). *Socialvetenskaplig Tidskrift*, 5(1), 86–87

- Rak, C. F. & Patterson, L. E. (1996). Promoting Resilience in At-Risk Children. *Journal of Counseling and Development*, 74(4), 368–373
- Rappaport, J. (1981). In Praise of Paradox: A Social Policy of Empowerment Over Prevention. *American Journal of Community Psychology*, 9(1), 1–25
- Rappaport, J. (1987). Terms of Empowerment/Exemplars of Prevention: Toward a Theory for Community Psychology. *American Journal of Community Psychology*, 15(2), 121–148
- Robson, C. (1993). *Real World Research. A Resource for Social Scientists and Practitioner-Researchers*. Oxford: Blackwell
- Robins, L. (1966). *Deviant children grown up*. Baltimore: Williams & Wilkins
- Robins, L. (1978). Study Childhood predictors of adult antisocial behavior: Replications from longitudinal studies. *Psychological Medicine*, (8), 611–622
- Robins, L. N. & Rutter, M. (1990). *Straight and Devious Pathways from Childhood to Adulthood*. New York: Cambridge
- Roche, J. (1996). The Politics of Children's Rights. I J. Brannen & M. O'Brien (red), *Children in Families* (s 26–40). London: Falmer Press
- Rutter, M. (1990). Psychosocial Resilience and Protective mechanism. I J. Rolf, A. S. Masten, D. Cicchetti, K. H. Nuechterlein & S. Weintraub (red). *Risk and Protective Factors in the Development of Psychopathology*. New York: Cambridge University Press
- Rutter, M., Giller, H. & Hagell, A. (1998). *Antisocial Behavior by Young people*. New York: Cambridge University Press
- Ryburn, M. (1995). Arbeid i partnerskap med barn og deres familier. *Norges Barnevern*, 72(3), 4–17
- Rønning, R. (1996). Hvorfor blir – og forblir – folk sosialhjelpsmottakere? I K. Halvorsen (red), *Mestring av marginalitet. Å leve og overleve som sosialklient* (s 19–47). Oslo: Cappelen Akademisk Forlag
- Rønning, R. & Solheim, L. J. (1998). *Hjelp på egne premisser? Om brukermedvirkning i velferdssektoren*. Oslo: Universitetsforlaget
- Rønning, R. (2001). Til forsvar for velferdsbyråkratiet. I A. H. Bay, B. Hvinden & C. Koren (red), *Virker velferdsstaten?* (s. 145–164). Kristiansand: Høyskoleforlaget
- Salomon, G. (1991). Transcending the Qualitative-Quantitative Debate: The Analytic and Systemic Approaches to Educational Research. *Educational Researcher*, 20(6), 10–18
- Sameroff, A. J. & Seifer, R. (1990). Early contributions to developmental risks. I J. Rolf, A. J. Masten, D. Cicchetti & K. H. Neuchterlein (red), *Risk and protective factors in the development of psychopathology*. (s 52–66). New York: Cambridge University Press
- Sandbæk, M. (1995). *Fikk barna hjelp? En studie av barns kontakt med hjelpeapparatet, sett med de foresattes øyne*. Oslo: Barnevernets utviklingscenter/NOVA, Rapport nr. 5

- Sandbæk, M. (1996). Et annet barnevernsarbeid? I M. Sandbæk & G. Tveiten (red), *Sammen med familien. Arbeid i partnerskap med barn og familier* (s 63–84). Oslo: Kommuneforlaget
- Sandbæk, M. & Tveiten, G. (1996). *Sammen med familien. Arbeid i partnerskap med barn og familier*. Oslo: Kommuneforlaget
- Sandbæk, M., Backe-Hansen, E. & Ogden, T. (1998). Ulike perspektiver på barn i risiko. I E. Backe-Hansen & T. Ogden (red), *10-åringer i Norden. Kompetanse, risiko og oppvekstmiljø* (s 255–266). København: Nordisk Ministerråd
- Scarr, S. (1992). Developmental Theories for the 1990s: Development and Individual Differences. *Child Development*, 63(1), 1–19
- Schneider, B.H. (1993). *Children's Social Competence in Context. The Contributions of Family, School and Culture*. New York: Pergamon
- Schultz Jørgensen, P., Ertmann, B., Egelund, N. & Hermann, D. (1993). *Risikobørn. Hvem er de – hvad gør vi?* København: Jelling Bogtrykkeri
- Schutz, A. (1962). *The problem of social reality. Collected papers 1*. The Hague: Marinus Nijhoff publishers
- Schwandt, T. (1994). Constructivist, Interpretivist Approaches to Human Inquiry. I N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (red), *Handbook of Qualitative Research*. (s 118–137). Thousand Oaks: Sage Publications
- Scourfield, J. B. (2001). Constructing women in child protection work. *Child and Family Social Work*, 6, 77–87
- Seymour, J. (1999). Constructs from the New Paradigm: An Exploration of Diverse Meanings. I F. Williams, J. Popay & A. Oakley (red), *Welfare Research. A Critical Review* (s. 43–68). London: UCL Press
- Silverman, D. (1985). *Qualitative Methodology and Sociology*. Aldershot: Ashgate
- Sinclair, R. (1998). Involving Children in Planning their Care. *Child and Family Social Work*, 3(2), 137–142
- Sitzia, J. & Wood, N. (1997). Patient Satisfaction: A Review of Issues and Concepts. *Social Science and Medicine*, 45(12), 1829–1843
- Skau, G. M. (1987). *Berglundprosjektet: Når barn blir klienter. En studie fra et barnepsykiatrisk behandlingshjem i Nord-Norge*. Tromsø
- Skau, G. M. (1992). *Mellom makt og hjelp. En samfunnsvitenskapelig tilnærming til forholdet mellom klient og hjelper*. Oslo: TANO
- Skaalvik, E. (1993). *Motivasjonsskala*. Trondheim: Pedagogisk Institutt
- Sletta, O. (1990). *Sosial kompetanse og sosiale relasjoner*. Trondheim: Rapport nr 3 i publikasjonsserien fra prosjektet Samfunn – Individ – Kompetanse
- Slettebø, T. (2000). Empowerment som tilnærming i sosialt arbeid. *Nordisk Sosialt Arbeid*, 20(2), 75–85
- Smith, A., Gollop, M. & Taylor, N. (1998). Children's Voices in Foster or Kinship Care: Knowledge, understanding and participation. Paper presented at the Twelfth International Congress on Child Abuse and Neglect. Auckland, New Zealand

- Smith, E. D. (1987). *The Everyday World As Problematic. A Feminist Sociology*. Boston: Northeastern University Press.
- Solberg, A. (1994). *Negotiating Childhood – Emperical Investigations and Textual Representations of Children's Work and Everyday Life. Dissertation*. Stockholm: Nordplan. Nordic Institute for Studies in Urban and Regional Planning
- Solberg, A. (1997). Negotiating Childhood: Changing Constructions of Age for Norwegian Children. I A. James & A. Prout (red. 2 utgave), *Constructing and Reconstructing Childhood. Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood* (s 126–144). London: The Falmer Press
- Solheim, L. J. (1995). *Sosialhjelp og sjølrespekt*. Lillehammer: Østlandsforskning rapport nr. 20
- Solheim, L. J. (1996). Sosialhjelp og vern av sjølvrespekten. K. R. Halvorsen (red), *Mestring av marginalitet. Å leve og overleve som sosialklient* (s 126–153). Oslo: Cappelen Akademisk Forlag
- Solomon, B. B. (1976). *Black Empowerment: Social work in oppressed Communities*. New York: Columbia University Press
- Sommerschild, H. (1998). Mestring som styrende begrep. I B. Gjørum, B. Grøholt & H. Sommerschild (red), *Mestring som mulighet i møte med barn, ungdom og foreldre* (s 21–63). Oslo: Tano Aschehoug
- Sroufe, A. L. & Rutter, M. (1984). The Domain of Developmental Psychopathology. *Child Development*, 55, (1), 17–29
- Stein, T. J. & Rzepnicki, T. L. (1983). Decision making in child welfare: Current issues and future directions. I B. G. McGowan & W. Meezan (red), *Child Welfare. Current dilemmas – Future directions* (s 259–292). Illinois: Peacock
- Strauss, A. L. (1987). *Qualitative Analysis for Social Scientists*. New York: Cambridge University Press
- Strauss, A. & Corbin, J. (1990). *Basics of Qualitative Research. Grounded Theory Procedures and Techniques*. Newbury Park: Sage Publications
- Strauss, A. & Corbin, J. (1994). Grounded Theory Methodology. An Overview. I N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (red), *Handbook of Qualitative Research* (s 273–285). Thousand Oaks: Sage Publications
- Sundell, K. & Hæggman, U. (1999). *Familjerådslag i Sverige*. Stockholm: Forsknings- og Utveclingsenheten. FoU-rapport 1
- Syltevik, L. J. (1993). Å ta de utforskedes perspektiv. *Sosiologisk Tidsskrift*, 1(1), 51–67
- Syltevik, L. J. (1997). *Fra relasjonelt til individualisert alenemoderskap. En studie av alenemødre som mødre, lønnsarbeidere og klienter i velferdsstaten*. Universitetet i Bergen: Sosiologisk institutt
- Söder, M. (1989). Disability as a social construct: the labelling approach revisited. *European journal of Special Needs Education*, 4(2), 117–129
- Sørli, M-A. og Nordahl, T. (1998). Problematferd i skolen. Hovedfunn, forklaringer og pedagogiske implikasjoner. Oslo: NOVA Rapport 12a

- Sørli, M.-A. (1998 a). *Liv og leven i skolen. Omfang og utslag av problematferd*. Oslo: NOVA Rapport 12b
- Sørli, M.-A. (1998 b). *Mestring og tilkorktømming i skolen. Fokus på elevens skolefaglige kompetanse, sosiale kompetanse og selvoppfatning*. Oslo: NOVA Rapport 12c
- Sørli, M.-A. (2000). *Alvorlige atferdsproblemer og lovende tiltak i skolen*. Oslo: Praksis Forlag
- Tarullo, L. B., Richardson, D. T., Radke-Yarrow, M. & Martinez, P. E. (1995). Multiple Sources in Child Diagnosis: Parent-Child Concordance in Affectively Ill and Well Families. *Journal of Clinical Child Psychology*, 24(2), 173–183
- Taylor-Gooby, P. (2001). Ulike vilkår for ombygging av velferdsstaten. I A. H. Bay, B. Hvinden & C. Koren (red), *Virker velferdsstaten?* (s. 98–116). Kristiansand: Høyskoleforlaget
- Thoits, P. A. (1995). Stress, coping and Social Support Processes. Where Are We? What Next? *Journal of Health and Social Behavior*, 36(extra issue), 53–79
- Tiller, P. O. (1988). Barn som sakkyndige informanter. Om forholdet mellom barnets verden og den voksne intervjuer. I M. Kjær Jensen (red), *Interview med barn*. (s 41–72). København: Socialforskningsinstituttet, Rapport nr. 9
- Tiller, P. O. (1994). Barnevern – barndomsvern? *Norges Barnevern*, 71(3), 21–30
- Triseliotis, J., Borland, M., Hill, M. & Lamberts, L. (1998). Social work supervision of young people. *Child and Family Social Work*, 3(1), 27–35
- Tronvoll, I. M. (1998). *Barn, foreldre og de gode hjelpere. En studie av brukermidvirkning mellom familier med funksjonshemmede barn og hjelpere på kommunalt nivå*. Trondheim: Norsk senter for barneforskning (NOSEB)
- Uehara, E. S. & Takeuchi, D. (1998). *Understanding the Dynamics of Illness and Help-Seeking: Event-Structure Analysis and a Cambodian American Narrative of «Spirit Invasion»*. University of Washington/University of California
- Uggerhøj, L. (1996). Profesjonelle personligheter. I M. Sandbæk & G. Tveiten (red), *Sammen med familien. Arbeid i partnerskap med barn og familier* (s 249–269). Oslo: Kommuneforlaget
- Vernon, J. & Sinclair, R. (1998). *Maintaining Children in School. The contribution of social services departments*. London: National Children's Bureau
- Vestre, S. E. (1995). *Foreldresyn på grunnskolen*. Oslo: Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet
- Vikan, A. (1984). Undersøkelser blant 10-åringer i Nord-Trøndelag. Fem prosent av barna hadde behov for hjelp. *Sosialt Forum/Sosialt Arbeid*, 58(3), 55–56
- Vikan, A. (1988). Barns oppfatning av medisinske tiltak. *Barn. Nytt Fra Forskning Om Barn i Norge*, 6(3), 57–69
- Vikan, A. & Claussen, C. J. (1994). *Barns oppfatninger*. Oslo: Universitetsforlaget
- Walløe, I. (1998). «Det er navnet som er farlig, ikke hjelpen». *Barns erfaringer med barnevernet*. Oslo: Høgskolen i Oslo: Hovedoppgave i sosialt arbeid
- Weber, M. (1960). *Soziologische Grundbegriffe*. Tübingen, J.C.B. Mohr

- Weick, A. (1992). Building a Strengths Perspective for Social Work. I D. Saleebey (red), *The Strengths Perspective in Social Work Practice* (s 18–26). New York: Longman
- Werner, E. E. (1990). Protective factors and individual resilience. I S. Meisel & J. Shonkoff (red), *Handbook of Early Intervention* (s. 97–116). Cambridge: Cambridge University Press
- Werner, E. E., Bierman, J. M. & French, F. E. (1971). *The Children of Kauai*. Honolulu: University of Hawaii Press
- Werner, E. E. & Smith, R. S. (1977). *Kauai's Children Come of Age*. Honolulu: University of Hawaii Press
- Werner, E. E. & Smith, R. S. (1982). *Vulnerable but invincible. A longitudinal study of resilient children and youth*. New York: McGraw-Hill
- Werner, E. E. & Smith, R. S. (1992). *Overcoming the Odds. High Risk Children from Birth to Adulthood*. Ithaca: Cornell University Press
- Williams, F. (1998). Agency and Structure Revisited: Rethinking Poverty and Social Exclusion. I M. Barry & C. Hallett (red), *Social Exclusion and Social Work. Issues of Theory, Policy and Practice* (s 13–25). London: Russel House Publishing
- Williams, F. (2001). Posisjonering av velferdsbrukeren innen forskning: Fra passiv mottaker til velferdsaktør. I M. Sandbæk (red), *Fra mottaker til aktør. Brukernes plass i praktisk sosialt arbeid og forskning* (s. 72–89). Oslo: Gyldendal Akademisk
- Williams, F., Popay, J. & Oakley, A (red). (1999). *Welfare Research. A Critical Review*. London: UCL Press
- Williams, F., Popay, J. & Oakley, A. (1999 a). Changing Paradigms of Welfare. I F. Williams, J. Popay & A. Oakley (red), *Welfare Research. A Critical Review* (s 2–16). London: UCL Press
- Williamson, H. & Butler, I. (1995). No one ever listens to us: interviewing children and young people. I C. Cloke & M. Davies (red), *Participation and empowerment in child protection*, (s 61–79). Chichester: John Wiley & Sons
- Winegar, L. T. & Valsiner, J. (1992). Re-contextualizing Context: Analysis of Metadata and Some Further Elaborations. I L. T. Winegar & J. Valsiner (red), *Children's Development Within Social Context. Volume 2. Research and Methodology* (s 249–266). Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates
- Wærness, K. & Söder, M. (1999). Normative vurderingers plass i velferdsforskning. (Kommentar). *Tidsskrift for Velferdsforskning*, 2(1), 51–55
- Ørstavik, S. (1996). *Brukerperspektivet – en kritisk gjennomgang*. Oslo: INAS Notat 8

Competence and risk factors in Norwegian
client and non-client children

*Publisert i
Childhood 1998, 5(4):421–436*

Children with Problems: Focusing on Everyday Life

*Publisert i
Children & Society 1999, 13(2):106–118*

Foreldres vurdering
av hjelpetjenester for barn

*Publisert i
Tidsskrift for Velferdsforskning 2000, 3(1):31–44*

Foreldre som aktører i kontakt med
offentlige hjelpetjenester

*Publisert i
Nordisk Sosialt Arbeid 2000, 20(2):101–111*

Adult images of childhood and research
on client children

Publisert i
Int. J. Social Research methodology 1999, 2(3):191–202

Vedlegg 1:

Prosjekt Oppvekstnettverk – Årskullundersøkelse i 4. klasse, Elevhefte

Vedlegg 2:

Prosjekt Oppvekstnettverk – Årskullundersøkelse i 4. klasse, Lærerhefte

Vedlegg 3:

Prosjekt Oppvekstnettverk – Årskullundersøkelse i 4. klasse, Foreldrehefte

Vedlegg 4:

**Prosjekt Barn som klienter.
Intervjuguide til de foresatte**

Vedlegg 5:

**Prosjekt Barn som klienter.
Ingervjuguide til de foresatte, Oppfølgingsintervju**

Vedlegg 6:

Prosjekt Barn som klienter. Intervjuguide til barna

